

MŰEMLÉK-POLITIKA ÉS PROPAGANDA.

Irta: Hubay Miklós.

A MAGYAR műemlékeknek szomorú sorsa int minket arra, hogy ne csak műemlék, hanem magyar voltuk miatt is ügyeljünk rájuk. Túl többkevesebb művészettörténeti jelentőségükön, minden magyar műemlék megidézett tanu mellettünk vagy ellenünk, abban a nagy pörben, amelyet jussunkért folytatunk.

Igy vall például a mateoci Szent István-oltár mellettünk, mert igazolja, hogy az ezernégyszázas évek legelején ebben az eldugott határmenti faluban már élt és inspirált a szentistváni eszme. A szász grófoknak a síremlékei a Barcaságban latin nyelven ugyan, de szintén a magyar állameszme mellett tanuskodnak: «... patriae lux, nobile sidus Saxonicae nostrae, firma columna domus...»

A műemlékek hálásak, mindegyiknek van néhány igazoló szava Nagy-Magyarország számára, amely keretet és lehetőséget adott nekik, hogy megszülethessenek. S a mostani határokon túl és innen, formáik rokonságával kiáltják a határokon inneni és túli szellem együvértartozását.

Perdöntő jelentőségüket ellenfeleink ismerik igazán. Politikai aspirációikat szeretnék igazolni még a művészettörténettel is. És jelen vagy jövőbeli foglalásaiknak történelmi alapot adnának azzal, hogy Magyarország már a multban is az ő művészeti és szellemi gyarmatuk volt.

A Kolozsvári testvéreknek Prágába került Szent György-szobra fölött németek, csehek és románok civódnak s csak abban egyeznek meg közösen, hogy semmiesetre sem magyar.

A cseh műtörténeti könyvek szerint az Északi Felvidék már a középkorban is a prágai kultúra körébe tartozott és elég elolvasni a legújabb román művészettörténeti publikációkat (Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice), hogy nyilvánvalóvá legyen az erdélyi magyar multnak hatalmi szóval való kisajátítása a nagy-román gondolat javára. *Visszamenőleg is megcsinálják az országcsonkítást.*

A németek sem kevésbé körültekintők a mult és jövő vonatkozásaiban. Szerintük a Soprontól Brassóig és Mateoctól Zaráig terjedő földrész széltében-hosszában német művészeti kolónia volt és lesz. Minden művészettörténetük örökségével, amellyel egy országot jussolnának.

Mindezeknek ellenére nálunk körülbelül még mindig olyan a helyzet, mint száz esztendővel ezelőtt volt, amikor a Tudományos Akadémia már fájón panaszkolta «... a legtiszteletesebb romokat széthányatjuk, hogy új házaink néhány kövel olcsóbban épüljenek; a faragásokat szétszórjuk, hiszen nem canovai kéz síma remekjei; falfestményeket bemeszelünk, hogy azok vagy vallási nézeteinket ne botránkoztassák, vagy tarkább képeknek engedjenek helyt; síremlékeket elpusztítunk...»

De túl azon a tényleges veszteségen, amely a nemértés, közöny és kapzsiság nyomában jár, legszomorúbb mégis maga az a hozzá nem értő, közönyös,

kapzsi szellem, amellyel a mult emlékeit kezeljük. Igazán rommá akkor lesz a műemlék, amikor elveszíti vonatkozását a mai generációhoz és törvényileg kell biztosítani tiszteletbentartását, mert nem a lélekből fakad az. Szégyen az, amikor műemlék-védelemre van szükség, mert annyira hiányzik a kegyelet, hogy nincsenek műemlék-*védőink*. Szégyen ez és meddő dolog is, mert intézményesen nem lehet művészetet sem teremteni, sem pedig megvédeni.

Műemlékeink többet érdemelnek annál, hogy néhány ember hivatali kötelességből öröködjék felettük. Kell, hogy a műemlékek védelme és istápolása lelkiismereti kérdéssé legyen az egész nemzet számára. Ezért a műemlék-politikának legelsőbbrendű célja: a célszerű műemlék-*propaganda*.

Minden műemlék nemzeti kincs, mely a nemzet minden tagját egyformán illeti; viszont illik, hogy a nemzet minden tagja érezze ezt a jussát, de érezze kötelességét is. Ezért az új műemlékvédelem az egész nemzetre támaszkodik, programja áthatja annak összes rétegét, hogy minden műemlékkel kapcsolatban mindenki megérezze az örökséghez való jogot és érezze az ereklye iránti kötelességeit.

Ebben a szellemben soroljuk végig és próbáljuk megoldani a műemlék-védelemnek feladatait:

1. Ismert műemlékek jókarbantartása, 2. Ismert, de rossz állapotban levő műemlékek helyreállítása. Ez a kettő csakugyan kizárólag a törvényhozás és a szakemberek dolga: a laikusok itt csak annyit segíthetnek, hogy legalább ne akadályozzák a szükséges munkálatokat, amelyek rájuk nézve néha gazdasági hátránnyal járnak. Az elvek és törvények erre vonatkozólag megvannak: megfelelő emberek kezébe téve jók is és használhatók. 3. Az ismert műemlékek részletes fényképes jegyzékének összeállítása. 4. A műemlékek képeinek tudományos és népszerű közzététele. 5. Ismeretlen műemlékek felkutatása.

Ez az utóbbi három a legfontosabb, de legfogasabb probléma, amelyet néhány szakemberünk mindeddig nem tudott megoldani, mert számukra óriási apparátust és sok költséget jelentene ez a munka.

A nehézségek kiküszöbölésére szolgál a következő program:

Hirdessenek országos amatőrfénykép-pályázatot kizárólag műemlékekre. A díjazás kétféle kulcs szerint menjen: egyrészt a felvételek művésziek legyenek, másrészt lehetőleg kevésbé ismert alkotásokról készüljenek, vagy legalábbis ismeretlen részletek nyomán. (Kapu, erkély, korlát, rács, tetőszerkezet, faragvány, oszlopfő, stukkó stb.) A felvételek két nagyított példányban legyenek beküldendőek, amelyeknek egyikét a Műemlékek Országos Bizottsága kapja. Természetesen minden felvételen feltüntetendő a pontos hely és dátum.

Ennek a kellően meghirdetett pályázatnak az lesz az eredménye, hogy a számtalan amatőrfényképész, turista és vidéki fényképezőgéptulajdonos mind műemlékre vadászik és a M. O. B. a beérkezett művészi felvételekből megalkothatja a magyar műemlékeknek — mondhatni — teljes fényképgyűjteményét. Azonkívül igen lehetségesnek tartom, hogy a fényképek nyomán szakembereink számtalan új felfedezést tesznek olyan művekről, amelyek ismeretlenül lappangtak eddig valahol. Az amatőrfényképészekben és ezek nyomán az egész országban felébred az érdeklődés a műemlékek iránt. A felfedezett új téma miatt az ujságok fényképmellékletein is tért fognak hódítani a magyar műemlékek képei. A felvételek egyik példánya a M. O. B. útján a szakemberek kezébe kerül, a másik példányból pedig a zsűri ítétele

után hatalmas — esetleg külföldi — kiállítást lehet rendezni. De fontosabbnak tartom a gyűjteményes budapesti kiállítás után az egyes tájak szerint válogatott kiállítást az illető vidék központjában (Miskolc, Eger, Pécs, Szeged, Debrecen, Sopron stb.).

Ilymódon az eddig oly sok gondot okozó tudományos problémák mellett a népszerűsítés nehéz feladatát is megoldjuk. A tiszta tudományos munka a feldolgozásban és a közlés rostálásában érvényesülne. A publikálásban ismét fontosabbnak tartanám a méregdrága nagy díszmunkák helyett a vidékek szerint válogatott füzetes kiadásokat.

A műemlékvédelmet decentralizálni kell, ha igazán szívvel akarjuk végezni. A táj szeretete az, amely a tájékon keresztül a tájékkal összeforrott műemlékeket is közelebb viszi a vidék lakóinak lelkéhez. Különben is, ha egy vidék tudott kultúrát teremteni, akkor bizonyosan meg is tudja azt védeni.

Angliában a hivatalos műemlékvédelem mellett és azzal karöltve a legjobb eredményeket a vidékenként megszervezett Society for the Protection of Ancient Buildings éri el; amely talán legjobban hasonlítható a nálunk is nagyon szép munkát végző Múzeumbarátok Egyesületéhez.

A műemlékek feltárása és fenntartása központi igazgatást kíván, de a műemlékek kultuszához nem bürokrácia, hanem lelkesedés és szeretet kell. Megfelelő környezetet teremteni, a meglévőt stílusosan hozzáhangolni, — egy-egy szoborral, kúttal, tovább díszíteni, beültetni: mindezt köteleznek a műemlékek hagyományai. Monumentális reprezentatív mű számára ki-nevezünk az esztendőből egy napot az illető műemlék emléknepjének. Búcsúval, népi táncjátékkal, szabadtéri színelőadással, népművészeti bemutatóval, történelmi kiállítással, reflektoros kivilágítással emlékezünk akkor és az egész vidék és iskolák odazarándokolnak, esetleg alkalmi vonatokkal távoli városok is bekapcsolódhatnak. Mindez alkalmas arra, hogy annak a helyi kultúrának árnyékában, amely megteremtette az illető műemléket: ismét — új, sajátos táj-kultúra viruljon föl, friss színnel gazdagítva az egyetemes nemzeti művelődést.

A történelmi és nemzeti öntudatot erősítjük a műemlékek kegyeletes megbecsülésével és helyes kultuszával. A műemlékpropagandának legmodernebb és ezért leghatásosabb fegyvere lehetne a rádió és a film.

Helyszíni közvetítések, valamint az illető műemlék legendáit feldolgozó történelmi hangjátékok megrendezése a Magyar Rádió feladata lenne. A műemlékek szépségeit legfinomabban és stílusosan propagáló műfaj azonban mégis a film. De ne felejtjük el, hogy az Alpoknak a kultusza sem azzal kezdődött, hogy Baedekereket és Guidákat adtak ki róla. Rousseau-nak kellett először meglátnia a svájci hegyek szépségeit és neki kellett ezeket utólréhetetlen művészettel megírni a Nouvelle Heloise-ban, hogy felébredjen az emberekben a vágy és nosztalgia a havas hegycsúcsok szépsége után. A művészi film éppen így megteheti a maga korszakalkotó felfedezéseit, mint tette azt a regény. A sárospataki vár szépségeit francia filmrendezők fedezték fel. Mi még mindig és rendületlenül a Hortobágytól tartunk! Pedig rendkívül finom színt és sok ötletet lehetne belevinni minden magyar filmbe, ha egy-egy jelenetük történelmi környezetben: kastélyban, várban, templomban játszódna le. Vagy legalábbis egy műemlék környékén, amely mindig alkalmat adna néhány szép és festői felvételre. A most készülő Michelangelo-filmből kitűnően meg lehet tanulni, hogy miként kell művészi alkotásokat filmre fotografálni. Megfelelő beállítással és megvilágítással szem nem látta

szépségeket fedez föl a lencse. A filmjátékoknak mai romantikus iránya különben is igen kedvez az ilyen jeleneteknek.

Nagy szükségünk van arra, hogy ilyen rejtett utakon lopjuk be a lelkekbe a műemlékek szeretetét és szerető gondját. A magyar műemlékek legértékesebbjei idegen földön vannak. Hivatalos, állami úton nem próbálkozhatunk mentésükkel, legföljebb nagy tapintattal, nagy-titokban. Csak a műemlékek szeretetére megnevelt ottani magyarjaink lelkiismerete diktálhat minden alkalommal valami egyéni és megfelelő néma tettet a műemlékek védelmére.

Németben a Denkmalschutz-nak csereszava a Heimatschutz. A műemlékvédelemnek a — honvédelem. Ennyire öntudatbavágóvá tenni a magyar történelmi emlékek sorsát: ez a feladata a műemlékpropagandának. Ennek a feladatnak szolgálatában íródott ez a vázlatos terv is. Igénye nem az, hogy a kivitel igazolja, hanem hogy még megfelelőbb ötletek és tervek felvetésére és kivitelére serkentsen.

Báró Eötvös József túlzott kissé akkor, amikor Búcsú-jában azt írta, hogy nincsenek elomló romjaink, mint ahogy vannak Görögthonnak. Olyan és annyi csakugyan nincs. De vigyázzunk nagyon, nehogy az a kevés is elpusztuljon és ne maradjon meg más belőle, mint «egy szentelt fájdalom».

ANYÁM TERÉZ VOLT.

*Anyám Teréz volt. Fáradt és szelíd.
Nem ismerte az élet völgyeit.*

*Komor hegyek vigasztalan jala
Magába zárta, mint az éjszaka.*

*Sokat imádkozott, mint ama szent,
Ki e névvel a mennyországba ment.*

*«A lélek kastélyai»-t forgatá
S szeméből forró könny hullott alá.*

*E spanyol nőről sokat álmodott,
Míg künn az élet verte a dobot.*

*De ő elfordult s a két gyöngye kéz
Vitte keresztjét, miként Szent Teréz.*

*Mindig borús volt, — tán mert nem tudott
«Tökéletessé» lenni, s koldusok*

*Közé térdelt a templom küszöbén,
Otthon meg fáradt csókkal hullt fölém.*

*Testvéreimmel úgy figyeltük őt,
Hogy a bánat kicsiny szívünkre nőtt*

*S a mosolygástól elszokott a szánk —
Mivel Teréz volt a mi jó anyánk.*

VELENCEI NAPOK.

Irta: Sötér István.

ZOLTÁN régóta hívta Mihályt Konstantinhoz, de az sohasem tudta magát rászánni a látogatásra, melynek időpontját mindig későbbre halasztották. Egy nap végre maga Mihály ajánlkózott, de mikor Konstantin lakására telefonáltak, azt a választ kapták, hogy a házigazda Olaszországban van. Két hétig kellett várniok, míg egy este Zoltán zörgetett Mihály ajtaján:

— Ma, vacsora után indulunk!

Konstantin dolgozószobájában csak egy ernyős lámpa égett az íróasztalon; a házigazda háttal ült a belépőknek, kopogásukat nem hallotta és így Mihálynak volt kis ideje szemügyre venni lámpafényben kirajzolódó arcélét, mely úgy festett, mintha ragyogó, hősi férfifejet fodrozó víztükör tördelne, mosna szét változékonyra, egyenetlenné, Mihály azonban csak akkor lepődött meg, mikor a férfi felállt és hosszú, sovány alakja egy gótikus torony, vagy elkeskenyített bizánci mozaikfigura emlékét idézte, árbocszerű vékonyságában, faragványos törékenységében. Alakját a szemek különös, ideges fénybe burkolták; e két szem feledtette magát a fejet, a testet és mértéktelenül nagynak tűnt a hosszú, felgöndörödő pillák alatt: úgy tekintett a világba, mintha minden apró részletével, bonyadalmával fel akarná szívni; két tikkadt száj volt e szempár — szomjukat semmi sem tudja oltani. A házigazda széles mozdulatokkal üdvözölte őket, melyek másnál talán színpadiasaknak tetszettek, de hosszú karja, hajlékony dereka mindezt természetessé tették; mintha szélfúvás emelte, lengette volna meg tagjait, melyek néhány barátságos kört, szivélyes mozdulatot leírva, visszahanyatlottak.

Könyvtárszobájában fogadta őket, zöldtapétás falak közt; alig váltottak pár szót, kialudt a villany: gyertyákat kellett helyezni a kis üvegtartóba, mely a lecsöpögő viasztól megrepedt később, — a vendégek bizonygatták, hogy a sérülést könnyű lesz megragasztani.

— Legszívesebben mindig gyertyával világítanék — mondotta Konstantin — fénye megहितebb, természetesebb. De a gyertyák közt is az oltáriakat kedvelem, szeretnék szerezni néhányat. Multkor figyeltem, milyen nehezen gyulladnak meg, de lángjuk mint egy biztos, vakító pont, mozdulatlan pille, megtelepszik a vastag, sárga oszlopok fején —, ahogy egymás után kigyúlnak, az oltár életre kél és a hat láng oly mereven, mozdulatlan marad egyhelybe, mint...

Mihály körülnézett a szobában, a súlyos, terjedelmes bútorok közt; az íróasztal széles, fényes lapját könyvek borították, megannyi vaskos kötet, egymás fölé tornyozva: nagy fényképes művek, közép-

kori, katalán szobrok gyűjteménye, növénytani munkák, színes ábrákkal, Tacitus, Herodotos, építészeti szakkönyvek és díszes, angol klaszszikusok. Az egyik falat teljesen betöltötte egy könyvszekrény, egymásra dobált kötetekkel az üveg mögött; széles volt a heverő, a karszékekbe állig süppedtek a vendégek, de leghatalmasabb a házigazda trónusa volt az íróasztal előtt, széles karokkal, duzzadó, zöld bőrpárnákkal, szertartásos, templomi bútor. Az egész szoba, minden puhaságával, túlzó kényelmével Konstantin testére készült, e sovány, aszkéta testre, melynek csontjai véres sebeket ütöttek volna a bőrön, ha keményebb tárgyat súrol, vagy közönséges fát, fémet érint. Mihálynak különösen feltűnt a nagy, elefántcsont feszület, mely egy fiókos szekrény tetején díszlett és a szobának egyházas színt adott.

Sok nő volt a lakásban, ki-be járkáltak, elmerültek a karszékekben, végigdőltek a heverőn — a házigazda így szerette ezt, asszonyokat, leányokat akart maga körül.

Jobbra és balra csendesen beszélgető csoportok alakultak, néhányan odagyűltek Konstantin köré, kérték, olvasson fel naplójából. Készségesen ráállott: Nem baj, ha túlsoká tart? — Dehogy, dehogy! tiltakozott mindenki. Elfogult, de egyre határozottabb, már-már szónoki hangon — melyet azok ütnek meg épp, kik óvakodnak hallgatóiktól és dacból csak maguknak vagy távoli, láthatatlan fülek számára akarnak beszélni — olvasni kezdett:

«Tizenhat óra Budapesttől Velencéig, robogó vonaton, kőszénfüstben, álmatlanul, éjszakai hidegek emlékével, melyekből átmenet nélkül zuhanunk az északolasz síkságok forró párájába! E tizenhat óra mégis Velencébe torkollik, mágikus, érthetetlen módon, pedig oly kevés köze van hozzá, hogy utolsó percig kétkedem, nem merek hinni a csoda megvalósulásában. (A vonaton töltött tizenhat órával párhuzamosan másik időköz, ugyanolyan terjedelmű: otthon, lakásomban, éjfélig égő íróasztali lámpám alatt, ágyban, hajnali felriadással, nyomasztó, verőfényes reggelben; megszokott, pesti délelőtt, fürdővel, Váci-utcai sétával tarkítva — ez időköz végére hiába várnék, idéznék csodát: tehetetlen, megalázó állapot!) Az idő csodáját számomra Simone Piccolo temploma fejezi ki legérthetőbben: magas, zöld kupolájával, a pályaudvarral szemközt... Köröskörül a lagunák mélyebb-zöld vize, a nap ideges villódzása, nyugtalanítóan lengő, rótarany szőnyeg a márványhid hajlatában (zászlók, lengő vásznak mindig zavartak, idegesítettek) — biztonságomat végleg elvesztem a visszfények, ingó, billenő tárgyak között, melyeket a laguna himbál. (Ellentét: a lapos, napsütötte vidék, melyet Velence és Trieszt között átszelünk, tanyáival unalmas utáival és megtévesztő harangtornyaival, melyekben mindig Velencét szeretném üdvözölni — ez a vidék vezetne Kecskemétnek és misem váratlanabb, mint a megérkezés, a kíméletlen csere, mely a szárazföld unalmát, semmitmondását felváltja a legijesztőbb város-fantazmagóriával: Velencével.)

Bizonytalanság és nyugtalanság a gondolában : mereven ülök benne, a fárasztó út után izgatottan, felcsigázottan figyelek, összeborzongok a sikátorok nedves homályában. A Canale Granden, a víz közepén elfog a szédülés ; mikor egy palota sarkán befordulunk, hátradülök és szemeim fölé messzire kiugrik a régi márványeresz, egy percre legrejtettebb arcát mutatja az épület — a föld felé nyílot. Zsibbadás, fáradtság, teljes megsemmisülés a hőségben. Szállodai szobám mennyezetén a csatorna visszfénye leng, fényes körök és pontok terjednek a szoba belseje felé. Odalenn, a sarokban gondolák tanyáznak, újak vonulnak fel szüntelen. Amerikai nők a szemközti járdán . .

Velencében sohasem jártam még ; feltápáskodom ágyamról, hová pillanatra leheveredtem — a Márkus-tér itt a szomszédban ! Az árkádok színes-csíkos függőyei mögött a félhomály forróságához, a vásznakon átszűrődő barnás fény mézéhez idegenül járulnak a kirakatok délben is égő körtéi, melyek a tomboló napban fonnyadt, mesterséges virágokra emlékeztetnek. A téren első percre csak a kék és fehér színek összecsapását érzem — e forró, izzó fehérség alatt a márvány hideg és kemény, a leghevesebb napon is. A templom kisebb, mint gondoltam, bútorszerű, ékszerhez hasonló ; bizarr kupolái (e percben úgy látom, homlokzat, mozaikok, oszlopkötegek csak e kupolacsomó ürügyei) a tér fegyelmében és észszerűbb, tehát dekadensebb pompájában az álmat, a fantasztikust, a lehetetlent jelképezik és aranyos, zöldes fedőlapjaik felett a bizánci kereszték fagyöngy, szőlőindaszerű jelvényével mindvégig megdöbbenőek maradnak számomra. Ezek a kupolák meghökkentenek, idegenek (néha álmomban tünnek fel) — velük kezdődnek, körülöttük lebegnek velencei napjaim és a város első mámora akkor van oszlóban, mikor kissé megszokom e szabálytalan félgömböket és tekintetemet nem vonják már el az amerikai leányoktól, kik épúgy idetartoznak és kiütnek a városból, akárcsak ők.

A tengeri szél átfú a téren, a kupolák közül előkanyarodó galamb-sereg hasa felvillan, mint kibontott kendő.

Minden tárgyat, minden épületet, szobrot, képet apróra kellene elemeznem, ha e napjaim titkát, látomásaimat meg akarnám fejteni ; oly vad és tomboló részletezésbe kellene fognom, hogy a szavak közt elolvadna az, amit mondani akarok. Mit tegyek most, mikor beteges felcsigázottságomban eddig is lekötött, lenyűgözött minden jelentéktelen dolog : egy vizeskancsó a melléje tett pohárral félórára megtudott babonázni, elképedtem létezésén. Mi vár most rám? Már szeretnék visszafordulni, hazafutni, pihenést keresni valahol, pihenést, mit sehol sem találnék, hisz e világ leglaposabb, legunalmasabb változatában is ijesztően új, fárasztó.

A Doge-palota udvarán a két kút, két óriási csésze, súlyos pecsét a hűvös, nyirkos mélység felett — zöldes, síma felületük süt és perzsel. Útitársammal a templomba mentünk : velünk együtt lépte át a küszöböt három nő : egyik vörös volt, a másik fekete, a harmadik szőke.

Mindhárman a lecsüngő, súlyos kereszt alatt állottak, mely tele volt aggatva piros mécsesekkel (kivilágítva, e mécsék szárnyán repülhet a kereszt!) Gondolataim hajlanak az elvonás felé és ezért első pillanatban csak képletet, tételt jelentettek számomra, később ihletem két örök forrását jelképezik (irrealitás és nagyvilág két lépcsőjét), de végül éreznem kell, hogy féktelen szerelmi vágyak és vallási önkívületek közti vergődésem bennük s a templomban találkozik hosszú idő óta először. Követtem őket, de a mellékhajók sötétjében, az oltárok és padok közt, az ivekig nyúló állványok alatt eltűntek. E falaknál, a hehepús padlón, megfeketült, elnyűtt kövek közt felszabadult bennem az, amit oly régóta elnyomtam: egy boldogság és önkívület, melynek édességét már-már elfeledtem — akkor nem sejtettem még, mennyire hatalmába kerít ez később és a városok, melyeket felkeresek, ezt az önkívületet fogják növelni. Útitársamat, ki mellettem volt, hirtelen nyűgnek éreztem, nem bírtam tovább a templomban vele. Ebédidő volt, szállodánkba siettünk. Az éttermi nyüzsgés, a csatornák visszfénye, mely a mennyezetet és az egész termet nyugtalan villódzással töltötte be, a bejáratnál felterített tállaló, hétköznapi festői csendületével, rákok, sajtok, szilvák, nagy, leves őszibarackok halmaival, melyek mellett friss, nyers húсок piroslottak, szivárgó véresíkokkal, nedves, tompa fényben — mindezek a kellékek másként csigáztak fel, de előbbi, templomi nyugtalanságomat alig tudták feledtetni.

Ebéd után elaludt útitársam — én leszöktem a Márkus-templomba. Hiába térdeltem az oltárok elé, imádkozni nem tudtam, de a kábulat, melyben szavak és gondolatok elmosódtak, olyan boldogsággal volt teli, oly nehézzé tette szívemet, hogy csodát, látomást vártam, mely hitemet felemelné és megerősítené. De amint forró homlokomat a térdelő fájához, és az előttem lévő eres, fekete oszlophoz támasztottam, a rettegés, mely már eddig is napjaim mélyén lappangott, hatalmába kerített végkép. Kárhozott voltomat soha úgy át nem éreztem, mint most; nem is próbáltam menekülni, sejtettem, hiába kérnék menedéket ettől az oltártól, ezektől a szentektől. Bűneim vádolnak, lelkeket nyomják és a pokoltól úgy rettegek, hogy elakad lélekzetem a kínok és gyötrelmek előtt, mint egy vénasszonyé. Soká nem mehet ez így: boldogságomban és gazdagságomban rettegvé várom a büntetést, az üldözőt, ki nyomomban van és maholnap beér. E bizarr templom a fantasztikus város közepén époly elátkozott, mint magam; hiába lépnék ki most a térre, a márvány és hús tengervíz, a kávéházak édes zenéje, leányok, templomok, nászutasok nem tudnák feledtetni velem kárhozzatomat. Istenről már csak annyit tudok, hogy elítélt, ellökött. Alázatos vagyok, sanyargatom testem, szeretetem néha az égisz ér, de bűnöm mindennél nagyobb. Ujjaimban, nyelvemben, ágyékomban érzem rettenetes vétkeim, melyek ösztökélnek, pihenni nem hagynak, — Istent követni nem tudom, e világ oly csábító, lemondani lehetetlen. Még szerencse, hogy a kupolák, oltársátrak, kutak,

mozaikok, megfeketült márvány elrejtik Istent és ítéletem ; menekülhetek még, a forró térre surranok, fejem felett a templom kupolái csúcsán a bizánci golyók táncolnak, keringenek.

Délután erős szél fút, nehéz felhők gyűltek, egész alacsonyan csüngtek a harangtorony felett : sötétszürke mennyezetük alatt mindig biztonságban vagyok, minél közelebb jönnek, annál inkább érzem védelmüket ; a távolságot, a végtelent rejtik el. Az árkádok alatt lézengtünk és figyeltük azt a különös nőt, ki egy asztalhoz ült épp kutyájával. Arcából, mely filmszerű szépséggel volt szép, tétova, üresbe néző szemek nyíltak, oly tágan szürkén és aggódón, hogy messziről csak szemeit láttuk és szórakozott mosolyát pohara felett. Kutyáját csókolta, inni adott neki kis csészében. Néha összeráncolta szemöldökét, rémülten, mereven nézett felém, kérdőn, csodálkozóan, és csak később vettem észre : nem is lát !

Tintoretto képei között. Sokáig csak az Utolsó Vacsora egyik ábrázolását nézem, hol a kép középpontját egy lángoló, lobogó lámpa alkotja ; fény, visszfény, glóriák, világon túli ragyogás tölti be a termet ; a jelenet főszereplői nem Krisztus és az apostolok, hanem azok az egymással szemben csoportosuló fénycsomók, melyek minden árnyékot eltörölnek ; tűzvész, parázs, mennybeli izzás : a kép szikrázik, minden vonalát, csoportját tűz határolja, sercegő kályha a terem, emésztő, titkos táplálékú tűzből angyalok születnek, koszorújuk a mennyezet alatt kering és létüket a lámpa lángoló serpenyőjéről isszák. Ilyen vad, fantasztikus vacsorát nem festett még festő és az asztal, mely úszik ebben az özönben, ebben a hófehér tobzódásban — melynek eredetét nem is sejteni, melynek útját nem is követhetjük, oly szeszélyesen ugrál fejről-fejre, edényekre, vállakra és még az árnyékban, a sötétben is megmerül — e magasból tekintett terem, felpattanó, idegesen magyarázó, izgatottan egymáshoz hajló alakjaival, legritkább, legboldogabb látomásaimat valósítja meg, legféltelenebb imáimat rajzolja elém. Mikor merem ilyen viharral és mégis ily bölcs megkötésekkel, szerkezettel és fegyelemmel meg építeni vízióimat? A templomokra, városokra gondolok, melyeknek tervét már elkészítettem, csak meg kell alapoznom őket, fel kell tornyoznom falaikat — bár egyet is felépíthetnék! Ezek a képek hitet és biztonságot öntenek belém, feleletet adnak tépelődéseimre, a Márkustemplomban : érdemes vallásosnak lennem ilyen tüzek, ilyen glóriák nélkül?

A Mannaeső csodálatos női a berkekben, magaslatokon, a trónszerűen felemelkedő domb pálmái, fái közt ! Éhségükben és elgyötört-ségükben magamra ismerek újból — csak egy fonál fonódnék Isten és közém, hogy biztosan érezném jelenlétét. Nekik megadatott a manna, mit kötényükbe, edényeikbe gyűjthetnek : ott hevernek lábaik, dús szoknyaik előtt a kis, fehér csomók —, de hol a kenyér, a hús, mely engem táplálna és isteni lenne mégis? Nehéz, csaknem lehetetlen ma már ezt a testi, tápláló közelséget éreznem az ostyában, hogy Istent

magamba zárnam, magamban érezném, csontomban, véremben, húsomban őrizném. Egyebütt hol lelhetném meg? Van állandóbb, biztosabb sziget, mint testem? A kép balsarkában az éhségtől és boldogságtól kábult szűz gallyat vont kebléhez és aléltan féltérdre támaszkodik : arcán az én éhségem, szomjúságom, gyötrődésem, — biztonság, boldogság, nyugalom nélkül, akár én !

... Hazafelé jövet a felhők még alacsonyabbak a Canale Grande felett, a sirályok lecsapnak hozzánk, a szél mind dühösebben fú, forró levegőt repít a sötétszürke ég alatt. A kikötőben hadihajók horgonyoznak. A Márkus-templom egyik oldalsó gallériájában, mely a tengerre, a jelképes oszlopokra néz, két lámpát gyújtottak : az üveg alatt sárgán pislog a láng és a sekrestyés két vastag gyertyát igyekszik még elhelyezni a könyöklőn, de a vad szélroham eloltja őket. A jobboldali árkádsor felett a homlokzat fehérsége még valószínűtlenebb, mint déli, tűző napsütésben. Vacsoránál már villámlik, a kikötött gondolák nyugtalanul himbálnak az étterem ablakai alatt. A nagy ringlók és őszibarackok íze felfrissít egész napi tikkandtságomból. A délután látott nő ismét feltűnik, távoli sarokban vacsorázik, óriási vizenyős szemeit ismét magunkon érezzük, anélkül, hogy látna bennünket.

Mégsem jött eső, a Márkus-tér fehér fényben úszik, csillogóbb, áttetszőbb ragyogásban, mint nappal, de a fekete ég alatt, melyen tovasiető felhők takarják el néha a csillagokat, a paloták oromsipkézete vékony partsávnak látszik, mely a fényt és a sötétséget szigorúan elválasztja egymástól. A tér vegyítő csésze, fehér serleg, mely a szűrődő, nem lámpától, tűztől születő fényt kavarja, sepri falai közt : minden homlokzatra más szint freccsent — a templommal szemközti épületen kékes, távoli visszfény, az oldalsókon hófehér ragyogás ül. A gázlámpák is halványzöld csokrokban világítanak : a tér élénkül, megtelik, a templom ívei, csúcsai még alacsonyabbak, a sarokról azt hiszem, kézzel is felnyulhatok a kupoláért. A kövezet síma, csillogó ; a kávéházak zenéje hangosabb, a lárma növekszik, betölti a teret. Meleg szél fú a kikötő felől, hová új hajók érkeznek, az utasok boldog menetben özönlének a térre, mely késő, éjjeli ünnepet vár. Talán tánc készül itt tüstént? Most minden asztalon frissítők, italok állnak, de mi a szárnyas oroszán oszlopa alá ülünk, a gömbölyűre kopott lépcsőkre — keménység és gömbölyűség — itt hátradőlök, az égre nézek, hová a falakról visszaverődő fény von hálót : a szent kardja körül csillagok keringenek — hátradőlök, remegő izgalommal ; csodálatos éjszaka : a boldogságot, mit régóta szomjaztam, megszületni érzem — itt születik szemem előtt az égen, vörös, zöld görögtűz között, melyet a harangtornyon és a dogék palotáján gyújtanak. Keserű füst csap le.

— Gyónni kellene holnap ! — hallom barátom hangját. Kérdése felriaszt, elfog a régi aggodalom : — Nem tehetem ! Egész életemet meg kellene változtatnom. Hiába érzek vágyat a jóra és fájnak bűneim — szakítanom kellene mindennel, elúzni szeretőimet : ehhez nincs erőm

elég. Gyónjak úgy, hogy tudjam, holnap újból vétkezem? Amíg olyan bánatot nem érzek, mely kiéget lelkemből minden gerjedelmet, gyónásom szentségtörés volna, bűnnél is rosszabb! Nem, nem, csak menj egyedül! Túlságos komolyan veszem a gyónást, hogy sem rá tudnám szánni magam!

Szemben, az óratorony tetején a fekete bronzifjak megmozdultak: a fehér falon, a fekete ég alatt, derékig eltakartan, kísértetiesen élőknek tetszetek, ahogy merev csipővel kalapácsaikat lassan a haranghoz érintették — babonás borzalmat keltettek tizenegy meghajlásukkal és a hanggal, mely nem is a torony homlokzatáról, de az idő fekete síkjáról reppent, felidézvén elmélkedéseimet térről és időről.

Éjszaka többször felébredtem, kurjantásra, robajra, részegek énekére — az ablakhoz szöktem, kihajoltam a víz fölé és a névtelen, értelmetlen boldogságtól sírni szerettem volna. Most tudtam csak, hogy e boldogság volt egyedüli menekvésem a kárhozát elől. Boldog mek lenni, ha tudom is, hogy büntetés vár!

Másnap a forráság oly fojtó volt, hogy a templomokban, a paloták termeiben nem birtuk ki. Tintoretto Paradicsoma a hőség gőzén át intett felém, gomolygó áhítata e délelőtt kábult magányával olvadt egybe. Siettem a Lidóra, hol a sós hullámok közé vetettem magam. Vak hőség ült az égen, a tenger ólomszínűen terült el, a láthatáron hadihajók úsztak, mint távoli házak a síkságon. A hullám felfreccsent a mólóra, a szél bőrömrre csapott, a nap kiszikkasztotta arcom. Nap, víz és szél pácoltak, söpörtek — nyugodtan, meglegedetten hevertem, új élethez éreztem erőt, melytől nem várok többé üdvösséget, de kétségeimet lerázhatom...

Kimerülten hallgatott el. Nyugtalanul s izgatottan beszélt, ujjaival, tenyerének hullámozásával segített ott, hol szavait nem találta elég ékesszóloaknak. Kézmozdulatai a mondatok nyomában úsztak, köröket, csigavonalakat írtak le, cikkáztak, mint szabadon engedett madarak, szélben lebbenő lombok.

— Sok van még hátra? — kérdezték.

— Nagyon sok — sóhajtott. — De hagyjuk máskorra, látom fáradtak vagytok! Tölthetek egy kis konyakot?

A homályos szobában nehézkesen tápáskodtak fel a vendégek a karszékekből, összegyűrt ruhák, ráncos nadrágok őrizték a tagok gémberegettségét: izmaikat ropogtatták egyesek, ittak, felhúzták a gramofont.

De már egész világos volt, vették kabátjukat, szaladtak a Gellért-hegyre, napfelkeltét nézni. A hideg levegőn trüszköltek, szemüket töröltgették. Köd ült a városon, semmit sem láttak a napból; felhők mögé rejtezett. Megtalálták a gyermekjátszóteret, itt szétszéledtek, elfoglalták a hintákat, a csúszdát, a palánkot, a körhintát, a kötélhágcsót. Mások a kúthoz mentek, zsebkendőiket megnedvesítették és lemosták arcukat. Mihály magányos padot keresett, azon elaludt.

SZOCIÁLIS IGAZSÁG KULTÚRTERÜLETEKEN.

(GLOSSZÁK, JEGYZETEK).

Irta: *Ferenczy Valér.*

NEM NAPI filmkritika, ami e szerény jegyzetben a mozival kapcsolatban kikívánkozik belőlem. Sem pedig a filmek, mint műfajnak, esztétikai, színművészetelméleti boncolgatása. Csak mintegy zárjelben hadd bocsátom előre, hogy a némafilmet sokkal, de sokkal szebbnek tartom, mint a hangosfilmet. Hogy miért? Erre egyszerű a válasz. A naturalizmus túlzott lehetőségeit hordja magában a hangosfilm. Így — eddig legalább — nem alakult ki a stílusa. Mint minden művészet, úgy a színművészet is akkor szép, ha nem túl naturalisztikus, ha bizonyos mértékig stilizált. Amikor csak némafilm volt, a film nem tudta a természet hű utáztatát adni, az eszközök határolt volta művészi ökonómiára kényszerített. Nem mondom, hogy nem produkált az iparszerű filmgyártás akkor is garmadára gyatra, nivótlan giccset, de ez nem érv az ellen, amit állítottam. Maga a műfaj szebb volt, mert a mozi akkor kevésbé hasonlított a valósághoz, a filmíró és rendező, valamint — last, not least, a színész, kénytelen volt leszámolni a technika véges voltával. Ezért igen erős belső ellenzéssel olvastam nemrégiben egy alkalommal egy hiradást valami némafilm-röprizekről, melyek egyik filmszínházunkban láthatók voltak. A hírlapíró valósággal kéjelgett abban, hogy nevetségessé tegye a filmeket, amelyek bennünket annak idején érdekeltek, lekötöttek, mint — lehet, hogy naív — szemlélőket. A film fiatal korát élte akkor és mi is fiatalabbak voltunk. Közben a film, ha úgy tetszik, felnőtt, vesztett a naivitásából. De a művészetben a naivítás nem okvetlen hiba, a naivitással együtt — úgy érzem — sok báj is kiveszett a filmből. Épp a némaság révén került annak idején a filmbe egy bizonyos fajta báj és artisztikum, aminek a hangosfilm eljöttével egyszerű-smindenkorra vége.

Nie-moi quelque chose, afin que nous soyons deux! — tagadj nekem valamit, csak azért, hogy ketten legyünk, mondja Montaigne, örök szépségű esszéinek egyikében, ahol arról elmélkedik, mily unalmas, élettelen partner, aki sose mond ellent. Ez áll a filmre is: nem a legkisebb, nem a legmegvetendőbb haszna a filmnek, hogy társalgási témát nyújt, ki lehet cserélni a róla nyert benyomásokat: tetszett, nem tetszett, gyönyörű — vacak... Kétségtelen, ha ily ellentétes vélemények hangzanak el, van véleménykülönbség, diszkusszió-lehetőség. Ha viszont többen vagyunk, akiknek tetszett valamelyik film, ebből — si duo faciunt idem, non est idem — még nem következik, hogy egy a véleményünk. Amennyire szűk körben meg tudtam állapítani, a «Mr. Deeds» sokaknak tetszett, úgyszintén, talán még osztatlanabban, a «Száz férfi, egy kislány». De senkivel se találkoztam, akinek azért tetszett volna, mint nekem. Vagy mondjuk, akit ugyanabból a szemszögből nézve, kapott volna meg mind a kettő, ahogy engem megkapott. «Deanna Durbin mily bájos! milyen jól énekel... mily jókat lehet röhögni a Mr. Deedsben...» Tagadhatatlan, mind aláírom. «Adolphe Menjou, a bonvivant, mily jó mint éhező muzsikus... Sztokovszki így, Sztokovszki úgy...» Ez mind

igen szép, ami azonban csodálatosképp nyilván sokaknak elkerülte a figyelmét, az, hogy ezzel a két filmmel a film-produkció — nem akarok túlzásba esni azzal, hogy így mondjam : film-művészet — egy erős lépéssel kilépett a mai, aktuális szociális problémák felé. Közhely, kár volna külön bizonyítgatni, hogy a film általában sose szokta elhagyni a giccs területét, talán nem is tudnánk hamarjában filmet mondani, ahol ne volna meg a filmek általános jellegzetessége : az, hogy álcázzák az igazságot, kendőzik, rózsaszín giccszósszal öntik le a témát. Ez az, amit az angol úgy nevez : for the tired businessman — a fáradt üzletember számára irt színpadi mű. Úgy érzem, a két említett film — bármennyire nem egetverő műalkotás egyébként, abból a szempontból a legérdekesebb, hogy ezzel a film mintegy kilépett a száz százalékos giccs-romantika elefántcsonttornyából. És legalább megkísérelte leszámolni vagy legalább foglalkozni egy kissé őszintebben, egy fokkal kevésbé hazugul, napjaink két égető kérdésével : a mezőgazdasági munkanélküliséggel (Mr. Deeds) és a művésznomorral (Száz férfi, egy kislány).

Szociális igazságtalanság mozivásznon.

Pár szóval elmondom az első film tartalmát. Mr. Deeds vidéki amerikai, szürke tucateMBER, aki valahogy megél. Váratlanul ez az ipse húsz millió dollárt örököl és már-már belesüpped a léha amerikai milliomos üres életébe (hihetetlen, mennyire nem tudnak élni ezek az angolszászok), amikor egy teljesen lerongyolódott tönkrement farmer merényletet kísérel meg ellene. Azaz csak kísérelne, mert túl ernyedtt még ahhoz is, hogy öljön. Deeds a legnagyobb megvetéssel leszidja, aztán egyet gondol s leülteti épp dúsan megterített asztalához. A kiéhezett emberbe visszatér az élet, Deedsben pedig fölébred a humanitás és szociális igazságérzet, oly erővel, hogy rövid úton szétesztogatja birtokát a nyomorgó farmereknek. Erre nyomban bekísérik, mint sült bolondot s kis hijja, hogy végkép bent nem marad a bolondok házában.

Ennyi elég a tartalomból. A film bővelkedik kedélyes, humoros jelenetekben, valamint együgyű, a filmgyártástól egyelőre nyilván elválaszthatatlan, tengerentúli ízű fordulatokban. Ami véleményem szerint mindennél érdekesebb az, hogy a filmben eddig az, akinek rosszul ment sora, mindig valahol elhibázta a dolgát, akár tragikus hős volt, akár röhögni való figura : ő tehetett arról, hogy bajba került. Itt ezerszámra tódulnak a farmerek ehhez a csodabogárhoz, aki földjét elosztogatja s a maga szakállára földreformot csinál : az ajándékozó milliomos egészen egyenrangúnak érzi magát a nincstelennel, azok époly kevésbé tehetnek nyomorukról, mint ahogy neki nem érdeme, hogy óriás vagyona uan. A tömegek sorstragédiája az, amit a film — gyatra vagy nem gyatra eszközökkel, mindegy — ezúttal témául vett. És ily szempontból nem hagyható említetlenül, hogy amikor a nyomorult merénylő pisztollyal kezében, lefülelve, megszegyenülten áll a milliomos előtt, az dühösen azt a becsmérő kifejezést vágja hozzá : moocher ! ami a parlagi angol nyelven éhenkórászt jelent, valamint semmirekellő, ingyenélő himpellért, naplopót. Itt van tehát a közkeletű felfogás, melyet a film a továbbiakban annyira dezavuuál : az a beállítás, mely eddig a filmen magától értetődő volt, mintha az ágról szakadt nincstelen okvetlenül és a dolgok rendje szerint nem volna egyéb, mint haszontalan fráter, aki megérdemelte sorsát. Vagy ha derék ember, akkor okvetlenül diadalmaskodik a balsors fölött és nem volna

nehéz a filmekben példákat találni erre is, amint az erős, bátor férfi a szegénységből fölküzdi magát. Az individualizmus diadala: ime, csak akarni kell, a bátorság, szorgalom és hasonló jók mindig és minden körülmények közt lehetővé teszik a felemelkedést a nyomorból, föl a társadalmi létra csúcsáig. Ettől a felfogástól, valljuk meg, igen nagy lépés odáig, hogy a film bemutasson egy egész osztályt, mely nyomorba jutott és képtelen a maga erejéből kimászni belőle; kell valaki, aki kisegítse, hívják azt akár Rooseveltnak, akár Deeds-nek. Mellesleg szólva, ez a név is jellemző, mert deed okiratot jelent, Deeds pedig, bár úgy hangzik, mint valamely családnév, de egyben a deed szó többese: okiratok. Tehát az egész film csattanója az, hogy a nincstelen farmerek, az amerikai parasztok (mert hiába járnak városi ruhában, ezek a tengerentúli mezőgazdasági proletárok a mi parasztjaink társadalmi ekvivalensei), okiratokat kapnak kézhez, melyek által fejenként ennyi meg ennyi hold föld az övék. Szóval földreform.

Kulturális igazság.

A másik film tartalmával még hamarabb kész leszünk. Szimplex mese ez is, a nyomorgó munkanélküli karmester lánya, aki nagyszerű énekesnő, mindenféle machináció révén nyélbe üti, hogy apja s vele együtt száz ugyancsak munkanélküli, nyomorgó s ugyancsak kitűnő, iskolázott zenész egy világhírű dirigens keze alatt munkához jut. Tehát itt is nagyjából ugyanaz a gondolat. Filmen újszerű, sőt valljuk meg, filmen kívül is még éppen eléggé aktuális sokunknak életébe markoló probléma. Szakítás a bizonyos, nagyon is közkeletű beállítással, hogy a művész, ha tehetséges, kiváló, úgy föltétlenül fölküzdi magát, legyűri a közönség közönyét stb. stb. Mint az előbbi filmben a farmerek, úgy itt a zenészek: egy egész osztály, a kenyerüket vesztett, nyomorgó művészek képtelenek változtatni helyzetükön, az egyéni energia, az individualisztikus cselekvés nem fogja a művészek osztályának sorszerű lezüllesztést megoldani. A zenekar, mely a világhírű Sztokovszki alatt sikeresen szerepel, egytől-egyig kitűnő zenészekből áll; ámde semmivel sem kevésbé kitűnő muzsikás az a száz rongyos alak, akik egy garázst bérelnék ki, hogy gyakorolhassanak, de a bért megfizetni már nem tudják, úgyhogy a garázsos háziúr odaáll velük veszekedni, pontosan akkor, amikor áhítattal kezdik a klasszikus zene valamelyik remekét játszani. Eddig — filmen és filmen kívül — a kényelmes közhit azt tartotta, hogy a munkanélküli zenész okvetlen részeges vagy mit tudom én milyen egyéni bűne gátolja az érvényesülésben; itt megtette a film azt az óriási lépést előre, hogy a munkanélküli zenész, szóval nyomorgó művész semmivel, egy árnyalattal sem hitványabb annál, aki sikeresen helyezkedett el a társadalomban. Ekként tehát a film toronymagasságban áll egy másik fölött, mely nemrégiben ugyancsak a művészyomor sorstragédiáját vitte vászonra: a Rembrandt-film fölött. Mert itt épp ellenkezőleg, a leszűrhető tanulság az volt, hogy Rembrandt maga az oka társadalmi és társadalomgazdasági bukásának. A közönség dicséretére legyen mondván, a Rembrandt-film, amennyire meg tudom ítélni, kielégítőenül hagyta az embereket. És nem jellemzőtlen, hogy egyetlen fenntartás nélküli dicsérője, akivel találkoztam, olyasvalaki volt, akinek aligha okoznak álmatlan órákat akár a szociális, akár a kulturális igazságtalanságok, aki révben, kényelmes, jól fizetett állami állásban a társadalmi, ill. társadalomgazdasági védetség maximumát élvezi. Nem lehet véletlen, hogy ily révből vagy ha úgy tetszik fellegvárból szegezték nekem azt a beállítást, mely sze-

rint Rembrandt sanyarú sorsáról egyes-egyedül ő maga tehet. Hiszen — minden problémát meg lehet világítani több oldalról is — nézhető a kérdés ebből a szempontból is, hogy Rembrandt hol és miként hibázta el talán a dolgot; mindenki a maga szerencséjének kovácsa, azt tartja a közmondás. Miért nem volt Rembrandt is olyan simulékony udvaronc, mint teszem azt Rubens, aki fejedelmeknek dolgozott, diplomata is volt, nemcsak modorát értve ezalatt, hanem effektív politikai küldetést, mely ugyancsak osztályrészt jutott neki, amikor pl. Spanyolországban járt és egyik mesterművét festve a másik után, egyidejűleg hazája ügyében is eljár, mint ad hoc megbízott követ. Hát éppen lehet így is vizsgálni a problémát, de az ilyen párhuzamok nagyon is akadémikusak, nagyon is meddőek; főleg a szociológus, szociálfilozófus és szociálhistorikus így semmivel sem lesz okosabb, egy tapodtat se jut közelebb a művész szociális helyzetének adekvát definíciójához.

Itt igen nehéz pontra jutott gondolatmenetünk; sok elágazás, ramifikáció, bifurkáció volna, melyben érdekes volna követni. Rembrandt esete a lángelme tragédiájának problémáját idézi fel, a túlon túl eredeti egyéniség félreismertetését; és ily vonatkozásban nem irreleváns az sem, hogy, bár jogunkban áll esetleg Rubenst nagyobb művésznak tartani mint Rembrandtot, de eredetiség dolgában Rembrandt fölötte áll; ő gyökeresebben, kíméletlenebbül szakított minden hagyománnyal. Másrészt alaposan kéne ismerni a holland és flamand kultúrák gazdasági történetét, az egész kereskedelmi és pénzügyi miliőt is, mely egyrészt Rubenst, másrészt Rembrandtot körülvette, ahhoz hogy teljesen tisztába jöhessünk a két nagy festő végletekig ellenkező életsorsának mélyebb okaival. Általában a művész «külső érvényesülése», ennek társadalomtörténeti vizsgálata és társadalomfilozófiai meghatározása oly tárgykör, melyről már más alkalommal is igyekeztem kimutatni, többek közt azt, hogy érthetetlenül elhanyagolták, aránytalanul keveset foglalkoztak vele. És pedig épúgy elhanyagolták elméleti, tudományos szempontból, mint ahogy sorsára bízta a gyakorlatban a művészt — a szabadgazdálkodást átveve kulturális, művészi területekre is, Tout s'arrange — minden elrendeződik ez a kényelmes, a laissez faire jegyében született axioma volt érvényben a művész területén. Hogy ebből az állapotból kiutat keressünk: ez nyilván a levegőben van. Hogy mennyire, ennek frappáns példája épp az, hogy még a mozi is, mely általában igazán nem szokott élen haladni a korszerű problémák dolgában, ezeket a problémákat, ezeknek az áramlatoknak fuvallatát hozza. Még pedig a tengeren túlról.

New Deal, CWA és PWA.

Nemrégiben egy hivatalos művészeti vezetőember mondta nekem beszélgetés folyamán: Amerikában nem «támogatják» a művészeket, ott azt tartják, aki nem tud megélni, az bukjon el. Túl messzire vezetne, ha arra akarnék rávilágítani, miben áll ez a «támogatás» nálunk; már a szó is ellenszenves, mert alapvető félreértéseket takar, (mely félreértéseket más alkalommal, így a Napkelet hasábjain is, igyekeztem eloszlatni). Tény, hogy nemrégiben még az Egyesült Államokban is igen erősen megvolt kulturális kérdésekben is a laissez aller álláspontja, az individualizmus és szabadgazdálkodás a kultúra területein. Csakhogy akkor legalább az egész vonalon megvolt ez; tudok esetet, hogy egy nagyszabású, világviszonylatban is jelentős nyilvános kép-

tár máról-holnapra gazdát cserélt s a múzeum igazgatója ezzel egy csapásra elvesztette állását és a szó legszorosabb értelmében nyomorba jutott. Mit szólnának ehhez minálunk, ahol bizonyos foglalkozási ágaknál, nevezetesen a hivatali pályákon magától értetődő a köz részéről való nagymérvű szociális gondoskodás, míg más téren éppoly magától értetődőnek tartják a teljes hiányát. Ami azonban az új, mostani állapotokat illeti: Amerika a lehető legrosszabb példa volt: nemhogy hiányzana, hanem épp ellenkezőleg igen nagy, mondhatni képzeletünket meghaladó mértékben van ott szociális gondoskodás a művészet területén. Ez is, mint általában a nagyarányúan kiépített szociális gondoskodás szorosan összefügg a New Deal, Roosevelt irányító gazdaságpolitikájával. Fentebb a laissez faire szó futott tollam alá: éppen ez az, ami jellemző; ezen a szón akad meg a szemem, amint utána olvasok Hampden Jackson The Post War World-jében, hogy az amerikai gazdasági újítások útvesztőiben kissé eligazodjak. A Rooseveltt törekvése lényegében a laissez faire ellen, az Amerikában-nagyon is túlbujánczott gazdasági individualizmus ellen irányul. Hogy a New Deal kulturális téren is mekkora aktivitást hozott magával, erről személyes kontaktusok révén is hallhatott már egyet-mást, aki tengerentúliakkal beszélgetett; továbbá sokat tudunk meg erről pl. a Fortune c. newyorki havi folyóiratban nemrég megjelent, Unemployed Arts — munkanélküli művészetek c. cikkből. A CWA és PWA (civil work administration és public work administration)

oosevelt által életrekeltezt intézmények, melyek messzemenő szociális biztosítást és közmunkát keltezték életre. Ezekből sarjadt ki aztán a WPA — work progress administration, mely szorosabban véve a művészet területével foglalkozik. E szociális biztosítás oly méretekben történik, hogy ma már teljesen megfordult a kocka Amerikában: a művészek nagy rétegei találnak munkát és megélhetést e «project»-ek keretében. Van project — terv a munkanélküli színészek, a festők, szobrászok, építészek, zenészek, sőt írók érdekében. 1936—37-ben összesen 14 hónap lefolyása alatt művészeti szociális célokra a WPA elköltött 36 millió dollárt. A «terv» egész egyszerűen abból áll, hogy a művészeknek munkát és havi fix fizetést adnak. Így pl. Chicagóban, mint az unió számos más helyén, van Painters' Project unit — festők tervezetének egysége, vagyis állomása. Ez véletlenül már a WPA keletkezése előtt megindult, hála egy asszony, egy amerikai festőnő kezdeményezésének, aztán beolvadt a WPA-ba. A Fortune cikkének idején (1937, május) a chicagói festő-állomáson (valóban a modern szociológia kísérleti állomásai kb, 300 művész van, fix fizetés a «senior» művészeknek havi 94 dollár, a növendék művészeknek 85 dollár, ennek fejében kötelező minimum havi 94 munkára, illetve festőknél minden hat hétben egy olajkép vagy két vízfestmény. Ehhez aztán igazán nem kell kommentár. A cikk nem világosít fel arról, hogy a leszállított képeket hova teszik; de ez részletkérdés, van Amerikában üres fal elég. Tény, hogy nemcsak a művészeket, hanem a közönségüket is igen nagy mértékben érintik ezek az új rendszabályok, mert míg eddig a művészet nagyjából csak egy kis, gazdag, fényűző rétegnek jutott az Egyesült Államokban, most az új akció, ill. «adminisztráció» keretében kiviszik a tömegek közé, valósággal szűz területeket nyitnak meg a művészeteknek, hisz ne feledjük, ott vannak nagy rétegek, akik tán még sose láttak képet. A cikkhez közölt illusztrációk közt van pl. néhány amerikai kölyök fényképe, amint tátott szájjal bámulják a színházat: ők még soha eleven színészt nem láttak, csak legfeljebb mozit. Egy másik képen az látható, amint egy festő egy teremben,

nézőközönség előtt pódiumon állva, fest (!) Ezt nincs az a festő, aki meg ne tette volna kényszerűségből a szabadban, amikor az alkalmatlan, zavaró, tolakodó nézők sokszor tűrhetetlen tömegben szoktak köréje gyűlni. Ezúttal áhítatosan figyelő nézők előtt fest a festő, közben magyaráz nekik egyet-mást arról, mi a lényeg a festésben, hogyan születik egy kép; azok, persze tisztes távoból, figyelik, lesik szavát és ecsetjét. A jelenet az új képtárak egyikében történik, melyeket a WPA akciója keretében egyre nagyobb számban, az egész unió területén létesítenek.

Whitehead könyve.

E szerény feljegyzések iránya szinte önkéntelenül Amerika felé helyeződött. Lehet, hogy ebben olvasmányaimnak is része van. Érdekes amerikai szociológiai könyv is került kezembe, amely bizonyos fokig ugyancsak összefügg az elmondottakkal.

T. N. Whitehead: *Leadership in a Free Society* — vezetés a szabad társadalomban című könyve ez. Lényegében eméleti könyv, erősen részletező társadalomlélektani munka, bár az angolszász gyakorlati érzék egész sajátosságos vegyületével. Whitehead igen józan egyéniségnek mondható; nem hagyja el a valóság talaját, ebből akarja leszűrni a szociológiai elveket, melyek stabil — ahogy ő szereti mondani: integrált — társadalmi együtteseket produkálhatnak. És mégsem materialista: részletesen, az amerikai ipari világban folyó új, érdekes kísérleti megfigyelések alapján igyekszik kimutatni, hogy a «logikus», elsősorban anyagi motivumok mellett és mögött rejtett, tudatalatti, de nemkevésbé jogosult «társas érzelmek» is irányítják az ember társadalmi cselekvését; a biztosított anyagi lét feltételein kívül és felül emberi érzések, társas érzések is vannak, ezeknek is ki kell elégülniök ahhoz, hogy a társadalmi közösség integrálódjék, ill. ne dezintegrálódjék. Az anyagi védettség tehát a sine qua non; de ez nem elég.

Whitehead maga is dolgozott gyárban, aztán az angol admirális «tudományos tisztje» volt, most a harvardi business adminisztráció tanszékének egyik tanára. Lehetséges, hogy képzett gyári szakmunkásnak indult (Angliában az engineer félig mérnök, félig mechanikus) valószínűbb azonban, hogy mindjárt tudományos pályára készült s csak a tanulmány kedvéért lett gyári tanonc. Whitehead, azt lehet mondani, empirista; ez is jellemző, mert az egész forrongó amerikai tervgazdálkodási kampány empirista jellegű.

Talán soha nem találkoztam könyvvel, mely ennyire kevésbé látszik lenyűgöző olvasmánynak s mégis, mennél jobban belemerülünk, annál rokonszenvesebb, annál értékesebb. Hosszú fejezetekben aprólékosan foglalkozik az amerikai gyárvállalatok munkásviszonyaival, igyekszik kimutatni, hogy az «employees» — alkalmazottak, értsd gyárimunkások és az «executives» — végrehajtóközegek, vagyis a munkaadó vállalatot képviselő tisztviselői hierarchia tagjai között hol, hogyan és mily, részben «nem-logikus», rejtett lélektani, tudatalatti okok miatt támadnak félreértések. De ebből aztán valóban tudományos módszerességgel, fokonként igyekszik kijutni általánosabb szociálpszichológiai igazságok felé. Ami az empirizmust illeti, ily vonatkozásban nem lehet nem gondolni a «társadalmi hitel» elméletre, melynek apostola Angliában Douglas őrnagy s amelyet aztán Canadában, Alberta tartományban Aberhardt, egy falusi tanítóból lett tartományi miniszterelnök (e tartománynak, mely kétszer akkora területű, mint Magyarország, külön kormánya van) igyekezett nagy garral átvinni a gyakorlatba.

Ez a mozgalom nálunk aránylag ismeretlen (hisz egyik legismertebb közgazdasági, sőt pénzügyi közéleti emberünk nemrégiben napilap vezércikkében referált erről a mozgalomról, melyről saját bevallása szerint akkor hallott először). Aberhardtnak nagy bajai voltak, nem funkcionált úgy az elmélet a gyakorlatban, ahogy a hívek, akik a társadalmi hitelt panaceának állították oda, elvárták volna. Általában «komoly» pénzügyi és közgazdasági körökben dilettantizmusnak, sőt blöffnek tartották ezeket a hitelinflációs törekvéseket; de mindenestre gondolkodásra készítet, ha most Whitehead könyvében is, a végső fejezetben, ahol mintegy összegezi, leszűri vezető elgondolásait, a munkanélküliség kérdésével kapcsolatban ily gondolatokat találunk:

«A napoleoni háborúk után Angliára, valamint az egész világra súlyos gazdasági válság nehezedett. A munkanélküliség minden vonalon nagy volt, a munkabérek fölöttébb alacsonyak, tőke pedig nem volt látható sehol. E válsághelyzet közepette tűnt föl a vasút gondolata, mint gyakorlati műszaki lehetőség. Ez időtájt a vasút fogalmát bizonyos romantikus nimbusz övezte; akkoriban úgy álmodtak vasútról, mint későbbi időkben autóról. Mindenkit a vasút kezdett foglalkoztatni, hisz még Herbert Spencer is mint vasúti mérnök kezdte pályáját. Mindez oda vezetett, hogy Anglia nemcsak saját területét szeldelte véges-végig vasutakkal az 1840-es években, de hasonló nagyarányú beruházásokat eszközölt Európaszerte, sőt nem kis mértékben Amerikában is. Mindez pedig Anglia számára a jólétnek oly korszakát hozta magával, mely mondhatni 1914-ig tartott. Pedig a vasútépítés kézenfekvő sajátsága az, hogy a befektetett tőke csak hosszú évek mulva, amikor az üzem már kiadósan működött, kezdhet újból befolyjni, megtérülni. A látszat szerint tehát egy elszegényedett ország nem bírhatta volna el a fényűzést, hogy sok ezer mérföldnyi vasúti hálózatba ölje bele tőkét; és íme, a való helyzet szerint mégis épp ez, a nemzeti vagyonnak ez a — könyvvitel szerint — túlzott befektetése volt a tényező, mely a jólét *azonnali* emelkedését vonta maga után. Mert életképes elgondolás jelent meg, mely a nemzet munkaképességét gyakorlati mederbe terelte; egy egységes központi célkitűzés jelent meg, mely alkalmas volt az ipari tevékenységet maga köré csoportosítani. A szervezetlen, munkanélküli társadalomból cselekvőképes nemzet lett, mely munkásságát egy gazdaságilag egészséges cél szolgálatába állította.

A jólét lényege mindannyiunk számára az, ha embertársainkkal együtt működünk valamely gazdaságilag helyes cél elérésén; ennek pedig elengedhetetlen feltétele, hogy a szervezettség és kezdeményezés a rendelkezésre álló emberi munkarőkkel, valamint anyagi javakkal arányban álljon. A munkanélküliség valójában az egyensúly hiányának állapota, mer tilyenkor a kezdeményezés, a vezetés trespediten hátramarad a csatasorba állítható emberi erőforrások mögött».

Igaz, hogy Whitehead nem amerikai, hanem angol, hasonlíthatatlanul nagyobb, előkelőbb kultúra leszármazottja, melyhez képest a tengerentúli sokban nyers, félművelt parvenükultúrának mondható; mégis nyilván épp Amerikára igen jellemzőek ezek a törekvések, melyeket a fentidézett mondatok oly szépen világítanak meg: lényegében az a törekvés, hogy a társadalom dezintegrálódását — akár az ipar, akár a kultúra és művészet területén — a meglévő keretek kiépítésével, mintegy a jelen síkján, haladéktalanul igyekezzünk orvosolni.

MÉCS LÁSZLÓ VERSEI.

DIADALMENET.

Három hétig verseket szavaltam
franciáknak majdnem szakadattan.
Jót húztam a dicsőség borából,
piros ruhát adott rám a mámor.
S kissé talán meg is részegültem
hazajövő gyorsvonatba ültem.

Úgy ültem, mint mesebeli szultán.
Elfeledtem Európa-vulkán
korgó gyomrát, alamuszi mérgét,
hártya-vékony, kihűlt láva-kérgét
s hogy minden kis része összerezdül,
míg fut a gyors kráteren keresztül.

Tabasz volt a vékony vulkán-kérgen!
Úgy éreztem, hogy ez mind csak értem
díszesült ki s hogy ezernyi tájon
parancs jött, hogy nékem szalutáljon
minden hegy, domb, erdők fái s csokrot
tartsanak a szüleányka-bokrok.

Integtem fülkém ablakából
fünek-fának, mint egy triumfátor
kegyes szívvel köszöntöttem népem,
diadalív, szivárvány várt s szépen
csengett-zengett százezernyi angyal
gyöngyvirág- s harangvirág-haranggal.

... Egyszer csak egy lelki ablak zörgött:
az őrangyal, vagy talán az ördög
bedobott egy régi, elég gyenge
tréfa-labdát emlékezetembe
a cigányról, ki piros nadrágot
szerzett s aztán hencegőn «felvágott»:

elment a misére. Hogy belépett,
ép felálltak mind a jámbor népek,
mint evangélium-olvasáskor
szokták, ő meg szólt: «Csak úgy, mint
máskor,
maradjatok ülve mind nyugodtan,
az vagyok én most is, aki voltam!»

Hogy a tréfa felöllött eszemben,
ott az egész nagy Tavasszal szemben,
felkacagtam: szép mámor-ruhámat
szél szétfújta, mégse bántott bánat!
Megláttam, hogy nem vagyok én szultán
s Európa alamuszi vulkán.

Királyságom van ugyan a holdban,
de az vagyok most is, aki voltam!
Virágzó fák! velkezzük le szépen
mámorunkat s sorsunk kis körében
gyümölcsözzünk mind: ti édes áldott
almát, szilvát, én vidám jóságot
s úgy dicsérjük a Szentháromságot!

BONTJÁK A VILÁGKIÁLLÍTÁST.

Micsoda tornyok voltak itt, paloták vasbetonból
és kincsek, népek kincsei! Most porzik a homok,
amint sok száz munkás keze csáklyáz, robbantva rombol.
Borzaszt a pillanatnyiség, az ijesztő romok,
az ember csöndesebb lesz itt s az elmúlásra gondol.

*Pedig tavasz van, április! Torzonborz ember-elme,
mit borzongsz? A Tél börtönén a jégfal mind törött.
A Szajna vidáman folyik és mintha énekelne
kifogyhatatlan, biztosan, miként az Úr örök,
kifogyhatatlan, titkosan, zengőn folyó kegyelme.*

*Tavasz van, vagyis versenyes világkiállítás itt:
a fák kirakják szűzies pírral sok titkukat,
a jázminbokrok álmukat, a csalogány tojásit,
— de nézd meg ősszel, ha szemed majd újra itt kutat:
fáról, harasztról a halál sötét unalma ásít.*

*Élet! Világkiállítás! Barátom, kis pavillon
a léted: mit állítsz ki te? Az ifjúágodat?
A csókok csengő aranyát, mely delejezve villan?
A hír, dicsőség parfümét? Pénzt, szárnyas álmokat?
A csodaparfüm, a delej mindenből egyre illan.*

*S elszállnak egyszer álmaid, a hűtlen csalajinták,
tested, gyönyör-pavillonod fekete, mord kezek
(mint az egész kiállítást!) kegyetlenül lebontják:
didergő Lélek, meztelen, ó mondd, hová viszed
egyetlen, örök kincsedet, szíved piros rubintját??*

AZ ÚJ MŰVÉSZET VÁNDORÉVEI.

Irta: *Pogány Ö. Gábor.*

... Ne felejsük el a halak példáját: a pisztráng az ár ellen úszik és magányos mélységet keres, a kövicsfk sodorlatja magát s ha a víz kiveti a mederből, agyontapossák...

Bertarelli: Guizzi e Faville.

A szociális lelkiismeret furdalás korát éljük. A névtelen tömegek áldatlan helyzete sajtó büntudattal gyötri az érzékenyebb lelkeket és hogy sok őszinteség van a dologban azt az bizonyítja, hogy az érzékenyebb lelkek mind nagyobb számban jelentkeznek. Különösen a fiatalabb generációk tagjai fordulnak tömegesen a szociális problémák felé, az apák pedig engedik a fiak buzgalmát érvényesülni, mert ezáltal még az ő kérges lelkük alján is elég kellemetlenül ficánkoló felelősségérzet szépen megnyugszik. A fiak vad extázissal igyekeznek az apák bűneit helyrehozni. Vad extázissal és még valamivel... A szépgondolatú és üdvös fergeteg mindent elsöpört, ami az útjába került. A falufelvétel, a munkásszociográfia minden gondolkozó elmét elragadott: beszélni, írni, komolykodni másról nem lehet csak szociológusról és aki nem tart lépést, lenézett ódivatú lesz. Aki a szociográfus szavalókórossal együtt nem kiált ki valami társadalomtudományi közhelyet, az antiszociális képlet és elzárkózik az intellektualizmus elefántcsonttoronyába. Mert elfelejtettük, hogy a szociális gondolkodás, a kollektív közérdek felé való fordulás a múlt század közepe óta állandó folyamat, amely soha egy percre sem szakadt meg, hanem komoly elszántsággal tört nagy célja felé. Hogy eredményeket is ért el, az tagadhatatlan. És most néhány elkésett szellemember rájött, hogy szükség van szociális programra, tehát olyan valamire, ami már egy század óta közcél kellene legyen.

Azonban a szociális fölszabadításnak nemcsak az anyagi része vár megoldásra. Kötelesek vagyunk még a szellemi kultúrát is előkészíteni arra, hogy kiegyensúlyozott, szilárd alapokon méltóan várhasson az általános érdeklődésre, a tömegek szellemi fölszabadulásra. Mentalitássá kell nevelni magunkban egy szintetikus műveltséget, amely tudásunknak, kritikánknak legjobban megfelel, hogy szilárd tájakra vezethessük a gondolatéhes rászorulókat. A művészeti kultúra kissé felelőtlen, de mindenesetre elsősorban «benfentesek» számára elgondolt kirándulásaiából korszerű esztétikai valóságot kell kiválasztani, amelyből már kizártuk az elődök tévedését és amelyet lehetőleg úgy alkottunk meg, hogy abban a közeljövő nagy baklövéseket ne találjon.

Bizonyos mértékben eklektikusok leszünk, de csak annyira, amennyire a bíráló kötelez. Az egyoldalú intellektualizmus célra nem vezethet, be kell látni, hogy az egymásmellé szórt tudás-elemek még nem merítik ki a teljes tudás követelményét. Még egy renan-i kudarcnak nem tehetjük ki magunkat. Sokan vannak, akik nem látják be, hogy Berthelot végzete be-

teljesedett, hogy a nagyképű kijelentés, amely szerint «a tudományos módszer megold minden feladatot, nevetséges ágalás volt a bizonytalan talajon. A haeckel-i monizmus Berthelotban már csak a bukásra ítelt beteljesedést ért el.

Ma már látjuk a bukásukat, akkoriban diadalt ültek és észre sem vették, hogy szélsőségeik már egészen más területeken járnak. A természettudományos művészeti irány szélsősége, az impresszionizmus a manet-monet-i pseudoobjektivitás és a múzeumszagú neoimpresszionizmus rövidlélekzetű szálmalángja után, olyan művészeket produkált, mint Cézanne, Van Gogh. Az öntelt tudományosság észre se vette, hogy a bizonyosság apostolai közül fényviziók fantázia-lovagja születik és Cézanne fittyet hány a perspektívának. Vicent Van Gogh természetellenes színörületekben éli ki exaltált gesztusait. A költő Verlaine pedig, akit eleinte is csak csúnya mahinációk segítségével tudták a maguk táborához tartozónak kikiáltani, egyszerre csak mély miszticizmussal vágja mellbe a reáfigyelőket. A természettudományos regényírás büszkesége Zola, akit csak a polgári álszemérem tehetett a mai értelemben vett naturalizmus képviselőjévé, stílusának patetikus őrjöngésével, költői szárnyalásának vad lendületével semmitől sem állhatott távolabb, mint attól a körtől, amely magáénak tartotta őt. Zola «Álom» című regénye annyira középkori, olyan finoman transzcendens, hogy a katedrálisokon kívül semmi sincs, ami a lélekbefordulás, a misztikus poézis villódzó kékes fényeit olyan intuitíve kifejezte volna, mint ez a regény.

Az «Álom» új szót emelt ki a feledés homályából s ez a : hit. Renan ezidőben büszkén ír a tudomány valláspótló szerepéről, mert Renan nem értette meg a kortársait, nem tudta, mit jelentenek a képzőművészet torzult formái, dekoratív színei, a költészet szárnyaló valótlanágai. Nem gondolt arra, hogy mik lehetnek a következményei Debussy hadüzenetének, amelyet Wagnerhez intézett és hogy ez a hadüzenet az ő halála idején Richard Strauss «Till Eulenspiegel»-jét hozta magával mintegy gúnyos fintort küldve temetésének szertartásához.

A mult tanulságai és a belőlük leszűrt nézetek már megóvnak bennünket egy szélsőséges iránytól, amelynek zsákutcába fuló törekvései tartózkodásra intenek. De valahogy így volt a 90-es évek művésze is. A tudományos determinizmus a művészetekben elvesztette élet, s az ellene föltámadt reakciónak már nem kellett agresszívan térthódítani a hozzáértők körében. Ha a fejlődés-elméleteket elfogadjuk, még azt is lehet mondani, hogy a természettudományos művészeti iránynak nem is volt reakciója, csak csendes elmulása. Az akkoriban szellemforradalomnak tartott Pellissier-cikk mai szemmel csak a szellemi változás újabb lépését jelenti és a gyermek Rimbaud lelki problémáktól gyötrődő lemondása a művészetéről, Debussy «Printemps»-jának minden összhangzattani törvényt fölrugó akkordépületei, az expresszionizmusba hajló impresszionista festők valóságot és anatómiát elvető képalkotása után szinte nem is csodálkozunk Brunetiere írásán, amelyben a tudomány csődjét bizonygatja.

A lelkiség, az emberi élet megmagyarázhatatlan miszticizmusa tölti el a művészeket. Külső jelenségek, egymásba szövődő pozitív történés helyére az érzelmi élet rejtelmek, a belső világ sejtései lépnek. A művész kifejezésre törekszik, érzékelteni akarja érzéseit és nem megértetni. De a tudomány is elhagyja a kézzelfoghatóság talaját és átlépi a logika határait : megmagyarázhatatlan okokat talál a lélek fogékonyságára, élettanilag le

nem vezethető érzelmi érzékenységet talál az emberekben és ezt intuíciónak nevezi. Bergson egy ki nem tapintható, meg nem határozható igazságot fogalmaz meg, igazságot, amely nem valóság, vagy legalább is a pozitivizmus frazeológiájával nem determinálható. Az embert kutató tudomány most veszélyes területre lép, az ösztönélet és a tudatalatti lét kérdéseire igyekszik feleletet találni. Elhagyja a bizonyosság szilárd talaját. A pszichológia Janet révén a lelki automatizmus okait vizsgálja, majd nemcsak tudományos, de közérdeklődés mellett is, Freud az álmvilág és a fiziológiai ösztönök lelki konstellációja közti összefüggés járhatatlannak látszó problémakörét hágja át.

«A tudós írók kora lejárt» írja 1897-ben Charles-Louis Philippe. Az értelmi, gondolati művészet helyet adott egy vallásos miszticizmustól, homályos szenvedélyektől terhes iránynak. Szélsőséges kitérések, barbár üvöltések jelentkeznek a művekben, valami kiegyensúlyozatlan kapkodás, egymásbatorlódo asszociációs dadogás igyekszik kifejezni a művész belső feszültségeit, amelyet maga is alig sejt. Első és kissé végzetes lépés efelé a materialista irodalmon nevelkedett írók átpártolása az érzelem frontjára. A marxista Péguy dühös extázissal vetette magát a katolikus mentalitás vallásos végieteibe, a mal du siecle tunya Bourget-ját az aktív hitélet elmélyülése boldogítja, «a bizonyosság démonának», Renannak az unokája, Psichari pedig a hazafias lelkesedés hősi halottja lesz a marne-i csatáéén. S a sors iróniája képen Claudel «homlokán Renan csókjával» indul az új misztikus irodalom élére. Renan a legmegmagyarázhatatlanabb lénynek, Krisztusnak az életét pozitív adatok közé igyekezett szorítani, a tanítvány pedig még egy egyszerű építőmester, a katadrálistemelő Craoni Péter történetét is költői csodák mély áhítatába tudta öltöztetni.

A «materialista börtönből megtért» írók a legteljesebb követői a spirituális művészeti iránynak. A megvilágosodás, az új tan megértése fanatikussá teszi a hívőt, acéllakarató hirdetője lesz a megtalált igazságnak, mintahogy a Saulból lett Pál, ha nem is a legelvakultabb, de a legelszántabb apostola volt a krisztusi világnézetnek. Így a megtért Paul Claudel, mint a damaszkuszi viláfordulás Pálja, a fölismert igazság beteljesítője lesz. Az új líra tárgyat és formát szétterő megteremtője, a belső élet homályos érzéseinek, a pszichológiai sejtések idegjátékának a költője, aki a konvencionális formák helyett a szavakban meg nem fogalmazható költői transzcendenciának ritmusokban hányódó zenei kifejezést keresett. Szélesfolyású, hatalmas lüktetésben kavarnak az egymásra zsufolt szimbólumok és az egymástól távoleső asszociációs fogalmak megdöbbenő és gyors változással egy új strukturájú gondolatritmus szuggesziójával lepik meg az olvasót.

A művészek behódoltak a lelki kifejezés gyönyörének. Még a dekadens, dilettánszagú, finyáns D'Annunzio is a víziók irracionális területére lépett. De valahogy mindez jó ideig csak a «választottak» körében történik, a műalkotás másik esztétikai előfeltétele, a nagyközönség még mindig Lhermite és Lefebvre-képekért lelkesedik, Flaubert-ék közérthető izgalmaikat szereti és Leconte de Lisle álmitikus egzotikumát olvassa. A misantrop Cézanne összeszorított fogakkal csak a halhatatlanság számára fest, miközben makacs kitartással beküldött képeit a Salon mindig visszautasítja. A jó Vincent pedig a saint-rémy-i örültekházában a legoptimistább perceiben sem gondolja, hogy ő jó képeket csinál. Csak Maurice Denis-t fogadják be, mert azt hiszik, hogy úgy fest mint elődei. Lányplasztikájú alakjai, jól kivehető konturjai Puvis de Chavannesra emlékeztetnek, s így a külső megoldásért dicsőítik

és nem azért a finom szellemiségért, mely őt a hitre ébredő festészet képviselőjévé teszi. És még valaki, akit közelismerés vesz körül, de akit mégis mindenki bolondnak tart s ez Rodin. Nagy tehetsége olyan szuggesztív örültségeket produkál, hogy hatásuk alól senki sem vonja ki magát. A gipszből gyurt festmények, minden plasztikai kötöttséget megtagadó agyag-szimbólumok, kavargó testek a lélekzetet is elállítják a kortársakban és a harsány kacajt belefójtják a gunyolódókba. A nép ugyan szétveri a Pantheon előtt fölállított Penseurt, a Société des Gens de Lettres pedig föllállításra alkalmatlannak találja a Balsac-ot, de a hivatásában hívó mestert még sem tántoríthatja meg semmi, nem kételkedik önmagában. Szilárd és nagyhangú kijelentései előtt meghunyászkodnak a kritikusok és így ez a már majdnem arisztokratává lett párizsi, a fölsőtizezer dédelgetett kedvence gátlás nélkül csinálhatja a szobrászati meglepetéseket. Az agresszív térhódításnak ez a példája követésre csábította az expresszionizmus tehetséges kezdőit és a «fauves»-ok e rajtuk maradt csúfnév ellenére is nagy sikert arattak. Henri Matisse, a «vadak» vezére dekoratív színek harmóniájából szövi össze mondanivalóit a hűség-törekvések elhagyásával, a kifejezés döbbenetével. A nagy kezdeményezőnek, Gauguin-nak a hatása tér vissza a kissé merev alakokban, a hangosszavú, kiabáló színfoltokban, melyek közül egy-egy kéknek, riasztóan kemény sárgának szinte önálló élete van. Hogy Gauguin mindezt elérje, nagyot kellett lépnie, egészen a csendes-óceáni Papiti-ig kellett menekülnie, hogy előítéletek nélkül a színért és a lélekért éljen. Csak a világ másik felén tudta lelökni magáról azt a kényszerítő és önkéntelen eklekticizmust, amely első képein impresszionista epigonná tette őt. Itthon nem volt energiája az újért való küzdelemre, nem volt kedve a művészi érdekképviselések, klikkek lélektelen gáncsait lenyelni, ezért szaladt vad, egészséges élet után, ahol az életet nem nyomorítják el komplikált érzelmi és értelmi korlátok. Ragyog a nap, a természet nem a kultúra rabszolgája, füst és por nem lepi be a hűs zöld színeket, a levegő fényben vibrál és nem kell elhallgatni azt, amit az ember gondol. A bátrak a montmartre-i műtermekben megpróbáltak ugyan-így szabadok lenni: Odilon Redon értelmetlen szörnyeket és új Pegazusokat kreál, Marie Laurencin, Othon Friesz perspektíva nélkül csak konturokkal ábrázol, Charlemagne pedig paradox módon pasztellszerű foltok sejtelmességével festi a rideg valót.

Klasszikus szemszögből nézve valamennyien technikai hibákat követnek el, torzítanak, nem követik a valóságot, s mégis az összbenyomás élvezetet okoz, sőt meglepő megoldásokkal fokozott izgalmat kelt és még inkább érzékelteti a lelki kifejezést. A valóság igazsága egyensúlyba jut s lelki igazsággal valahogy úgy, mint ahogy Respighi lázas modern zenéje nagyon szépen beleilleszkedik a kiegyensúlyozott, klasszicista Neptun-kút vagy a mozgalmas Bernini-féle barok Triton-kút művészi képzetébe, mikor fölhangzanak a szent város napszakainak gurgulázó hangjai. Milyen meglepő hangközök ütik fel fejüket Chabrier Espagna-jában és a merész zenei fordulók mögött mégis ott lüktet az aszályos Spanyolország vérmes élete, a forró porban üvöltő bikaviadalok népe. A klasszikus zenéhez szokott fül talán kínos dadogásnak találta eleinte César Franck szimfónikus meséit, de ez is csak addig tartott, amíg a szokatlanság idegensége gátolta meg a teljes megértést. A művészi befogadásában nagy szerepe van a megszokásnak, különösen a tömegnél, amelynek a számára mindig a külső megjelenési forma az elsődleges. Az új zenei hangközöket első hallásra sokan fülsértőnek

ítélik, így annak idején még a terc is disszonánsnak tetszett, ma Bartók már a szeptet is elfogadhatóvá tette. A költői formák szintén ilyen utat jártak be a klasszikus szabályoktól a népies és lazább szerkesztésen át a szabadversig. Rembrandt pedig közvetlen a formakultúra divatában született manierizmus után, a barokk őrvongó formapátosza idején a Manóah áldozásán egy egészen jédetlen anygalt ábrázolt, amely ennek ellenére sem sérti a szemet.

* * *

1910-ben, az Indépendants egyik kiállításán mutatta be André Derain «Cagnes látképe» című művét, amelyen a táj érdekes tagolását egymásbatördelt síkokkal érte el. Háromszögek, négyszögek, összetorlódó mértani testek együttes megjelenése adta vissza a vidék képét... Valahol itt kezdett elromlani a dolog.

A Malagából jött fenegyerek fölkapta a sík és térkompozíciós sémát és tehetségének a szuggesziójával a követők egész sorát hajtotta az analízis festészet ingoványai közé. Ezek egész művészetüket e kétesértékű kutatás szolgálatába állították és nem vették észre, hogy Picasso-nak az egész kubista história nem jelentett többet egy művészeti kirándulásnál, újabb munkalehetőségként. Toporzékoló spanyol vére vad türelmetlenséggel mindig tovább és tovább hajtotta ecsetét, képtelen volt egy megtalált festési módor mellett való megállásra, rögtön tovább kellett rohannia új világok felé. Mintha valami Lucifer-vezette elégedetlen festő-Ádám csalódásai lökték volna őt tovább, rövid évek alatt új festészeti irányokat szült és végzett ki. Festett a maneti valóságátadás módszerével, de tovább csalta őt Cézanne vízióvá váló pikturája, megizlelte Matisse harmadik dimenzió nélküli, szindekorációs expresszionizmusát, megteremtette a plasztikátlan, nyult alakok sajátosan picasso-i stílusát. Majd nyughatatlan kíváncsisággal valami festészeti metafizika felé akar törni, végső elvek helyett végső formákat keresni. A festői fantázia atomjai után kutat és mint az új szellemi irányok általában, ő is az ösztönélet izgató rejtelmére veti magát. Megszületnek tisztán és izoláltan festett, de zavaros képei, melyeknek egyszerűsége (inkább filozófiai, mint valóságos egyszerűsége) törekvő elszántága, megmagyarázhatatlan harmóniája méltán számíthat a műélvezői érdeklődésre. Viszont egy pillanatra sem felejtette el a maga mögött hagyott utat és új formát termő munkássága közben váltakozva a régebbi stílusait is fölhasználja, amint azt pillanatnyi hangulata magával hozza. Végeredményben Picasso-t nem lehet felelősségre vonni követőinek túlzásai és festészetének epigonjai miatt. És főleg nem okolható azért az átkos következményért, amely mozgékony, rohanó tehetsége nyomán a mai festészet életében jelentkezett. S ez a stílusok gyors változása, szinte amerikai divattempóban történő kimulása. Aki tíz év előtt forradalmi újító volt és titkos képzőművészeti társaságok rozzant kiállító helyiségeiben mutatta be képeit, ma modorosságba hajló divatos festő és tíz év múlva kipurisztíthatatlan aranyéremes akadémikus.

A kubizmus szekunder jelenségei: az érthetetlenül is finom Braque, a padlót csempéző munkásra emlékeztető Léger, a mértani testek megbabonázottja Feininger, Le Faconnier stb. egy genetikailag megmagyarázható és így menthető fejlődés állomásai. Keresésük egy rossz útra tévedt törekvés életleni következménye. Mindenesetre a kubizmus a kor szellemi adottságaiból kiválasztódó jelenség, amely, ha irodalmi szöszlöt kap, már egy darab mult támogató érveivel rendelkezik: Apollinaire, a költő «Le

Peintre Cubiste» című apológiáját már a háború alatt írja. A bajt az tetőzte be, hogy lassankénti irodalmi stílusgyakorlatok jelentették egy-egy új áramlat kezdetét. Valaki elképzelte a festői ábrázolás új módját, ezt többé-kevésbé ép szavakkal leírta és már is készen állt a világmegváltó stílus. Az ilyen «irányművészetek» sorát az író Marinetti képzőművészeti futurizmusa kezdi. A technika diktálta új élettempónak igyekezett egy koraszülött kifejezést siettetni, a dinamizmus, rohanás, áramvonal és a légtölcsekre lassított felvétele akár lenni — nemes törekvéssel, kevesebb művészi értékkel. Boccioni, Russolo, Carra erőfeszítése legfeljebb ábrázológeometriai szerkesztéseket produkál és a nagy Gino Severini is csak azért olyan nagy, mert az írói agyban született irányművészet az ő közvetítése révén, pikturájának neoimpresszionista és kubista reminescenciáin át kapcsolódik a valóságos festészet talajába. A futurista példa megbabonázta az akarnokokat és a világmegváltás, vagy legalább is a művészet fölszabadtítása napirendre került. A hollandi «Styl» című folyóirat az asszociációs gátlások megszüntetését követeli s nyomában a legkülönbélebb világot alkotó elemből összerázott keveréket mixelnek és ezt konstruktivizmusnak nevezik. Szelidebb formája a Gross-féle szimultaneizmus, amely legalább a rajz egyfajú területén marad. A szürrealisták lelki látomások örve alatt tulajdonképpen nem csinálnak egyebet, mint tiszta, ragyogó színfoltokat festenek. Legújabbban pedig Henri Valensi a zenével kívánja összekapcsolni a festészetet, vetítésekkel kísért orgonahangversenyeket rendez a párizsi Conservatoire-ban és muzikalizmus címen összegyűjti azokat az embereket, akik akusztikai vízióikat csak színekben tudják realizálni. Mindez pedig azért, mert Liszt Ferenc egyszer a Krisztus oratórium egyik próbáján türelmetlenül rámondult a zenészekre: «több vöröset, uraim».

Ha a művészetekkel szemben kialakuló magatartásunkat vizsgáljuk, ezen a ponton megint kétkedés fog el. Valami megint elsikerült, újból fenyeget az elfogadhatatlan művészeti szélsőségek öntelt «ex cathedra»-ja. Amikor a tekintélyszerzés körmondatai foglalják el a komoly művészi tett helyét. A lélek kifejezés egytemes nagy áramlata egyedül üdvözítő közérzésének biztos tudatában felelőtlen kísérletezéseket kezdett. A főntemlített Apollinaire költészetét így tették idegenné a nagymellűvé torzult elbizakodottak, amikor a gyanutlan költőt jelszavak rikoltásaival aggatták tele. Mikor ő az Alcools-t, a Calligrammes-ot, a Bestiaire-t megírta, nem gondolhatott arra, hogy mindez egy szép napon a Dada rettenetes karmaiba kerül, vagy hogy a Les Mamelles de Tirésias, ez a becsületes dráma a szürrealizmus kútfeje lesz. Egy meghatározatlan láz űzte tovább a költőket megállás nélkül valami ideges végletbe, hogy beteljesítsék egy nagy művészeti irány végétét. Úgy látszott egy pillanatig, hogy az ár megtorpan, amikor néhány író a vallásos sóvárgás hittel teli hangjait igyekezett megütni és a valószerűtlenségek közepette megálltak a transzcendentális misztikum valóságosabb valószerűtlenségénél. (Vagy talán ez is csak azért tetszett valószerűbbnek, mert némi megszokás még eljutott a középkorból a huszadik századba.) Rainer Mária Rilke finomművű, lüktető sorainál sokszor fájhat a gondolat, hogy miért nem maradt meg a költészet ezen a tájon. Claudel mellett még a montmartre-i majdnem-csirkefogóból lett hívó, Max Jacob temetkezik bele a mérséklő misztikus vallásos költészet — nála egy kicsit groteszk hangulatába. De a költői sodor mégis tovább megy a maga útján és a miszticizmusból csúnya misztifikáció lesz a szellemi éretlenség kezén.

Jean Cocteau «Le grand écart»-ban furcsa hézagokat hagyott az elbeszélés menetében. Ideges, balladai ritmust adott írásának, értelmi és logikai meglepetésekkel fűtötte az előadás iramát. Sok groteszk szögletesség csúszott be így a művébe, de ugyanakkor helyenként szinte kitapintható plaszticitást ért el. Őt kubista írónak tartják és az utána jövőket is lehetne így nevezni. Pedig Cocteau minden erőszakolt fiataltsága mellett is csak kiindulópontjuk és a nála már végsőig feszített húr csupán kezdet. Joseph Delteil «érzékeny aláfestésű fantáziái»-nak kavargása közben már csak hosszú kitartással lehet megtalálni a hangulatárnyalatok finom kifejezésének aranyzsemekéit. Basile Saint-Croix szörnyű irodalmi lidércnyomás hatása alatt szavakból összerakott inkább nyelvészeti mint gondolati kimérékkel rémít bele a világba és André Breton körének lármás csapatát úgy lehet tán legjobban jellemezni, ha megemlékezünk arról, hogy a közelmúltban egy tizenkét éves gyermek verseit adták ki és halelujázták körül.

Valami itt csúnyán beteljesedett.

Még egy ideig ugyan azt lehetett hinni, hogy a nehezkesebb germán szellembe gyökerező német expresszionizmus megmenti a helyzetet. A huszas évek elejéig a «Der Sturm» című folyóirat, aránylag nem nagy kilengések mellett megvédte az expresszionizmus értékeit a túlzásoktól. De itt is jelentkezett az álmatlan éjszakákon elgondolt világmegváltás áldatlan hatása és egymás után manifesztumok láttak napvilágot, melyek mind újabb és újabb «irányköltészet» megalapítói lettek. Kurt Hiller megindította az aktivizmust, majd a neoprimitivizmus jelent meg és lassanként mindent elnyelt a Dada és Punalua szellemi anarchiája. Kasimir Edschmid, Wieland Herzfelde és a többiek csak siettették a végzet beteljesedését.

Oskar Kokoschka, a nagy osztrák expresszionista festő egyike azoknak, akik meg tudták vetni a lábukat az elsodró rohanásban. Zsíros ecsetje hű maradt az *ábrázolás és kifejezés egyensúlyba jutott* szintetikus nagyvonalúságához. Kemény vonalai, lassan kavargó színei érthető logikával és mégis erős leki szuggesztióval jelenítik meg az érzett gondolatot. Torzít és deformál, de sose úgy, hogy ezzel érthetlenné hamisítaná a valóságot. Az egymásba torlódó festékfoltok, a kicsit lomhán mozgó képelemnek mindig megmaradnak a szellemi érthetőség, az intuitív érzékelhetőség határai között. Ez a pikturna expresszív, egyéni és közérthető. Tud és érez. Megértet és érzékeltet. — A modern és jó művészet után kutatónak jól meg kell ezt nézni.

Franz Marc hajlott vonalainak, ismétlődő színeinek már bizonytalanabb jelentése van. Nolde elvesztette a rajz biztonságát, Meidnert és Chagall-t elkapta a szimultaneizmus, Kandinsky pedig már érthetetlenül kapkodó, Strecker viszont arra sem vesz fáradságot magának, hogy tiszta ecsettel fessen. A rugalmatlan germán szellem hosszú huza-vona után rászánta magát a továbbrohanásra és a szélsőséget sokkal vadabbul, esztelenebbül érte el. Az idősebb generáció: Slevogt, Corinth, akik csodált mesterei voltak a német festészetnek, végeredményben szintén a francia véglet hatása alá kerültek, csakhogy sokkal merevebben, sokkal nagyobb foltokban és sokkal rugalmatlanabban csinálják az értelmetlenségeket.

A művészetek e nagy lélekkifejező, spirituális és egyben nagyra hivatott iránynak ilyen kínos elfulladására Nectaire-nek, a bukott angyalnak a középkori művészetre vonatkozó kissé igaztalan véleményét juttatja az eszembe. E silány világban a Parc Montmorency kertészévé vált nagy Pán szerint «akkor is voltak költők, aminthogy madarak is voltak: de verseik nemhogy

sántítottak, de lábaik sem voltak» és a szobrászok «nem értettek sem a kőfaragáshoz, sem a márványcsiszoláshoz». Szörnyű gyanú ez. De kinek van arra szüksége, hogy minden második ember művésznek tartsa magát.

A nagy vád, hogy Proust nem tud írni, ma már jobb belátásra szánja magát. De, hogy volt valami irtozatosan nagy hiba az írása körül, azt az bizonyítja, hogy a mai irodalom e nagy bálványát meg lehetett támadni, még rosszabb: el lehetett hallgatni. Az írástudók eredetieskedő hanyagsága, a céhbe való bejutás könnyűvé válása általános lelkiismeretlenséget szült, a leírt szó valahogy elvesztette szentségét. Proust bizonyos mértékig ennek a könnyelműségnek lett az áldozata, egyébként is fölényeskedő világfi természete fegyelmetlenül tette stílusát: apropos, logikai kapocs nélkül véste egymás mellé mondatait és hatalmas műve, amely eleinte nagyúri passzióknak indult, később egy emberi élet írásban revelálódó szent hivatása lett azáltal, hogy a mindennappal eltűnő idő mulandóságáért az írott szó «*temps retrouvé*»-jában hisz kárpótlást találni, végeredményben zilált emlékgomolyagok komplexuma. Csak Proust egyedülálló elemező képessége mentette meg e regény-katedrális a pusztító ragálytól.

Nagy szerencséje az új költészetnek, hogy Valéry a 90-es évek végén megalkotta magának az aktivitás nélküli reflexiókban élő Edmond Teste alakját és az elzárkózó gondolkodásnak ez az apoteózisa titkos etikai kényszerrel az írástól való visszavonulásra kényszerítette. Csak húsz év után menti föl magát e fogadalom alól. De épp ez a húsz év mentette meg őt az örvény gyilkos rohanásától és mikor kortársai már mind egy önmagát megemésztő irány kiégett prófétái voltak, ő csak akkor látott hozzá költészetének megteremtéséhez. Hogy mi itt a véletlen érdeme, egy nem komolyan vett és elhamarkodott költői kiruccanás utólag megbánt böjtje, azt nem tudom. Tegyük föl, hogy mély filozófikus meggyőződéssel történt, mindenesetre azonban ez a tény megmentő hidverést jelent a veszélyesen örvénylő lírai vizek fölött. Túlélte a végleteket és hosszú meditációja során egy helyes, kiegyensúlyozott művészetet vett tervbe magának. A «*poésie pure*», a tiszta költészet megteremtésével a lírának fejlődésképes irányt ad, szilárd alapot azáltal, hogy fölismeri az *ösztön és az öntudat, a lélek és ész, az érzelem és értelem* kettősségét, amelynek az egyensúlyba jutása nélkül, az egyik szuverinitása esetén csak meddő és kaotikus anarchia várhat a művészetre, kultúrára, szellemi életre egyaránt. Ha ő nem is tudta megvalósítani még megközelítőleg sem tökéletesen, mindenesetre irányt adott és helyes útra küldte a talajvesztett művészi gondolatot. Valéry megoldásában túlzottan légies, absztrakt, látszik, hogy nála ez hosszas értelmi meggondolás eredménye. Művészetében ott kellemetlenkedik a túltiszta rendszeresség, a program, a terv, ami elvetéli az ihlet erejét: kevés lírájában az ösztön. Stefan George még az ő indulása előtt öntudatlanul is jól megoldotta ennek a költői stílusnak a problémáját, amikor ugyane kettősség segítségével egy külön költői világot teremtett magának.

A «*poésie pure*» művészeti iránymutatása végre helyes felelet volt Nietzsche izgatott kérdésére, hogy hogyan menthető meg a misztérium? Bár lehet, hogy sokan gyávának találják ezt a feleletet, s az ösztön és öntudat harmónikus kettősségének horatiusi *aurea mediocritas*-át csak csúnya kényszermegoldásnak fogják tartani. Kétségtelen, hogy a zseni teljesebben kiélheti a tehetségét a szélsőségek lázas rohanásában, viszont egy művészeti irány kollektív világnézetévé való emelésénél a bíráló szelekciónak és a

nyomában következő összeválogatásnak elsőrangú fontossága van. Ezért a különálló nagy művészegyeniségek szerepe egészen más jellegű, mint a művészeti áramlatoké

A kettős polaritású művészi irány valamiféle megnyugvást jelent: az intellektualizmus csorbíthatatlan fontossága mellett a homályos, meghatározhatatlan és mégis létező ösztönös lelki élet teremtő és beteljesítő képessége kap helyet az alkotásban. Valéry Madame Teste-je jegyzi meg férje elveire, aki az értelem egyeduralmára esküszik, hogy «mi jóval többet érünk, mint amit a gondolataink érnek». Egy misztikus képességet, rejtélyes szellemi funkciót kell föltételeznünk, ami az emberi érték emelését segíti elő. A közhely ihletnek nevezi, valójában ösztön, a pozitivizmus mint szürke agykérget intézi el. Amint láttuk, az expresszionizmusból kinövő misztikus stréberek istenítik ezt egészen a bolondgombák előállításáig. Ennek a végletnek a veszélyét úgy látszik, Chesterton végzetesebbnek tartotta, mint a megrögzött materialista konzervativizmust, mert első művében, a *Hetics*-ben ez ellen is komiko-tragikus támadást indít. Sajnos nem értették meg a dolog mélyét, elsősorban pamfletnek tartották művét, nem komoly kritikának, s így csak jóval később, szinte maguktól kellett rájönni az embereknek a beteges eltévelyedésre.

A misztikus érhetetlenségek idején a képzőművészet egy szűkebb körének sikerült magát megtartóztatni az elvadulásoktól és a ma induló duális művészeti mentalitás, a spiritualizált realizmus irányában tartani magát. Émile Antoine Bourdelle a párisi Théâtre Champs-Élysées számára 1912-ben készített reliefsorozata finoman stilizált alakjaival az expresszív mozgásba sok valósághoz kötött formai elemet visz be. A szobrászati stilizálás útját kezdi itt meg, amely alapos anatómiai hűség mellett, kicsit szögletes, dekoratív mozgások révén megdöbbenően találó lelki tipizáláshoz vezet. Hodler is ilyenféleképpen dolgozott, amikor kicsit idétlen, de jól megrajzolt alakjaival kifejező allegóriákat festett a jénai egyetem aulájában vagy a hannoveri városháza termeiben. De a mai képzőművészeti magatartás közvetlen elindulásánál Hans von Marées, az embergyűlölő, különcködő németet találjuk, hiszen a spiritualizált realizmus leghangosabb profétái a novocento olasz művészeinek a köréből kerülnek ki (a művészi hangulat e változásának a terminus technicusát is egy olasz, azt hiszem Ugo Ojetti használta először), kiknek szellemi apja Marées volt, amiről ő szinte nem tehet. Dekoratív színkezelés mellett lágy és befejezetlen plaszticitás jellemzi őket, vagy inkább úgy lehetne mondani, hogy paradox, pseudo-plaszticitással festenek, amennyiben a harmadik dimenziót általában csak a figuráknál használják, a térábrázolásnál negligálják, esetleg szándékosan torzítják. Az ösztön és öntudat kettősségének a használatában csak az a baj, hogy az öntudat, az értelem a művészeket a művészettörténelem felé fordítja és az ott látott formai elemek fölhasználására készíti őket. Puvis de Chavannes és Maurice Denis kezdték ezt, de még öntudatlanul, Hodler már akarral kölcsönzött néha Holbein-től és Bourdelle is többször fordult az archaikus görög szobrászathoz és a gótika «Bauplastik»-jához, hogy csoportjait fölfrissítse motívumaikkal. Eddig nem is volt baj, hiszen minden nagy művész tanult a régiektől, csak akkor fenyegetett a meddőség, amikor előkerült a jó Jossef ben Akiba lopott bölcsesége; semmi sem új a nap alatt. A nápolyi állattani intézetben levő Marées-freskókról azt hitték, hogy azok a quattrocento imádatában születtek, pedig Maéres csak azért tanulmányozta Signorelli-t, mert nagyon

szerette a testtömegeket. Az új művészet kialakulásában azonban minden tévedése ellenére is fontos szerepet játszik a novocento és Kokoschka művészete mellett irányjelző lesz a jövőre.

A művészet misztikus realista vagy realisan misztikus áramlatának korhatározó jelentőségét a már elért eredmények bizonyítják. A zene Respighi, Honegger, Ravel stb. expresszív absztrakciói után elérkezett Stravinsky, Bartók, Kodály, Krenek művészetéhez. Az ő muzsikájuk a zenei folklóre konkrétabb motívumait használja föl és «titokzatos rétegekig elhelyített szubjektivitású, klasszikus irányú népi alkotásokat» produkál. S igazán kézzelfogható nagy eredmények abban a két műfajban lelhetők, amelyeket a huszadik század a maga sajátosan különös arcára formált és amelyek eredetiségük mellett számbaveendő érettséget és kultúrtörténeti szerepet értek el, s ez a színházművészet és az építőművészet.

A művészi magatartás helyes útja tehát ott vezet a tudás terhes fái közt, de hogy a túlsúfolt ismeretek gúnyolódó ál-logikai játékká ne fadjanak, az intellektus mellé a hit lelki komolysága járul. A tudás keresése a mult felé fordítja a tekintetet és ez magyarázza, hogy a mozgolódó új élet tanítómesterei között fontos helyet foglalnak el a történetírók. Igazi «magister vitae»-k lettek, a multtal szemben éppen azért, mert a rideg számadatok kikutatása mellett összefogó nagy szellemi képekké rekonstruálják a multat. A most fejlődő világkép ujabban sokat hallott beszédekre emlékeztet. Harmadik humanizmus — mondták a nagyon okos emberek és nem tudták megmagyarázni, hogy a szó maga mit jelent. Talán nem is fontos, írja az élet spanyol mestere, Madariaga. A tények «sajátságait csak az ösztön és intuición tudja megnesznelni, s kifejezésüket oly szavakra kell bízunk, melyeket könnyebb megérteni, mint definiálni». A szavakon túl, az inkább megsejtett kifejezés mögött marad az élet új formája, a változásaiban lassanként multtá váló jelen képe, amelyet Huizinga-val így lehetne jellemezni: «az értelemnek, amely egykor azt remélte, hogy legyőzte és agyonvágta a hitet, most, hogy megmentse önmagát a teljes megsemmisüléstől, újból a megvetett hithez kell menekülnie».

ELMŰLÁS.

*Lassacsckán gördül napra nap
S ahogy lomhább testemben már a vér
A mész erem falán kicsap,
Mint tengerekből az iszap
S a habzaj egyre búcsúzóbbra kél,
Folyton gyarlóbb lesz és Istent cserél
A sok szerv: a tüdő, a szív s a máj
És mindegyik mint partvidék,
És egyen egyszer majd kilép
A bennem bolyongó kalóz halál.*

INDIA SZÍVÉBEN.

Irta: felvinczi Takács Zoltán.

JANUÁR 12-én, napkelte előtt még úr volt rajtam az álom, mikor valami különös érzésre ébredtem. Ennek oka az volt, hogy nem feküdtem már guruló kerekék felett. Régóta állhatott már velem a vonat a hajderabadi állomáson. Árnyékszerű sötét alakokat pillantottam meg, mikor erőt vettem magamon arra, hogy felemeljem a fejemet és kinézzek az ablakon. Egy természetes férfi, fezzel fején, feltűnően kémlelte a kocsí belsejét. Most már magamhoz tértem a kábulattól és átvillant a fejemben, hogy ez bizonyára az én emberem. Egyelőre ugyan nem tudom ki, de bizonyára rám vár.

Úgy is volt. A hajderabadi egyetem registrarja állt az ablak előtt. Egyszerre kérdezte ő és mondtam én a nevemet. Doktor urat fogadni jöttem. Ön a hajderabadi egyetem vendége. Beviszem a szállóba. Magamra kaptam hirtelen a ruhámat. Beözönlött a kulik serege. Fejükre kapták podgyászaimat. Néhány perc múlva már robogott is velem a gépkocsi a secunderabadi hotel felé. Ott nyitottak nekem egy nappali-, egy háló- és egy fürdőszobát és ezzel magamra hagytak.

Alapos fürdés után újra kocsiba ültem és kihajtottam a város szélén fekvő egyetemhez.

A hajderabadi Osmania egyetem fejlődésben levő valami. Egy domb oldalán szétszórta emelkedő épületeinek nagyrészét még befejezetlenül találtam. Az volt azonban az érzésem, hogy ez a befejezetlen épülettömb nemcsak azt jelenti, hogy Hajderabadban gyors fejlődésnek indult a felsőbb oktatás. Úgy éreztem, hogy Dekkán államnak ez a központi egyeteme a tudományokon kívül valami másnak is az erőssége. Később is, mikor gyakrabban fordultam meg az Osmania Egyetemen, mindig úgy éreztem, hogy nem csalhatott meg ez az első benyomásom.

Egyelőre azonban nem gondolkoztam sokat ezen a kérdésen. Siettem felkeresni dr. Mac Kenzie urat, a Pro-Vice-Chancellort, kinek aláírása szerepelt a meghívásom ügyében hozzám intézett leveleken és sürgönyökön. Mac Kenzie doktoron láttam, hogy komoly és amellet barátságos úriember. Rövid, de meleg üdvözlő szavak után mindjárt rátért a dologra. Elsősorban azt ajánlotta, tegyek néhány bemutatkozó látogatást. Irjam be a nevemet a Nizám vendégkönyvébe, azután pedig keressem fel Sir Akbar Haidarit, Navab Mehdi Yar Dzsung Bahadurt és Navab Zogul Kadal Dzsung Bahadurt. Egyelőre azonban, ha kedvem tartja, nézzek kissé körül az egyetemen. Ezt meg is tettem. Mac Kenzie dr. mellém adott egy vezetőt, ki elvitt elsősorban a különböző természettudományi intézetekbe, hol a professzorok örömmel mutatták meg nekem azt, amit intézeteik berendezésében eddig elérniök sikerült. Ezek a tanárok még fiatal emberek voltak. Látszott mindegyiken, hogy szívvel-lélekkel azon van, hogy sikerüljön mielőbb valami eredményt felmutatnia. Érzett rajtuk az úttörő büszkesége. Az Osmania egyetem tudományos intézetei nem nevezhetők még tökéleteseknek. Épületeik is eléggé szerények és egyszerűek. Inkább barakok. Azonban megint az volt az érzésem, hogy az, ami itt készül, nemcsak egyetem és nem csupán a tudomány előbbrevitele.

Lunchre visszamentem a szállóba, délután pedig csakugyan elhajtottam először a Nizám palotájához, hol az őrség tisztelgése közben beírtam a nevemet a

látogatók könyvébe. Azután tovább hajtattam a Mac. Kenzie dr. megnevezte három úr bungalowjához.

A három közül csak Sir Akbar volt otthon. Először arra gondoltam, hogy csak névjegyemet adom le. A boy azonban rögtön beszaladt a névjeggyel és a következő pillanatban már jött is vissza. Nagy hajlongások közt mutatta az utat. Ura szívesen lát. Átvezettek egy pár szobán a kertbe. Ott társaság volt együtt. Néhány férfi és sok hölgy. Helybeli mohamedán nők valamennyien. Köztük volt a ház asszonya is és több idősebb úrinő. A hölgyek legnagyobb része azonban fiatal volt és egészen szabályosan foglalkoztak velük a fiúk. Éppen úgy, ahogy nálunk szoktak udvarolni a leányoknak. Csak azért mondom, hogy éppen úgy, mert a társaság láttára rögtön az ment át a fejemen, hogy itt ép oly kevésbé lehet már háremélet, mint Európában. Volt azonban egy igen lényeges különbség e között a társaság és a mi nyugati, vagyis — mondjuk meg leplezetlenül — magyar összejöveteleink között. Férfiak, nők, fiatalok, öregek egyformán csendesek, halkszavúak voltak. Holmi félszeg magatartás pedig egyikén se volt észrevehető. A leányok minden mozdulatán látszott, hogy bár nem kell követniök mindenben anyáik és nagyanyáik hagyományait, a feltétlen szerénységre és alázatosságra nevelik őket.

Egyetlen egy akadt csak közülük, ki fesztelenül, öntudatos fellépéssel fordult hozzám. E fellépéshez pedig azért igényelt — amint láttam — teljes jogot, mert határozottan ő volt a társaságban a legelőnytelenebb külsejű. Először az iránt érdeklődött, hogy milyen véleménnyel vannak otthon két magyar művésznőről, Mrs. Sass-Brunnerről és leányáról, Erzsébetről, kik a múlt évben Indiában voltak és akikről ő egy kiállítás alkalmával képeket vett. Azután, minthogy tudta már, hogy múzeumi igazgató vagyok, megkérdezte, gyűjtök-e múmiákat, mert abban az esetben őt is be lehetne a múzeumba állítani. Miután a szokásos formában hártottam el magamtól ezt a lehetőséget és elneveltük a dolgot és miután megittam egy csésze teát és megettem egy-két erősen fűszerezett süteményt, lassanként búcsúzni kezdtem.

Sir Akbar kikísért. Előbb azonban melegen érdeklődött előadásaim tárgya iránt. Az én figyelmemet viszont a szobái falán függő képek ragadták meg. Sir Akbar buzgó és öntudatos muszlim házában ugyanis sok kép függött a falakon. A képeken pedig úgy vettem észre, hogy nemcsak azért láthatók Sir Akbar házában, mert az indiai mohamedánok nem szunniták, kik ridegen zárkóznak el az emberi alakok ábrázolása elől, hanem siiták. A festmények, melyek nekem feltűntek, nem is voltak a szokásos miniatűrök a mogul császárok korából, hanem az adzsantai buddhista tárgyú falfestmények gondos másolatai.

Biztos vagyok benne, hogy Sir Akbar apja semmi körülmények közt sem akasztott volna szobája falára ilyen egyistentagadó képeket. Sir Akbar azonban, annak ellenére, hogy a hajderabadi bennszülött mohamedán társadalom legtekintélyesebb tagja és annak ellenére, hogy a brit világbirodalomnak egyik elismerten hűséges alattvalója (hiszen azért lett éppen lovag és annakidején a kerekasztal konferencia egyik tagja) feltétlenül másképpen érez már, mint ősei. Azok a régi öregek ugyanis a maguk hitsorsosain kívül semmit sem vettek tekintetbe. A mohamedán Sir Akbar házában azonban azt jelentik a régi buddhista falfestmények másolatai, hogy a ház ura közösséget vállal már nemcsak a Hajderabad államban élő iszlám hitűekkel, hanem India többi bennszülött lakójával is. Szóval úgy éreztem, hogy itt már nemcsak valami szűk látókörű helyi nagyság, hanem egy olyan indiai úr házában vagyok, amilyenek a letűnt nemzedék tagjai közt még nem voltak találhatók.

Harmadnap dr. Mac Kenzienél teáztam. Újra találkoztam ott Sir Akbarral és fiával, Ikbállal is, kinek menyasszonya is jelen volt. Egyike volt a legszebb indiai nőknek, kiket életemben láttam. Egyenes tartású, szabályos arcú, okoszemű hajadon, kinek mosolygásában nemcsak értelem, hanem jó ízléssel párosuló nemes érzés is jutott kifejezésre. Megjelent ez alkalommal Navab Mehdi Yar Dzsung Bahadur is, egy igen komoly és közvetlen modorú úriember. Ő volt az egyetem Vice-Chancellorja. Dr. Mac Kenzie meg is súgta nekem, hogy beszéljek neki előre előadásom tartalmáról és egyáltalában ismertessem meg vele nézeteimet, mert ő fog másnap első előadásomon elnökölni.

Különös hatást gyakorolt rám Mac Kenzie dr. magatartása. Mac Kenzie-t mindig komolynak láttam és mondanom sem kell, hogy legkevésbé sem hiányzott belőle az angol, sőt a skót öntudat. Az indiai uraknak azonban a legszebb és legbarátságosabb formában adta meg az őket megillető tiszteletet. Az volt a benyomásom, hogy hivatása magaslatán áll és azok közé az angolok közé tartozik, kik úgy viselik magukat Indiában, ahogy kell, ellentétben sokakkal, kik fölünyes maguktartásával több kárára mint hasznára válnak a brit uralomnak.

Másnaptól kezdve három egymásután következő estén előadásokat tartottam. Az elsőt Navab Mehdi Yar Dzsung Bahadur, a másodikon dr. Mac Kenzie és a harmadikon Navab Mirza Yar Dzsung, Haiderabad állam legfőbb bírása elnökölt. Csodálatosan szépen beszéltek a bennszülött urak is angolul és amellett előadásaim végén igen gondosan megfogalmazott kerek összefoglalásban adtak kifejezést annak, amit előadásomhoz fűzni szükségesnek láttak. A hallgatók nagyrésze emlékkönyvvel jött hozzám és én nem tagadhattam meg magamtól a búcsúzaskor, hogy kifejezést adjak őszinte meggyőződésemmek, mely szerint Hajderabad a mai India szíve. Valóban úgy éreztem, hogy India érverése ott lüktet leg-erősebben.

Január 15-én korán reggel eljött utánam gépkocsijával Ikbál Hajdari, a Percy szállóba (Secunderabadból, a Hajderabad mellett épülő új városból, melynek területéhez az egyetem is tartozik, átköltöztem már első nap magába Hajderabadba. Az ugyanis mint régi város, engem jobban érdekelt.) Élvezetes és tanulmányos körutat tettünk kettesben. Elkocsiztunk a régi Golkonda várhoz, mely az 1507-től 1678-ig uralkodott Kutb Shahi-ház székhelye volt.

Érdekes volt látni Hajderabad környékén, a síkságon és a dombokon, az óriási sziklatömböket, melyeket valamikor a jégkorszakban mozgó gleccserek szállítottak oda. Útközben sok kisebb-nagyobb hindú szentélyt láttunk. Legérdekesebbek voltak a golkondai erősség közelében levők. A hindu ájtatosság nyomait viselték mind, de nemcsak az emberi kéz emelte szentélyek és szobrok, hanem a nagy görgeteg kövek is. Vörös festékkel festett vonalak, egyszerű és többszörös körök, napkeresztek, horogkeresztek, háromágú szigonyokhoz hasonló triszulák stb. tarkították felületüket. A fiatal Hajdari nem győzte eléggé ismételni: «Ilyenek a hinduk. Mindenhez tudnak imádkozni. Ha meglátnak valami különös dolgot, ha meghal közülük valaki az út szélén, már szentélyt emelnek, hol mindenkik imádkozik. Semmi sem elég kicsi nekik ahhoz, hogy imádságra ne indítsa őket».

Ezeket már a mohamedán Hajdari mondta. De semmiesetre sem olyan türelmetlenül, ahogy ősei fejezték ki véleményüket a különböző hindu felekezeztekről, melyeknek tagjai mindenben meglátják az Istent és nemcsak egyetlen egy személyben, kit a muszlimok úgy szólítanak hogy Allah és akinek Mohammed a prófétája.

Hajderabad városa elsősorban azért érdekes, mert India legnagyobb és leg-

több szabadságot élvező államának székhelye. Uralkodója a nizám, kinek családja 1740 óta áll az állam élén. A mai nizám a brit birodalom legmegbízhatóbb támaszaiknak egyike, 1886-ban született és 1911 óta uralkodik. Mai címét — «His Exalted Highness» — a háború végével kapta hűséges szolgálataiért. Nevét és címeit is ideírom annak ellenére, hogy jóval hosszabb lesz velük a könyv: Asaf Jak Muzafar-ul-Mulk, Nizam-ul-Mulk, Nizam ud-Daulan Navab Mir Sir Osman Ali Khan Bahadur, Fatek Jang Ó Magasztos Fensége, az angol hadsereg tábornagya, az angol kormányzat hűséges szövetségese, India Csillaga főparancsnoka, angol birodalmi tábornok stb., stb. Országát látva azt a benyomást szereztem, hogy hivatott uralkodó, nemcsak mint az angol birodalom támasza, hanem mint népnek feje is. Mikor fővárosában voltam, éppen trónralépésének negyedszázados évfordulójára készült mindenki. Nagyon biztatott engem is Ikbál Hajdari, mikor végigkocsiztatott a városon és környékén, hogy úgy rendezzem be valahogy a dolgomat, hogy visszatérhessek az ünnepekre, «mert annál szebb nem volt és nem lesz a világon». Hajderabad és Golkonda közt egy sík területen gyakorlatozott is már a katonaság: lovasság, gyalogság és katonaiskolások. A díszmenet begyakorlásán fáradozott természetesen mindenik fejevem. Nekem a katonagyerekek menetelése tetszett legjobban. Könnyű volt a felszerelésük. Csak a puskát vitték a vállukon. Még turbánjukat is letették. Halomba rakták a gyepen. Zenekar állott mellettük, melyben, keleti szokás szerint, a dob játszotta a főszerepet. Néhány ütemet játszott a zene, aztán elhallgatott és a fiatal katonák énekbe kezdtek. Aztán megint a zenekar és újra a fiúk éneke következett; a nizámot dicsőítő Himnusz rövid szakasza. Sokáig el tudtam volna nézni és hallgatni ezt a játékot, mert érdekes régi hagyományt láttam benne.

A nagy térség másik része is nyújtott egy engem érdeklő látványt. Hajdari figyelmeztetett reá, kinél megelőzőleg már az indiai cigányok iránt érdeklődtem. Itt lehetett látni egy tábort. Mondhatom nem volt sok köszönet benne. Vigasztalan, szegényes kunyhók szomorkodtak rendetlenül szétszórva a síkságon. Köztük nyomorúságos alakok, kiken nem vettem észre semmi feltűnőt sem. Nem látszottak olyan érdekeseeknek, mint India többi lakója. Ez azonban csak felületes benyomásom volt. Hajdari ugyanis azt mondta, mikor közelebb mentem a táborhoz, hogy nem lesz jó kíváncsibbnak lenni. Hinnen is kellett a szavának minden további nélkül, miután olyan dögletes bűz terjedt a cigánytelep körül, ami jobb megfontolásra készítette volna még a legmerészebb vállalkozót is.

Barátságos vezetőm azután, mintegy jóvátételül, elvitt a mesterséges nagy tavakhoz, a Mir Dzsumla Tankhoz és a Mir Alan Tankhoz, melyek a város vízellátására szolgálnak és hazamenet áthajtott az 1591-ben épült Csár Minaron, egy 186 láb magas kapuépületen, mely a Pathar=gathi, vagyis kövezett utat íveli át egy fontos kereszteződésnél, miertis négy boltozata és a négy sarkán egy-egy tornya van. Ezért kapta a Csár Minar nevet. Északon a külső kapu fölött egy hal domborművé képe látható, ami ott a magas rangot jelenti. A hal miatt nevezik e kaput Macsli Kamannak.

A Csár Minar közelében emelkedik a város legnagyobb imaháza, a Mekka Maszdzsíd, melynek hatalmas livánját a vakbuzgóságáról híres Aurangzeb építtette 1692-ben. Aurangzeb türelmetlensége a hindukkal szemben közmondásos volt, azonban mégsem érvényesült annyira, hogy befolyásolni tudta volna a hindu néplélek hatását az iszlám alkotásaira. Hajderabad legfontosabb épülete is a Csár Minar maradt, mely ugyan mohamedán uralkodónak köszönheti létrejöttét, de azért mégis ősrégi hindu gondolatnak ad kifejezést. Az őskorból fennmaradt szabály ugyanis, hogy a hindu városokat és községeket két főutca, a Radzsapatha és a

Mahakala szeli át északdéli és keletnyugati irányban. Ezt a mindenség képét idéző gondolatot fejezi ki a Csár Minar is északra, délre, keletre és nyugatra nyíló kapuival.

Még egy érdekes kirándulást tettem Golkondába. Erre az útra egy nagyon rokonszenves fiatal muszlim tudós, Habibullah vitt el engem. Öccsével együtt jött fel utánam gépkocsijával a szállóba. Kellemes napos reggel volt. Korán indulunk útnak, hogy lehetőleg ne szenvedjünk a hőségtől. Be is jártuk Golkonda várának minden zegét-zugát és élveztük a kilátást egyik oldalon a fővárosra, a másikon a hegyekre és a harmadikon a Kutb Shahi uralkodók és hozzátartozók kopolász sírépületeire.

Mikor aztán már visszatérőben voltunk, kiderült valami. — Távrolról sem akarom meggyanusítani Habibullah mestert, azonban mégis úgy tűnt fel nekem, mintha azért rendezte volna a kirándulást, hogy nekem cukrozva beadjon egyet-mást. Germanus Gyuláról beszéltünk éppen, kit indiai tartózkodása óta ő is nagyon jól ismert és tisztelt — «because he embraced the Islam». — Jó bevezetés volt ez ahhoz, ami nyomban utána következett. Habibullah barátom ugyanis, szavait nagyon megválogatva, hogy sértés ne essék, előadta, hogy amint jól emlékezhetem rá én is, ott ült előadásomon az első sorban a hajderabadi mohamedánok főpapja és nem vette jó néven egy állításomat. Én ugyanis megemlékeztem arról, hogy keleti Turkesztán mohamedán lakói kikaparták a régi buddhista barlangtemplomokat díszítő falfestményeken az ábrázoltak szemét és száját, hogy megfosszák őket az élettől, amit hitük szerint minden élőlény másába belevarázsol a művész. Megjegyeztem ehez, hogy ez őskori hit és nem írható Mohammed rovására, mert a Korán nem is tiltja az ember művészi ábrázolását. Ez a tilalom csak a későbbi szájhagyomány, a Hadith alapján terjedt el. Ázsia legbelsejében pedig a történelemelőtti korokból fennmaradt néphit ez is, mint sok más babonáság.

Ákárhogy is forgattam a dolgot, nem láttam a megjegyzésemben olyasmit, ami a hajderabadi igazhivőket valóban sérthette volna. Meghajoltam azonban érzékenységük előtt és el is határoztam, hogy Calcuttában és Lahorében tartandó előadásaimon nem fogom érinteni ezt a pontot.

Hajderabadi tartózkodásom utolsó napján felkeresett még az egyetem regisztrárja. Tisztázott velem néhány hivatalos kérdést, főképpen a kiadásaimra vonatkozólag és elmagyarázta pontosan, hogyan érem el legközelebbi állomásaimat, Ellurát és Adzsantát. Nem sokkal utána egy kisebb egyetemi hivatalnok kopogtatott be szállásomba, mögötte pedig hosszú skarlátvörös kaftánban, fehér nadrággal és turbánnal, kaftánján pedig szinte fejedelmi arany sujtással egy másik barna férfiú, ki egyik kezében hosszú botot, a másikon pedig egy nehéz zacskót tartott. Ebből számlálta ki nekem az egyszerű fezt viselő, de rangosabb egyetemi közeg az előadásaim fejében engem megillető tiszteletdíjat, nagyrésztben ezüst rupikban. Úgy rendeztem, hogy e hivatalos ténykedésnél legyen jelen a szálló titkára. Sejtettem ugyanis, hogy nem lesz felesleges a jelenléte. Amint átnyújtottam ugyanis a véleményem szerint se nem kevés, sem túlsok borralalót a derék embernek, kinek aransujtásos skarlátvörös kaftánja díszére válhatott volna bármely lovassági tábornoknak, a hivatása magaslatán álló férfiú komolyan tiltakozott a «kücsük baksis» ellen.

Ezért volt hát szükséges a titkárra, ki élt is a zárszó jogával. Eredményes indokolásának rövidségén ma is csodálkozom.

A PIPA.

Irta: Majthényi György.

LÁDI Samu baromfival kupeckedett. Sovány kis sánta ember volt, biciklivel járta a falvakat, majorokat. A bicikli hátsó kereke fölé kosarat szerelt, abba dugta a felvásárolt baromfit, a kosáron meg Vesdel ült, egy földszínű puli, az vigyázott a kerékpárra meg a baromfira.

Isten tudja, honnan került Ládi Samu ebbe a nagy faluba. Ő azt mondta, hogy Erdélyből, de ahhoz, hogy székelynek mondta magát, túlságosan istenes volt. Mindig a templomot bújta, még a litániákra is eljárt, örökké méltatlankodott és a fejét csóválta, ha emberi gyöngeséggel találkozott és rendes szavajárása az volt: Bűn, bűn, Isten ellen való vétek ilyet tenni, vagy mondani.

Nem is lakott a faluban, hanem kívül rajta, az erdei út mentén. Ott vett magának vagy másfél évvel ezelőtt egy magyar holdnyi homokos részt, kis kunyhót eszkábált össze rajta, meg egy nagy részét el is kerítette a baromfinak. Egy kacskakezü falusi félbolond — Késának mondta a nevét, mert másképp nem tudta — meg két kuvasz őrizte ott az aprójószágot, amíg Ládi úton volt. Ketrec is volt már ott egy sereg, és néha meg-megállt egy-egy szekér, lerakott néhány üres ketrecet s másokat vitt el, amelyekben nyüzsgött a sok csirke, tyúk, liba vagy kacsá.

A falubeliek nem nagyon szívelték Ládít, pedig ugyancsak törülközött hozzájuk. Templom után odacsatlakozott ehhez is, ahhoz is, hivatlanul ment be a portákra s ha megtudta, hogy valahol beteg van, azt tüstént meglátogatta és jótanácsokkal szolgált. Közben villogott a szeme, mint a szűcs-tű, mindent megnézett apróra, érdeklődött a baromfi iránt, hogy nem volna-e eladó és köszönettel visszautasította, ha valamivel megkinálták. Különösen az italt.

— Nem iszok én, kérem, soha. Nem is egészséges . . . Meg mire való volna? Lám, a szegény Késá, akit magamhoz vettem, mert hogy itt hanyódott a falu porában, részeges szülők gyereke . . . Bűn, bűn, az ilyes! Isten ellen való vétek . . . És Gubacsi nem összetörte a mult héten a felesége bordáit, amikor részegen gyűtt haza? Á, csak baj származik az ivásból, verekedés, késeles, Istenkáromlás . . .

Aztán dicsértessék-vel köszönt és továbbment.

Az emberek gyanakodva néztek utána. Volt, aki a sántaságát kifogásolta, más az istenességét, a harmadik azt mondta:

— Miből szerzett ez magának öt év alatt házat, földet? Nem jószorgalmából, az bizonyos. Sokat pusmognak az emberek. Más is kereskedik, más is dolgozik, még sincs látszatja!

Ládi Samu meg kint a templom előtt leszállt a kerékpárról, letér-

delt, keresztet vetett, imádkozott egy sort s csak azután folytatta útját. Amikor kiért a faluból, az útszéli keresztnél is megcselekedte ezt, de mielőtt megint fölült volna a biciklire, megcsóválta a fejét.

— Bűn, bűn! — mondta, aztán benyúlt a zsebébe, kihúzott egy tajtékpipát és megcsodálta.

— De gyönyörű, Teremtőm, de gyönyörű! . . . No, fog is káromkodni szegény Bitó gazda, ha nem leli . . .

Majd gyorsan elrejtette a pipát, megint a keresztre vetette szemét és felkönyörgött:

— Uram, Istenem, bocsáss meg nékem! Nem tudtam ellenállni . . . gyöngé ember a te szolgád . . . Bűn volt, nagy bűn! Vétek a te szent parancsaid ellen . . . de hát mit tegyek, vissza már nem vihetem.

Amikor hazaért, megetette az aprójószágot, jótanácsokat adott a kacsakezé Késának, aztán tüzet rakott és ebédet főzött. A kutyákat is magához hívta s úgy beszélt nekik, akár Késának, közbe megvetett nekik egy-egy falatot.

— A jószágot ügyeljétek mindig, nehogy egy szál is elvessen vagy elkódrogjon. Hallod-e, Burkus? Meg te is Szultán! . . . Meg idegent a közelbe ne negedjétek ám. Csak a lábába! Húzzátok le, aztán a torkát!

Este aztán leszerelte a kosarat a kerékpárról és egy zsákot kötött a derekára. Vesdelt magához intette és úgy indult el. A kutya most a kerékpár mellett caplatott.

Jó sokáig mentek, amíg egy nagy majorsághoz értek.

— Ez az! — mondta Ládi a kutyának. — De most nyughass, előbb pihenünk egyet.

És a közelben, fák alatt, meg is pihentek. Ládi aludt is egy sort, a zsák a feje alatt. Amikor pitymallani kezdett, Vesdel fölköltötte a gazdáját, aztán körüljárták a majort.

— Hm? — nézett Ládi a kutyára. — Hm?

Vesdel szaglálódott, ide-oda fitkosott és — úgylátszik — rendben talált mindent. Úgy illegette magát, mintha azt mondaná: Semmi gyanúsat nem érzek és igencsak mehetnékem van!

— Hát jó — mondta Ládi. — Erigy. De aztán ügyesen!

Mint a tolvaj úgy surrant be Vesdel a majorba: zajtalanul, óvatosan. És néhány pillanat múlva vissza is jött. De akkor már egy tyúk lógott a szájában. Aztán újra eltűnt s újra. Ahányszor visszajött, egy-egy tyúk volt a szájában.

Mindez halálos csödben folyt le, egy hangot nem lehetett hallani a tyúkok felől. Ládi a zsákba nyomkodta az ijedt tyúkokat. Pár perc alatt vagy ötre szaporodtak.

— Jól van, kiskutyám, nagyon jól van . . . derék fickó vagy — szólt Vesdelhez. — No és liba nincsen? Liba! Érted?

Vesdel prüszkölt örömeiben, aztán újra elinált. De kisvártatva libagágogás hallatszott s akkor Ládi fölkapott a kerékpárjára és usgyé!

nyomni kezdte a pedált. Közben hátra-hátranézett : üldözik-e? Mert megesett, hogy lóháton jött utána egyszer egy béres, alig tudta akkor a bőrét megmenteni.

De most nem jött senki. Lassított hát. Vesdel is ott kocogott mellette, dühösen, amiért a libák csúffá tették. Nem is mert a gazdájára nézni.

— Nem tehetsz róla — vigasztalta Ládi. — Jó kutyuska vagy !

Ám Vesdel félrefordította a pofáját : nem, ez a dicséret nem illeti most őt. Mindössze őt koszos tyúkot szedett össze . . .

Hazaérve egy nagy ketrecbe eresztette a lopott tyúkokat, hogy Késa szemébe ne tűnjenek a többi között. Aztán lefeküdt. De Késa, mintha csak őt várta volna haza, nyomban utána kint termett a ketrecnél és a kacska keze ujjain számolgatta : Egy, kettő, három, négy, öt . . . Ötöt lopott megint ! — és körülugrálta a ketrecet örömeiben.

Ládi meg aludni akart még egy sort ebédig, de nem jött álom a szemére. Egyre vitatkozott önmagával.

— Hiszen nem is én loptam, hanem Vesdel ! . . . Mégis bűn az ilyen, nagy bűn ! Mért is nem csap belém az istennyila, ha ilyen bűnös vagyok . . . Eh, csapjon Vesdelbe, nem én tettem ! . . . De meglásd, Samu, addig jár a korsó a kútra . . . amíg el nem csípnék egyszer ! Mi lesz akkor? Mi lesz veled, Samu? . . . Dejszen a Jóisten úgysis megbocsát ! Úgy-e, megbocsátasz nekem, Úristenem, hiszen én jó vagyok, szeretem a felebarátaimat, nem civakodok, nem pörösködök, gonosz szót nem veszek a számra, a betegeket meglátogatom, a bánatosakat megvigasztalom, a koldusnak alamizsnát adok, parancsaid szerint élek, templomba járok, buzgón imádkozom, a hitet megtartom . . . Azért mégiscsak nagy gazember vagy, Samu !

Igy ment ez sokáig. Végül is megunt a fölkelt. Főzőcskélgni kezdett. Tüzet rakott, krumplit hámozott, tarhonyát piritott. Ebéd után magára zárta az ajtót, az ablak elé vonszolt egy ládát a sarokból, levette róla a lakatot és rakosgatta ki a benne lévő holmikat. Tükör, bicska, imakönyv, ezüstóra, pirosköves gyűrű, egy jól kifent sarló (a réten találta egyszer), kis aranylánc (egy gyerek nyakából kapcsolta le), ócska füzetek, könyvek : csupa összelopkodott holmi halmozódott benne.

— Ezt nem Vesdel lopta ám ! — mondta magában.

Letérdelt a földre, homlokát a padlóhoz értette, úgy fohászkodott :

— Ó, de bűnös lélek vagyok, Úramistenem ! Bocsáss meg nekem !

Hajlongott, imádkozott, verte a mellét.

Aztán hirtelen a lopott pipa jutott az eszébe. Hazajövet az ágyába rejtette. Nocsak elő vele, most beleillesztünk egy jó szarát, aztán valóságos gyönyörűség lesz füstölni belőle !

Csak hogy a pipa nem volt az ágyban !

Meghökken. Mi az? Boszorkányság? Fölforgatta az ágyat : sehol ! A ládában se volt. Hú, mi történt itt? Őt lopta meg valaki? Csak nem járt itt Bitó uram titokban? Vagy elveszítette volna? Á, az se lehet. Ide dugta az ágyba, az olyan bizonyos, mint az, hogy egy Isten van az . . .

— Samu, Samu, gondolkozz! — intette magát.

Roppant nyugtalan lett. Veszélyt érzett.

— Most fog eltörni a korsó, most!

A veríték kiverte. Letérdelt újra és kétségbeesett könyörgésbe fogott.

— Csak most az egyszer segíts meg Uramistenem, soha többé én a más jószágához nem nyúlok, vagy essen le a kezem, ha megteszem, csak most segíts meg . . . Bűnös vagyok, nyomorult, minden büntetést megérdemlek, de azért ne büntess most az egyszer . . . Bitó uramat nem érte kár azzal a pipával, van neki bőven mindene, telik ott könnyen másik pipára . . .

De imádkozás közben Késa villant az agyába. Hátha Késa? Nyomban az ajtóhoz ugrott, megforgatta benne a kulcsot és ki az udvarra.

Késa egy üres ketrecen ült s valamit forgatott a kezében. Füttyült is hozzá örömeiben. Ládi odaóvakodott s az első blikkre megismerte a pipát Késa kezében. Rettentő nagy nyomástól szabadult föl és akkorát sóhajtott, hogy Késa is meghallotta. Föl is nézett Ládira és örömmel ujságolta neki:

— Pipa! Pipa!

De Ládiban ekkor már a bosszúállás ördöge dolgozott. Odasántikált sebesen Késához és egy rettentő pofont mért le neki.

— Engem fogsz te meglopni? Engem? A te jó gazdádat, aki a szemétből szedett fel?

Késa magához tért a pofontól.

— Te is loptad — mondta szemrehányóan. — Mindent lopsz . . . öt tyúkot loptál az éjszaka.

— Nem igaz! — kiáltotta mérgesen Ládi. — Vesdel lopta, nem én!

— A pipát te loptad — erősítette Késa.

— Én nem lopok — kiáltotta Ládi. — Tudd meg, hogy én sohase lopok! És ha lopok is, én azt meggyónom az Úristennek, bocsánatot kérek tőle és akkor már nem is lopás az egész . . . És ha lopok, idegen embereket lopom, akiknek ügyis van elégük, de nem a gazdámat lopom meg, mint te . . . Te címeres gazember, te senkiházi, úgy tartalak itt semmiért, jó vagyok hozzád, amilyen még az apád se volt soha, enni adok neked, ruházlak, van hálóhelyed és mégis meglopsz? No, ezt nem viszed el szárazon!

Botot keresett. Ide-odabicegett a ketrecek között, de még egy jóra való vesszőt se talált.

— Nem baj — mondta aztán. — Majd megver az Isten, ha én nem verhetlek meg. A Jóisten minden tolvajt megver, de meg ám! — tette hozzá magasztosan.

Aztán fölkapta a pipát a homokból, ahova Késa leejtette, megfujkálta kissé. — Nem történt baja? — hozzá is dörzsölte a kabátja ujjához és megkönnyebülten, diadalmasan besántikált a kunyhóba.

A MAGYAR TOLL SZENT ISTVÁN ÉVÉBEN.

Irta: *Kállay Miklós.*

Az ÉLŐ István király éveiben írták le Magyarországon az első betűket, amelyek arról tanuskodnak, hogy népünk, egy ősi nomád, türk kultúra hordozója, belépett a nagy nyugati civilizációba. Ez a nép akkor az írás mesterségét nem ismerte. Legfeljebb bűbajos mesterségekben jártas sámánjai vetettek vesszőkre rovásokat. Tudós papok kezdték lassan-lassan megtanítani magasabbrendű életre elszánt fiait az írásra, amelynek akkor még nem is a toll volt az eszköze, hanem az ecset. De ez az először magyar kézbe adott, finom tühegyű ecset, amellyel a betűket festették és a képeket írták, őse annak a magyar tollnak, amely ma a nagy király halálának kilencszázados fordulóján, ebben a jubileumi Szent István évben mintha az első magyar betűvetők ihletett áhítatával, az ősi ecsetől örökölt buzgósággal és felelősségtudattal folytatná a magyar civilizációnak kilencszázaddal ezelőtt megindult munkáját.

Szent Istvánt újabban országépítőnek szokás nevezni. És helyesen is. Alatta csakugyan felépült és átépült föld és népe. Településből igazi ország lett. Tornyok harsantak ég felé. Monostorházak rakták egybe a várat a templommal. Termővé épült a föld és termővé teljesült lélek és szellem ősi ugara. A föld mélyéből előkerült romok, ezek a beszédes kőkönyvek olvastatják velünk, a munkának, az alkotás vágyának micsoda lázával és lendületével serénykedett, törte magát itt minden, hogy megássa alapját és megrakja időálló falait egy ezredéven túlívelő történelemnek. És mintha ebből a lendületből még annyi század multával is maradt volna itt valami. A mult kőkönyveit olvasó szellem most a könyvek köveiből próbálja újjáépíteni a mai magyarság érdeklődésének és értelmének e nagyon messze mult csodálatos épületet.

És a nagy évforduló, mai intézményeinek ősi magjából felénk sugárzó, hagyományaink tudatában élő, a megtárt föld homályából elősugárzó mult megihlette a magyar tollakat. Mire a Szent István jubileumi év megnyílt, egész külön irodalom támadt itt, amely hangjának tiszta emelkedettségét, tárgyában való belső elmélyedését, stílusának csiszoltságát, sőt még kiállításának gondos szépségét tekintve is egészen önálló csoportban válik ki a mai irodalom gazdag és sokoldalú terméséből. Ez az irodalom nagy vonalaiban ugyanabban a tárgykerben mozog. Vagy magának István királynak személyével, apostoli, országépítő, társadalomszervező munkájával foglalkozik. Vagy ennek a sorsdöntő korszaknak egész hatalmas képét akarja megeleveníteni, esetleg valamelyik jellegzetességéről, külön részletkérdéséről ad behatóbb, elaprózottabb tanulmányt. A költészet is kísérletet tett, hogy a képzelet és a költői megelevenítés és formateremtés mai eszközeivel hozza közelebb a nagy királyt és korát, vagy legalább is az ő vérségének kimagasló alakjait a mai lélekhez. Szépirodalmunknak újfajta regényhagiografiája és misztérium drámája kapcsolódik bele ebbe a közös tárgykeretbe. És vannak a tárgynak mellékhatásai is, amelyek nem szigorúan ezzel a korrallal foglalkoznak, de valamiképpen összefüggnek — ha olykor lazábban is — vele. Rávezetnek magának a főtémának megértésére, közelebb visznek egy-egy kérdéséhez, olyan

alapismereteinket gyarapítják, amelyek nélkül félig süketen és vakon tapogatódzunk csak egy távoli kor frissen megnyílt útvesztőjében, mintahogy például Jajczay János egyik könyve megismerteti velünk az egyházművészet fejlődésvonalát. Egészen bizonyos, hogy ezeket a szigorúbb értelemben vett Szent István irodalommal csak lazább összefüggésű, de vele közös szellemi területen mozgó alkotásokat mégis a Szent István év ihlette s ebből az ihletből fakadt tárgyak kezdeményezése hozta létre. Ezek nélkül, legalább éppen most, aligha születtek volna meg. Joggal számítjuk hát őket a Szent István irodalomhoz.

Ez az irodalom céljukat, szellemi színvonalukat, jelentőségüket tekintve igen különböző műveket ölel fel. Vannak köztük olyanok, amelyek tisztán azzal a céllal készültek, hogy népszerű, rövid összefoglalását adják egy történelmi kornak s megrajzolják a kor irányító egyéniségének jellegzetes arcélét. Nem új kutatások meglepetéssel szolgálnak, hanem összegezik, ami az eddig végzett kutatások eredménye alapján leszűrhető tény, kihámozható valóság és amit minden művelt embernek tudnia kell a tárgyról és annak legfőbb vonatkozásairól. Ilyen Balanyi György tömören megírt kis könyve, amely nemcsak Szent István király életéről és munkásságáról mond el minden hasznos és szükséges tudnivalót, hanem nyomon kíséri a szent király alakjának változásait, újlásait a következő századok folyamán napjainkig. Valóságos hidat épít a kilenc századon keresztül.

Vannak azután a legszigorúbb értelemben vett tudományos munkák is ebben a Szent István irodalomban. Ezek egy-egy szűkebbre határolt területen végzett kutatás eredményeit dolgozzák fel a leggondosabb kritikával és a legalaposabb történelmi felkészültséggel, hogy ezekből a részletekből állítsák össze az egész kornak a tudomány mai szintjén átértékelt képét és felfogását. Ezek a részlettanulmányok a legváltozatosabb kérdésekkel foglalkoznak. Válogathat bennük az olvasó érdeklődése, izlése, felkészültsége és szellemi színvonala szerint. De egyet nem szabad feltételezni, hogy ezek a szigorúan tudományos jellegű tanulmányok csak tudósokat érdekelhetnek. A mai szel-
lemtörténeti módszer a legszárababnak látszó tudományos részletkérdésnél is a gyakorlati szempontoknak olyan szövevényét veti fel, a kérdést a mai élethez s a mai ember gondolkodásához olyan közelálló szemléletben igyekszik megvilágítani s előadásmódja is annyira közvetlen, gyakran éppen a sokféle nézőpont és összefüggés felvetése révén olyan színes, hogy az átlagolvasó is, akiben egészen új világot gyujthat fel, a legnagyobb érdeklődéssel olvassa. Az természetes például, hogy Hóman Bálint történelmi munkáinak a Szent István évre készült kiadásából, amelynek legfontosabb fejezetei magával Szent Istvánnal és korával vagy az Árpád-kori magyar társadalommal foglalkoznak, mindenki a legnagyobb figyelemmel fogja olvasni a magyar-hún monda mindenkit érdeklő kérdésének tisztázását. Meglepőbb azonban, hogy az Árpád-kori, köztük Szent Istváni oklevelek magyarázatát és kritikáját s az oklevelekből kihámozható történelmi ténymegállapításokat is olyan feszült érdeklődéssel kell olvasnunk, mint amilyen figyelemmel, kissé merész, de igaz hasonlattal élve, detektívregényekben a rejtély megoldásának láncszemről láncszemre haladó kibogozását kísérjük.

Van ennek a Szent István irodalomnak még egy nagy hivatása és talán éppen ez adja legfőbb jelentőségét is ; és ez az, hogy tudományos megalapozottsággal, a történelem legteljesebb fényében hozza közel a magyar szívekhez Szent István alakját, Szent István a válságokban gazdag magyar történelem

egyik legnagyobb hőse, ország építője, törvények szerzője, egyház szervezője, népe művelője, bűnösök ostora, regények védője, hatalmaskodók megfélemezője, üldözöttek istápolója, maga alázatos hívő, de a fejedelmi akarat erélyes végrehajtója, a nemzet egységének megteremtője, pártosoknak kiközösítője, a keresztény magyar állam megalapítója, de maga is kemény, vitéz magyar, aki hősi harcokban semmisítette meg az ország ellenségeit s diadalmasan védte meg határait s karddal szerzett békét népének. Mégis valami komor, hideg fény vette körül eddig s nem volt olyan körülrajongott eszmény, mint a lovag Szent László, az igazságos Mátyás, a mártír bujdosó Rákóczi. Az új Szent István irodalom, mint a Kelet és Nyugat határán nehéz próbát álló, örök magyar szimbolumát vetíti őt a nemzet köztudatába.

Ezt a súlyos jelentőségű átértékelést főleg a Szent István Emlékkönyv vállalta. Eddig két hatalmas kötete jelent meg ennek a külsejében is megragadó munkának, amelyet az Akadémia kiadásában a bíboros-hercegprímás szerkeszt. Magyarország legkiválóbb tudósai működnek benne közre. Gondos, elmélyedő, a legmodernebb kutatásra támaszkodó monografiákban az egész európai kultúrközösségbe bekapcsolt, teljes hangszerelését adják a kornak előzményeivel és mai tanulságaival együtt. A messze etelközi pusztáktól a ködös Albionig ível ez a történelem. Földnek, népnek, éghajlatnak, anyagi és szellemi hatásoknak minden összefüggését kitapogató, hatalmas szintézissé érnek össze ezek a tanulmányok. Egy hatalmas kultúrátalakulásnak virágba borulását kapjuk itt az értelem és tudás mai világánál, pontos geológiával lenyomozott őstörténetével együtt. Okmányok, régi krónikák, a föld mélyéről került leletek szűkszavú közléseiből csodálatos gazdagságú életet bont ki az emberi elme következtető ereje és új étellel és új tájékozódással tölti meg tudatunkat egy nagy király világtörténelmi szempontból is súlyos egyéniségéről és a legnagyobb magyar korfordulóról.

Új megvilágításba állítja a pogány és a keresztény magyarság viszonyát Deér József érdekes könyve. Az élő valóság szemléltető erejével rajzolja meg a nomád és katonai kulturájú honfoglaló megjelenését a bomladozó hűbériségű középkorban és beilleszkedését ebbe a kultúrába. Megállapítja, hogy az ellentét pogányság és kereszténység közt nem annyira vallási volt, hanem inkább ősi hagyományok és életformák ellentéte. Az egyistenhívő «steppe-kultúrájú» népnek nem volt túlságosan idegen a tisztultabb kereszténység. És ez is szerencsés kézzel vette át és telítette meg keresztény tartalommal az ősi hiedelmeket és pogány népszokásokat. Rendkívül okosan és érdekesen beszél erről és állítja össze a magyar egyházi év néprajzát egy fiatal szegedi tudós, Bálint Sándor, «Népünk ünnepei» című könyvében.

Egész bizonyosan a Szent István év adta az ösztönzést néhány olyan könyvhöz, amely nem szorosán Szent Istvánnal, vagy az ő korával foglalkozik, hanem főleg a magyar építő egyházművészet emlékeit méltatva érinti a szent-istváni kort is. A megszentelt Pest-Buda, Jajczay János könyve gondos tanulmány alapján vonja meg a magyar főváros templomépítésének fejlődés-vonalát a IV. századtól napjainkig. Szent István koráról megállapítja, hogy akkor nem találunk a mai főváros területén olyan nagyszabású kezdeményezést, mint Pécssett, Székesfehérvárott, Esztergomban vagy Gyulafehérvárt. De hiteles források tanúsítják például, hogy a mai Kamaraerdő helyén Szent Sabinának temploma állt, amelyben Gellért püspök misét mondott. A legszebb monografiák egyike Rados Jenő könyve a «Magyar oltárok»-ról. A gótika szárnyas oltárainak és a barokk hatalmas oltárépitményeinek gyönyörű emlékei

maradtak hazánkban, amint erről a díszes kötet gazdag illusztrációi is tanuszkodnak. Szent István idejéből, sőt általában a román korból épségben maradt oltárunk nincs. Igazolásra szorul az is, hogy voltak-e egyáltalán sátoros kiképzésű, úgynevezett ciboriumos oltáraink, mint aminő a francia szellemben rekonstruált gerecei oltár. Alighanem inkább csak tömbkialakítású asztal-oltárokról beszélhetünk a román korban is.

A mai Szent István irodalomban aránylag legkevesebb a szent király személyével foglalkozó szépirodalom. Ennek az a magyarázata, hogy a nem egészen tíz évvel előbb megült Szent Imre jubileum alkalmával regényíróink és színpadi szerzőink már kimerítették ezt a témát. Kós Károly Szent István regénye is inkább ebbe a körbe esik. Mégis van a jubileumi évnek Szent István regénye, Makkai Sándor írta «Magyarok csillaga» címen. Lebilincselő könyv és új szempontot is talált: Szent István lelkének bensőséges keresztény átförmálódását Szent Adalbert hatása alatt, úgy azonban, hogy keresztény öntudata mellett szilárdan megőrizte ősi elszármazásának törvényeit is.

Az erősen divatba jött Szabadtéri játékok szintén belekapcsolódnak a Szent István év hangulatkörébe. Újházy György «István király népe» címen látványos történelmi drámát írt, amelynek középpontjában Géza fejedelem és István király alakja áll. A pogány magyarság európai problémájával is drámának a szegedi Dómtér ad méltó művészi keretet. Szent István egyik késői unokája boldog Margit a hősnője annak a szabadtéri játéknak, amelyet az új Margiszigeti Színház mutat be, azon a helyen, ahol a szűz királyleány évszázadokkal ezelőtt élt. Szilveszter pápa és Ottó császár a szereplője Bercecell A. Károly «Uram, irgalmaz!» című darabjának. Ennek a darabnak szabadtéri előadására Szombathely készül. Harsányi Zsolt a Szent Korona regényes életrajzát írta meg.

Még mindig hijával van azonban irodalmunk egy, a legszeleesebb néprétegekhez szóló, mégis irodalmi megfogalmazású Szent István regénynek, amely úgy képzelhető el, mint a mai tömegek szájaíze szerint írt legenda. Ez hozhatná igazán közel a magyarság szívéhez a nagy királyt, ha ugyan megalkotja még Szent István évében a magyar toll.

CSEH POLITIKAI HARC A SZUDÉTANÉMETEK ELLEN A TUDOMÁNY ÁLARCÁBAN.

Irta: Tóth József.

POLITIKAI párt programjáról nem szokás tudományos kritikát írni, bár gyakran előfordul, hogy tudósok írnak vagy adnak programot politikai párt számára. A tudományos kritika tudományos művekkel foglalkozik, egyszerűen azért, mert csak ilyen munka tárgyal bármilyen problémát a tudományos kutatás módszerével. Kivételes jelenség tehát, hogy Karel Englis, a cseh jegybank elnöke, a brünni *Masaryk-egyetem* jogi fakultásán a közgazdaságtan tanára a Szudétanémet Párt gazdaságpolitikai programját választotta legújabb tudományos értekezésének tárgyául.

Amikor Marx még a mult évszázadban a német szociáldemokrata párt gothai programját elmélete logikai, éppen ezért tudományos rendszerének szempontjából kemény kritikában részesítette, ezt természetesnek találta mindenkí. A német szociáldemokraták marxisták voltak, programjukat ezért *Marxnak* tulajdoníthatták. Marx kritikája a programmban réngeteg kivetni valót talált. Kifejezéseket helytelennek és megtévesztőnek, megállapításokat tévedésnek minősített. Kritikájával megtagadta közösségét a programmal, a párt tagjai azonban attól még nyugodtan tekintették magukat továbbra is marxistáknak.

Az ilyen eseteket inkább természetesnek kell találni, mint furcsának. Más a tudományos gondolkozás és más a politikai. Nyelvezetükben is különböznek egymástól. A tudományos gondolat, elv vagy kiépített elmélet támaszthat ugyan politikai mozgalmat, egészen bizonyos azonban, hogy a mozgalom elméleti apja nem lesz azonosnak minősíthető a pártprogrammal. A tudós és a politikai vezér ritkán testesül meg egy személyben. Az új társadalmi rendszer tudományos magvetői azonban egészen bizonyosan nem lesznek ugyanazok annak megvalósításáért küzdelembe induló politikai párt vezéreivel. Ha más okból nem, hát egyszerűen azért, mert időbe telik, amíg a gondolat annyira közkinccsé válik, hogy tömeget képes állítani egy új párt mögé. Egy társadalmi rendszer tudományos megalapozói vagy már nem élnek, vagy ha még élnek, egy életet töltöttek már el eszmei harcban és már nem lesznek alkalmasak akkorra, hogy politikai párt vezérei legyenek, amikor az elméletből politikai hatóerő kezd válni. Egyéni tragédiájuk emellett, hogy az élet nem zárható semmiféle elméletbe, ezért nem is lesz teljes összhang az elmélet és az abból fakadó program között. A marxisták programjában egyre kevesebb van *Marx* tanításából. Othmar Spann, a rendi államforma legnagyobb és legelső modern teoretikusa is úgy érezte, meg kell tagadnia az osztrák rendi alkotmányt, amely pedig tanításának diadalát jelentette. Igaz, nem órá bízták az alkotmány elkészítését.

A szudétanémet párt megtisztelését is lehetne abban látni, hogy programjából tudományos értekezés tárgya lett. A tanulmány elolvasása azonban inkább azt az érzést kelti bennünk, hogy ágyúval vadásznak itt nyúlra és a játékban nem a nyúl kapta a komikus szerepet. Nem tudunk egyetérteni Englis kritikájával. Mégis hálásak vagyunk neki tanulmányának megírá-

sáért, ha mindjárt tévedésnek is esett áldozatul, amikor a tudomány teljes fegyverzetével vonult fel a széles néptömegek használatára szánt politikai program ellen. A nemzeti szocializmus tárgyalásánál két főhibát szoktak elkövetni. Vagy ellenséges érzülettel, sőt gyűlölettel közelednek a problémához, vagy odaadó rajongással. A kétféle érzéshullám között a tárgyilagos igazságkeresés nehezen tud érvényesülni. Englis tanulmánya új és eredeti hibára hívja fel a figyelmet. Munkája azért nem volt hiábavaló, mert tudósnak és politikusnak egyformán okulásul szolgálhat.

Aldous Huxley azokat tartja fasisztáknak — ezen a néven érti egyszerre Hitler Németországát és Mussolini Olaszországát —, akiknek szándéka bevallottan rossz. A kommunistákat jószándékúaknak tartja, náluk az alkalmazott politikai módszert ítéli csak el. Madariaga Angliában tartott egyik előadásában a fasizmust nem tekintette tiszteletreméltó tannak, de a kommunizmust igen. Ha a marxista írók, mint például az angol Cole, kimutatják, hogy Németországban ugyanazokat a gazdaságpolitikai eszközöket alkalmazzák, mint Oroszországban és mind a két állam egyformán a fegyverkezést tekinti főcéljának, nem lepődünk meg, hogy ezek után is gyűlöletet hánynak a fasizmusra, viszont magasztalják a kommunizmus emberies célkitűzéseit. Felfogás dolga, hogy az ember jónak vagy rossznak ítél-e valamit. Ha politikáról van szó, méghozzá olyanról, amely a társadalmi rétegek erőviszonyait megváltoztathatja, az anyagi érdek is közrejátszik a vélemények kiformálásában. Így volt ez mindig, így lesz ezután is. Ne keressünk tárgyilagosságot ott, ahol a tárgy az emberi szenvedélyek és az osztályérdekek körül mozog. Az írók és a tudósok sem angyalok, mégkevésbé a könyvkiadók. Englis tanulmánya szóra sem volna érdemes, ha egyszerűen megírná, hogy a nemzeti szocializmus kárhózatba visz, a kommunistáké viszont a megváltó ige. Csehszlovákia utóvégre Oroszországnak a szövetségese és nem a nemzeti szocialista Németországé. Englisről mindenki tudja, hogy lelkes honférfiú. De véletlenül Englis nemcsak a cseh jegybank elnöke, hanem egy tudományágnak, a közgazdaságtannak tudós művelője és mint ilyen, egyúttal a nemzetek felett álló tudományos igazság kutatója is. Tanulmányában, mint tudós bukkott el végzetesen.

Megdönthetetlen igazságként állapítja meg, hogy háromféle gazdasági rendszer képzelhető el és van a valóságban. Az ő terminológiája szerint: individualista kapitalista, népszövetkezeti (Volkskooperativ) és szolidarista gazdasági rendszer. Politikai nyelvre lefordítva ez annyit jelent, hogy a liberalisták, a szociáldemokraták és a kommunisták gazdasági rendszere között lehet választani, mint önmagukban véve teljes egész gazdasági rendszerek között. Az élet a rendszerek között a határvonalakat elmoshatja, a politikai pártok tehát programjaikba a három rendszer elemei közül tetszésszerűen arányokban iktathatnak be célkitűzéseket. Ennek a «tudományos» módszernek a diadala, hogy ezeketán nemcsak a nemzeti szocializmus, amely német eszmeirányt jelöl, hanem minden fasiszta és rendi államelmélet és gyakorla is elveszti gazdaságpolitikai eredetiségét. Eredetiek a liberalisták, a szocialisták és a kommunisták, mindenki más eklektikus epigon, aki csak amazok rendszeréből merít. A magyar politikai ideológia nyelvére lefordítva tehát úgy alakulna a helyzet, hogy a baloldálnak van eredeti gazdaságpolitikai rendszere, de a jobboldálnak nincsen. A jobboldalon nemcsak nemzeti szocialista és fasiszta, hanem a keresztény szolidarizmus eszme hívóinek tábora is áll. Englis tudományos módszere ezeket egyformán sérti, még akkor is, ha

ezzel a módszerrel ebben az esetben a német nemzeti szocialistákat akarja elintézni.

A közgazdaságtanban régen lecsendesedett a vita, amelyet a történeti iskola támasztott a módszer kérdése körül. Egyidőben az elméletet háttérbe szorította a történeti iskola induktív módszere, amely az intézmények működésére és a gazdasági jelenségek leírására fektette a fősúlyt. Az elmélet azonban régen visszacsúszta a jogosságát a közgazdasági tudományban, hallgatólagosan megegyeztek ugyanis abban, hogy a deduktív és az induktív módszer egyformán alkalmazandó a maga helyén. Nos, minden módszer-
vítától függetlenül meg kell állapítanunk, hogy a gazdaságpolitikai rendszerezéseknél mindig inkább a gyakorlati tapasztalat volt az előtérben az elmélettel szemben, amely inkább a közgazdaság alapvető kérdéseinél vált ismét fontossá. Ha tehát a gyakorlatban látunk egy új rendszert, újat azért, mert minden régítől élesen megkülönböztetik, akkor nehezen helyezkedhetik szembe a tudomány a közfelfogással azáltal, hogy előre megállapított kategóriákba akarja az életet kényszeríteni. Az a megállapítás, hogy csak háromféle gazdasági rendszer lehetséges, előre tagadja a fejlődést, mert azt a csálhatatlanságot követeli magának, hogy az emberiség előtt álló évezredek semmi olyan újat sem hozhatnak a társadalom gazdasági berendezkedését illetően, amelyet Englis már ma számításba nem vesz. Nem csekély önhittség kell ilyen feltevésekhez.

Tegyük fel ezekután a kérdést, a nemzeti szocializmus új gazdasági rendszert jelent-e, vagy nincs új gazdaságpolitikai rendszere, — hanem csak egy új párt, amelynek gazdaságpolitikai eszméi rég ismert eszközök alkalmazására utalnak. A legújabb időig a közgazdaságtan csak a liberalizmussal, a szocializmussal, a keresztény szolidarizmussal, a kommunizmussal és az anarchizmussal foglalkozott. Vajjon a jövőben ezeken kívül tárgyalni kell-e a nemzeti szocializmust, vagy másképpen a faszizmust is? A tudományos munkák általában azt a gyakorlatot követik, hogy a faszizmról külön értekeznek — értve alatta Olaszország, Németország és Portugália államformáját. Nem szokatlan, hogy külön tárgyalják az olasz faszizmust, a német nemzeti szocializmust, a rendi államberendezkedést Portugáliára és Ausztriára utalva, az orosz bolsevizmust, továbbá *Roosevelt* kísérletét is Amerikában. Hogy a gazdasági rendszerekbe az 1931 óta történt események új dolgokat hoztak, az elől ma már nem zárkóznak el sehohsem. A világon jelentkező új gazdaságpolitikai dolgoknak tudományos rendszerezése még távolról sem tisztázódott. De hogy közgazdaságtudományi rendszerünket az új tapasztalatokkal bővíteni kell, az ma már bizonyos, mint ahogy az is tudott dolog, hogy erre az ismeretkiszélesítésre nemcsak a faszizta diktatúrák kényszeríteneek, hanem olyan államok is, amelyek a demokrácia klasszikus földjének számítódnak, így pl. az Amerikai Egyesült Államok.

Nem lehet ezért Englis mentségére azt felhozni, hogy új dolgokról lévén szó, a gazdasági rendszerek felsorolásában a régi menetrendhez tartja magát. Amikor ugyanis ezt teszi, eltér a ma már általánossá vált gyakorlattól. Egészen különös azonban, hogy a régi rendszereket új név alatt vonultatja fel. A szocialista irányt elnevezi népszövetkezetinek, a kommunista irányt meg elnevezi szolidaristának. A szolidarizmus, amely a magántulajdont tiszteletben tartja és a kereszténység előtt is szimpatikus doktrinává fejlődött ki Franciaországban, Englisnél a kommunizmus tartalmával bukkan fel. Egyáltalában nem minősíthető ez az eljárása a tudós különtségének, mert ha ilyesmi

nem tudatlanságból fakad, akkor célzatosság van benne. Csak az a szomorú, hogy a célzatosságot a tudományos igazság torzításával csempészi be munkájába. Hogy mit akar ugyanis ezzel az elkereszteléssel szolgálni, könnyen kitalálható. A kommunizmust akarja szimpatikussá tenni a keresztény tömegek előtt. Englis kommunizmusa ugyanis nemcsak eredeti, de a szolidarizmus beteljesedése, míg ezzel szemben szerinte a nemzeti szocializmus egyrészt nem eredeti rendszer, másrészt a keresztény fülnek jól hangzó szolidarizmust is csak részben valósítja meg.

Ritkán csúfolták úgy meg az elnevezések és meghatározások ravasz taktikájával a közgazdasági tudományt, mint Englis.

Véleményét végül abban foglalja össze, hogy a szudétanémet párt mindenekfelett mozgalom, dinamizmus és vallás, amely az emberek szellemiségét át akarja formálni. Felfedezi a mozgalomban a revolucionista jelet, az egypártrendszer diktatúráját és mindenekfölött a mozgalom idegen eredetét. A gazdaságpolitikai programpontokból indult ki, de a végeredményben már szó sincs gazdaságpolitikáról. Legjobban úgy lehetne *Englis* módszerének komolytalanságát érzékeltetni, ha megfordítanók a szerző feladatát. Tegyük fel, a szudétanémetek a nemzeti szocializmus világnézetének morális tanítását szövegezték volna programpontokba a gazdaságpolitikai célkitűzések helyett. Ha Englis filozófus volna és nem közgazdász, a nemzeti szocializmus lelkitényezőit elemezné és nem a gazdaságpolitikai programját, akkor az ilyen módszerrel minden bizonnyal kimutatná, hogy az ember az erkölcsi parancsot lelkiismeretébe a katolikus és a protestáns egyházak tanításából és a még mindig élő görög eredetű becsületfogalomból meríti. A nemzeti szocialista lélek is ezekből a forrásokból meríti erkölcsi tartalmát, ebben nincsen semmi új, ellenben — jutna ugyanazzal a logikával következtetésének végére — új hitel- és valutapolitikával, a szociális kérdés állami parancsszóval történő megoldása, a világ gazdasági egység felbontása révén veszedelmes újításokat hoz.

Nem irunk védőíratot sem a szudétanémet-párt, sem a nemzeti szocializmus mellett. Kizárólag mint érdekességet emeltük ki, milyen logikai csúsztatásokat követnek el a nemzeti szocialisták cseh ellenfelei. *Englis* az iskolapéldáját nyújtja.

ZSENIÁLIS FREGOLIK.

Egyik napilapunk pletykarovatáiban állott népszerű színművésznükről az a híradás, hogy közelebről — «befejezi új regényét». Kissé elsodálkoztam, majd újra végigböngésztem a sorokat, vajjon nem káprázott-e a szemem? Avagy talán a lapoknál szokásos tördelési hibáról volna szó? De sem egyik, sem másik, és végül is bele kellett nyugodnom annak a tudomásulvételébe, hogy a kitünő színművész legközelebb új regényével lepi meg nézőit . . ., azaz bocsnat, olvasóit. Mi tűrés tagadás, meglepett ez a hír. Ugyan megszokhatam már, hogy vannak nálunk az irodalomnak a másféle hivatású művészet köréből is tehetséges művelői, azonban ez a híradás így kihagyva mégis csak furcsán hat. Furcsán hat még pedig azért, mert ugyane pletykarovatban nem túlságosan sokat olvasók íróknak valamelyes készülő, de még megjelent műveiről sem. Ellenben, nolens-volens, értesülnöm kell arról, hogy a jeles színjátész — új művel ajándékozta meg irodalmunkat. Ne értsük félre a dolgot: írnia joga van mindenkinek, legfeljebb a kritikát kell állnia miatta, azonban a hír feltárlása olyan formában megy végbe, ami nem csekély mértékben lealázó az irodalomra is. Nagy művésznüinkről és művészeinkről megszoktuk már olvasni, hogy mit esznek, mit isznak, hová mennek nyaralni, hányas számú gallért hordanak, vagy mi a véleményük a legújabb politikai mozgalmakról stb., stb. Miért nem férhetne hát egy kazal kuriózum tetejébe az is ráadásul, hogy a népszerű

művész regényét ír, jobban mondvá: új regényét írja. Mert ez így kétségtelenül érdekesebb, nemde? Csak hogy nem hiszem, hogy önérzetes költő és író örülne annak, hogy az írást, amely összehasonlíthatatlanul mégis a legnagyobb művészet, oda sorozzák a kedvelt művész gallérja, vagy pedig a kiskutyája mellé.

Nem vagyok maradi, sok mindent tudok és megértek. Azt is tudom, hogy voltak olyan zsenik, mint Michel-Angelo, vagy Leonardo da Vinci, akik valóban sokoldalúan és mesteri kézzel egyszerre több művészetben tudtak nagyok lenni. De reájuk is az alkalmazható, hogy a kivételek erősítik a szabályt és az újabkori sokoldalú zsenik kevés igazsággal hivatkozhatnak az ő esetükre. Shakespeare írhatott remek szonetteket, mert utóvégre ez is a «szakmájába» vágott, azonban kiváló színművészeinkről, bármennyire is nagyrebecsülöm őket, nem szívesen olvasom azt, hogy «mellékesen» írnak, vagy pláne «új regényüket» írják. Én bizony sokkal jobban szeretem, ha klasszikus, vagy pedig modern remekeken nyujtanak új alakítást. Szívesebben találkozom velük a színpadon, mint a könyv címlapján. S tapsolok nekik nemcsak a nézőtérén, hanem magányomban is, ha tudomást szereznek arról, hogy új Hamlet-, vagy Harpagon-alakítással növelik hírnevüket, gazdagítják a színésztörténelmet. Ne keverjük össze a dolgokat, mert ez a fregoliság nem az életbe, hanem csak a színpadra való. De ott sem a nemesebb hivatású deszkákra. S a legtehetségesebb művésszel is megtörténhetik, hogyha a színpadon jelest kap kriti-

kusaitól, mint színész, ugyanakkor, mint író, beszekundázik. Katona József megírta Bánk bánt, Egressy Gábor pedig eljátszotta, de egyik sem akart vagy kívánt cserélni a másikkal. Mert ez bizony csúf kontárkodás lett volna. Petőfi vagy Strindberg színjátszói kísérleteit pedig ne is emlegessük.

Ne mondja senki, hogy talán túlvők a célon, hiszen itten csak művészkedésről, ártatlan műkedvelésről van szó. Azért nem, mert ez a demarkációs vonalátlépés kezd rendszeressé, úgyszólván divattá válni. Képzőművészethez kell anyagi befektetés, íráshoz azonban nem: elég papír, ceruza és ez a látszólagos könnyűség csábít sokakat erre a terepre. Hiszen elég a sorokat egymás alá írni, vagy a mondatokat egymás végibe bogozni, ezt már iskolában is megtanulja jól, rosszul mindenki. S ez a veszedelmes. Mert mindenki ír. Kivéve az írókat. A költők és az írók nem dicsekedhetnek azzal, hogy valami túlságosan jól megy nekik vagy az érdeklődés növekedett volna meg az irodalom iránt. Róluk vajmi kevés szó esik ama bizonyos pletykarovatokban. Viszont annál több azokról, akik nem tartoznak annyira a hivatásbeliek közé, ellenben volt szépségkirálynők, divatos művészek, bajnoknők, közéleti előkelőségek stb., stb. Más szóval: az igazán tehetséges költő vagy író, magában véve, nem érdekes eléggé ahhoz, hogy írjanak róla, népszerűsítsék, s ha ezt el akarná érni, úgy a fentnevezettekhez kellene tartoznia. Akkor remek, pazar kiállításban jelenne meg a műve és áradozva méltatnák, megtévesztve ezzel az amúgy is inagatag ízlésű közönséget. Semmi kifogásom sincs — félreértés ne essék! — a más hivatású, de valóban tehetséges tollforgatók ellen, azonban mi lenne akkor, ha az írók únnák meg ezt a rajtuk végigzúgott áradat-

tot, s kapnának kedvet igazában kedvet, mondjuk a színjátszásra, ami a céhbeliék előtt nem lenne más, mint egyszerű — ripacskodás.

Pasquino.

HELYET AZ ÖREGEKNEK!

Nem szívesen látjuk az öregeket az első sorokban, ahogyan szívósan és kónok elszántsággal menetelnek megroggyanó lábaikkal s elmeszesedő ereikkel az állástalanok szomorú seregében. A világnak az volna a rendje, hogy bizonyos idő múltán félreálljanak s átadják helyeiket a fiataloknak. Minek hát ez a szánalmas erőlködés, ez az ellenszenves ragaszkodás, az anyagi javaknak ez a gyűlöletes halmozása? Miért nem tudnak megtérni az öregkor eseménytelen, emlékeken merengő, nyugodt korszakába, hol már béke van s csendes készülődés? Vajjon éltek-e valójában azok, akik az életnek ezt a második nagy vakációját (az első a gyermekkor) nem élvezték végig, akik nem ismerték meg azokat a gyönyörűségeket, amiket az életnek ez az utolsó szaka nyújt a biztos nyugdíj birtokában lévők számára? Ha látnák magukat, mily gyűlöletesek, ahogyan óraszám állanak a kávéház telefonfülkéjében, nem törődve másokkal, akik beszélni szeretnének barátaikkal vagy üzletfeleikkel! A veríték, amely homlokukról csurog, elárulja a test emberfeletti vergődését és szánalmat ébreszt azokban, akik az üvegkatitka előtt türelmetlenül várják a beszélgetés végét.

A világ végérvényesen megbomlott. Talmi örömök után égő vággyal vakon rohan öreg és fiatal. De főképpen az öreg. A fiatalokban van valami aszkézis. Nem érdem ez, a mostoha élet hozta magával. De az öregek ragaszkodása és nyugtalanossága érthetetlen, hiszen ők a béke éveiben jól és gondtalanul éltek. Természetes ezek után, hogy több szerénységgel illene élniök a nyilvánosság nyitott szeme előtt.

Mindez azzal kapcsolatosan jutott eszünkbe, hogy a zsidótörvény következményeként ömértósága, a nyugalmazott miniszteri tanácsos elfoglalta helyét az üvegyárban, a vezér szobája mellett. Ömértósága tekintélyes nyugdíjjal odahagyta a minisztériumot, mert ellenállhatatlan vágy sodorta az üvegszakma felé. Csak annyi a hiba, hogy a meghívása alkalmával először lépte át az üvegyár küszöbét. Kristálypoharakból ivott és értett azok gyűjtéséhez, úri passziójához. Most aztán teljesedett hő vágya s minékünk sem kell többé Ömértósága sorsa felől aggodnunk. Ömértósága ime beérkezett, visszavonhatatlanul s mindannyiunk teljes meglepődésére. Hiszen érte készült a zsidótörvény, nem azokért, akik éveket vártak a kilátástalanság szörnyű lelki depressziójában! Az ő jövedelmét volt hivatva a törvény szaporítani? Megúnta talán Mercedes kocsiját s Buick kocsit akar vásárolni helyette? Szeret lövészenyezni s a lova utolsóinak kullog be a célba? Szenvedélyei vannak? Adósságai? Tőzsdézik? Mi hát az oka, hogy elfogadta ezt az állást s ezzel kiszorított onnan valakit, akinek szakértelmével és rátermettséggel már régen ott kellett volna ülnie ömértósága helyén? Nem szégyenkezik reggel, ha megérkezik s a portás mély meghajlással köszönti? Nem látja-e szemében a gyűlöletet, melyet nem rejthet el még akkor sem, ha földig hajol ömértósága előtt?

Hová rohanunk mi így, az állás-halmazok telhetetlen tömegével? Hány kormány ígerte már, hogy megszünteti, de egyikük sem tudott hozzányúlni eddig. Pedig milyen szolgálatot tenne a nemzetnek az a miniszterelnök, aki egy rendelettel megszüntetné a földi javak mérhetetlen élvezetét? Ezzel nemcsak helyet adna azoknak, akik évek óta család és remény nélkül szégyenletesen alacsony fizetésért tengődnek, hanem visszaállítaná a tisztességet is, ami pedig talpköve a nemzetnek. Visszatérne valami biztató jelenség, aminek létezésében olykor már kételkednünk kellett.

Különös feladat az, amikor a lélek rezzenéseit és az élet sokszor megfejthetetlennek látszó eseményeit szemléljük, a társadalom bajaira és struktúrabeli hátiányaira felfigyelni. De műhatatlan vágyunk, hogy ebben az országban béke és jólét, rend és tisztesség legyen. Kénytelenségből foglalkozunk a szellemi élet síkján túl olyan eseményekkel, amelyek a magyar élet megbecsülését közvetlenül érintik. Ezt a tisztességet szolgáljuk tollal s ha kell, vérünkkel. Hitünk az, hogy ebben az országban nem szabad senkinek sem éheznie. A búzatenger, amely ennek az országnak nagy részét elborítja, a magyarság legfőbb és legértékesebb kincse. Ez a kincs a nemzeté, az egyetemes magyarságé. A mindennapi kenyér, amiért imádkozunk. Ennek birtokában s biztonságában alkothat az, akit a nemzet irányítására szemelt ki az Isten. Hitünk az, hogy a magyar tehetséges faj, nem szabad kivesznie Európá térképéről, mert Európa szegényebb lenne, ha a magyarság eltűnne a Duna-medencéből. Hitünk az, hogy ezt az országot boldoggá és kívánatossá kell tenni, hogy testvéreink a határon túlról ne szünjenek meg vágyakozni felénk s a történelem hívó órájában odaálljanak melénk.

Marék Antal.

VIHAR A GÓLOK KÖRÜL.

A vihar ezúttal nem az ismeretes «egy pohár víz»-ben tombolt, hanem a gólok körül tört ki. Nem is annyira a meglevő, hanem inkább ama elmaradt gólok miatt, amelyeket a magyar válogatott csapat párizsi világ-bajnoki mérkőzésen elmulasztott berúgni. Olyan féttükonzert és dicsőtelen lármás tüntetés fogadta emiatt a Keleti-pályaudvaron, hogy ennek a zsvájába még most is belesiketül a jóízű ember füle. Ne értsük félre: nem a sport ellen beszélek, bár a sport túlzott és szinte tömegőrületté fajult kultuszáról lehetne végesvégig

lamentálni. Hiszen ez a dicstelen és botrányos pályaudvari lárma-hangverseny is bizonyítéka annak, hogy hová tud jutni egy alapján véve az emberi test egészségét szolgáló szép mozgalom, ha ferde irányba viszik.

Magam nem vagyok ugyan sportember, azonban a tényekből s az olvasottakból annyit világosan le tudok vezetni, hogy a magyar futballcsapat nemcsak előnyösen, hanem dicsőségesen szerepelt Párizsban. Valamennyi ellenfelét maga alá gyűrve, a második helyre ugrott. A Pesten hírlapilag felajzott várakozás már az első helynek a babérját látta a magyar futballbajnok homloka körül zöldelni és ekkor jött a «krach»: az olaszok megverték a magyar csapatot és az itthon képtelen a bajnokoknak tartogatott babérkoszorúból majdnem valóságosan a hasznosabb, de kevésbé illatosabb — hagymakoszorú lett. Még pedig akkora, hogy Budapest botránykrónikájában ritkítja párját! A tüntetők még a szidalmazással sem elégedtek meg, hanem meg is dobálták a bajnokokat. Tant de bruit... Mekkora zaj egy kis semmiséget... De legyünk lelkesen sportbarátok, ismerjük el, hogy futballcsapatunk szereplése az egész magyar nemzet szempontjából jelentett valamit. Nemcsak a kimondottan sportbarátok izgultak, hanem mindenki együtt «drukkolt» a magyar színekben játszó bajnokokkal. Ezek — mint már mondtam — nemcsak türhetően, hanem fényesen állották meg a helyüket. A második hely nem volt szégyen és hogy mennyire nem volt az, tanúsítja, hogy a svájci csapatot, amely legyőzte a németeket, ott hon diadalkapuvál várták... Nálunk pedig? Égig zengő fergeteges botrány és utána még nagyobb hírlapi lárma. Mintha Mohács óta nem ért volna minket nagyobb katasztrófa. Akkor, amikor a magyar csapat igazán be-

csületesen küzdött és amikor a viszonylag valóban jobb olasz csapat bírta csak lehangeregni. Ez csak nem szégyen? De itthon felelősséget emlegetnek, «bűnös mulasztásokkal» hozakodnak elő, emberek fejét követelik, s az egész dolgot úgy állítják be, mintha két ember: Dietz és Pozzo párharcra lenne.

Nem értjük és helytelenítjük ezt az elmaradt gólok körül felajzott tömeghisztériát. De még inkább nem értjük annak a sajtónak az eljárását, amely a mérkőzés előtt teletöltötte hiábavaló vágyakozással az embereket, azután valósággal uszított a futballkapitány ellen, az egész kudarcért az ő személyes tévedését okolva, hogy amikor kirobant a lármas tüntetés, ő álljon az erdő felől, kiabáljon rendőért és nagyhangú önmoskodással háritson el magáról minden felelősséget. Ez a tüntetés csak természetes következménye a hetekig tartó sajtókampánynak, amelyben ő ütötte a nagydobot. Aki kövekkel dobálózik, az számíton arra, hogy azok — esetleg — a fejére visszahullanak és aki pedig a szellemeket felszabadítja, tudjon bánni velük. A körüti sajtó felszabadította a tömegszendélyt és most a másik oldal nyakába szeretné varrni az egész csunya ügyet. Számítva a feledékenységre. Feledékenyek azonban többé nem leszünk, okulunk a párizsi gólok után történektől és más egyebektől is!

Po.

EGY POHÁRKÖSZÖNTŐ MARGÓJÁRA.

Mostanában nálunk járt német újságírók tiszteletére rendezett díszvacsorán a magyar pohárköszöntőre mondott válaszában érdekes és megszívlelendő dolgokat érintett a vendégek szónoka. Olyamsit, amire én is, mint magyar nő felfigyeltem, s e hasábonok — úgy érzem — meg kell tegyem reá az

észrevételemet. Az érdeemes német újságíró ugyanis többek között a következőkben tért ki itteni benyomásaik bizonyos részletére: «... Tudjuk, hogy Budapest, nemcsak a szépasszonyok városa, ahol pompásan lehet szórakozni, és viszont önök is tudják, hogy nálunk stb., stb. . . . Elég. Többet nem idézek e pohárköszöntőből, amely becsületes öszintésével bizony eltér az eddigi szokásos sablonoktól, hogy «Budapest gyönyörű város, a Duna ezüst folyam» stb., stb. A napisajtónk általában, s főként annak bizonyos része, jelületesen átsiklott a mondottak mély értelmé fölé, engem azonban igen elgondolkoztatott. Szóval: Budapest nemcsak a szépasszonyok városa. Ezt mi már régóta tudjuk, de jól esik, hogy ezt már künn is tudják. Hazánk és fővárosunk már nem exotikum, Európa tarka bugylibicskája, nem korlátlan lehetőségű szórakozóhely, mint ahogy ezt eddig hitték és — valljuk be — mint ezt ezidáig tulajdon gyámoltalanságunkból magyar cégjelzésű, de belül merőben idegen propaganda ezt elhíresztelte. Német barátunk szavaival kapcsolatosan olyan igazságok kerültek a tollam hegyére, amelyeket nem lehet és nem szabad többé elhallgatni. Öszinteségért öszinteséggel. Nézzünk csak egy kicsit magunkba. Hogyan is állunk azzal a bizonyos szépasszony»-kultusszal?!

Kezdetben voltak ugyanis a nagyasszonyok. A Rozgonyi Cicellék, Kanižsay Dorottyak, s a többi nevesek és névtelenek. A hősnők, a költőnők, pedagógusnők, írónők. A Petrócy Katák, dukai Takács Judithok, a Laborfalvy Rózák, Veress Pálnék. Ki győzné még valamennyit felsorolni, hiszen «sokan voltak» a rég mult távolából Tormay Ceciliéig. S a nagyasszonyok hűsége, szépsége, erénye, okossága éppen olyan híres volt, mint a magyar férfi vitézsége és munkabírása. Azután új áramlatok fuvalltak végig a magyar földön, s alattomos langyosságuk kikezdett mindent. A régi tisztas fogalmak deval-

válódtak. A «nagyasszony» is olyan sorsra jutott, mint a «dekintetes». Akik valóban megérdemelték a megtisztelő jelzőt, azokról nem szólt a jáma, ellenben demokráciánk és sajtónk jóvoltából mindenki megkapta ezeket a titulusokat. «Nagyasszony» — zengték az újsághasábok olyan könnyelmű bőkezűséggel, mint ahogy ma az «úriasszony és az úrilányt» osztogatják ugyanott. Azzal a bölcsességgel, hogy az embert, illetőleg az «úriságot» a ruha, vagy a pénz teszi. A felcseperedett familiák miért ne ékesíthetnék fel magukat eme címekkel díjmentesen, ha már a szalonjukban is pótolták a származás hiányait holmi aukción frissiben szerzett «ősök»-kel. Így züllött le a nagyasszony szép neve is a szemütmondó, a tömeg előtt üresen hangzó, ócska és neveléses fogalmak mellé. Elparentálták dicstelenu, hogy felváltta a másik: a «szépasszony». Az úgynevezett «jó pofa nő», vagy legújabb pestiességgel a «kis nő». Aki mindenre képes, aki nem kötelezhető semmire, viszont pompásan el lehet szórakozni vele. A kabarek, a lokálok világa bámulatraméltó gyorsasággal inficiálta a magyar életet. A hirtelen megnőtt, gazdaságilag fellendült Budapest megnövekedésének és fejlődésének ez bizony az árnyoldalait jelenti. S «hogy semmiből ki ne maradjunk: elkövetkezett a «szépségkirálynő»-választás is, s ama kétes dicsőség is osztályrészül jutott boldogtalan hazánknak, hogy magyar nevű hölgy lett a «Miss Európa». A Nagyasszonytól a «miss»-ig . . . Az utat elég hamar befutották. «Külföldön meg is volt a hírük. A magyar nő híre.» Szépasszonyaink felülmúlhatatlan varázsa. Budapest, mint remek szórakozóhely. Tudták ezt Londonban, Párizsban, Berlinben és mindenütt. Mert, ha nem tudták volna, egy-egy propagandacikkben körünkben is megadták a megfelelő ismertetést, s egyesek olyan «élethűen» festették a messzi idegennek Budapest gyönyörűségeit és a magyar nő «kellemes» tulaj-

donságait, hogy az ember arcába gyűlt a vér. Akár nő, akár férfi volt az illető. Nem csoda, hogyha elképesztő és elszo- morító általánosítások kaptak lábra a magyar nőkről. Olyan tévhit, amelyet szabadjára engedtünk, sőt elősegítettük. Szóval, írásban, képen, filmen. S azok, akik külföldre látogattak, viselkedésük- kel bizony nem mindig hazudtolták meg ezeket a híreszteléseket. Mert az idegen nem törődött vele, hogy a magyar útlevel, magyar vagy budapesti «származás» magyar lelket jelent-e? Hiszen mi sem törödtünk ezzel! Pedig, hogy is állunk a valósággal? Az igaz, a vérbeli magyar nő, ha szép is, azért nem «szépasszony», nem éli a lokálok léha, felelőtlen életét, nem szokta a lábakörmét vörösre lak- koztatni, hanem dolgozik: gyermeket nevel, házimunkát végez, hivatalba jár, tanít, varr, az urának segédkezik munkájában, szociális, karitatív munkát végez. Szóval: minden egyebet művel, csak azt nem, amit a kérellen ditiram- busok róla felsorolnak. Ha kinn is van a fórumon, nem éppen mindig a Duna- korzó Buchwald-székein, bridgetszalonok- ban, vagy az «üveg-aquariumokban», eset- leg a motorkerékpár hátsóülésén lehet megtalálni. Nem mondom, a jelezett helyeken is vannak, bőszámmal, de hogy feltétlenül a mi sorainkba tartozának, azt erősen kélli a jószemű idegen is. Mert, lám, észrevették. S észrevettek minket dolgozó magyar asszonyokat is. S bár vannak számosan szépek közöt- tünk — köszönettel megjegygezzük — mégsem vindikáljuk magunknak a «szépasszony» jelzót. Semmiképpen!

Mme Sans-Gêne.

EGY BUDAI PALOTA SORSA.

Mi lesz a Karátsonyi-palotával? Megveszi, nem veszi meg a főváros? kérdezik nem egyszer a minden iránt érdeklődők most már éveken át, amióta eladóvá vált ez a szép, főúri, grófi kastély. Miért éppen a főváros vegye meg? — hangzik szintén kér- déssel a válasz. Könnyű erre a

felelet. Nemcsak azért vásárolhatná meg, mert inkább akad pénze erre is; de a főváros lép elő, ha mecénásként grófi palotákat kell vásárolni könyv- tárnak, képtárnak, esetleg szállónak, kamaraszínháznak. Az utóbbi cé- lokra különösképpen megfelelne a gróf Karátsonyi-palota. De az egy- szer nincs kedve a főváros urainak ehhez a vásárhoz. Egy kicsit talán túlnagy a telek amire ráépítették ezt a pompás palotát. Közel három- holdnyi területkomplexum a Krisz- tinaváros szívében. Ennek megvál- tása még a fővárosnak is sok. Tete- jébe a palota alapos renoválása is fel- emésztene legalább egymilliót. Nincs szó tehát a vásárról. Másféle vevő meg honnan jöhetne ezért a hatalmas vagyontárgyért, melyről úgy beszél- nek, mint egy gazdátlan, bitangba menő jószágról? Pedig van gazdája és bizonyára kitűnő gyakorlati érzékkel megáldva. Hisz kastélyának földszinti előszárnyában vörösvári tehenészeté- nek a tejproduktumát mérik ki. A tejkiárusító üzlet melletti föld- szinti helyiség felett «Piri»-hez címzett kávézó és étkező van. A másik szár- nyon, a Frontharcos-Otthonban, a tavasszal még gyűjteményes kiállítás képeiben is gyönyörködhetünk. Te- hát némineműleg hasznosítva van a kastélynak az a két földszintes része, mely közrefogja a kastély előkertjébe vezető vasrácsos, címeres bejárat.

A rácson keresztül látjuk az egy- emeletes, 23 ablaktengelyes érdekes kastélyt. Középen és jobbról-balról háromszor három ablakos részével a frontból előbbre ugorva, erkélyekkel is megtoldva, hogy az épület egy- hangúvá ne váljék. Nincs is abban egyhangúság. Sőt mennél tovább vizsgáljuk az épületet, annál inkább lekötí az érdeklődőt. A kiugró részek szélei hatalmas oszlopnyalábok közé vannak foglalva és feljutnak az épület homlokzatáig, hol koronaszerű fejezetben végződnek és nemcsak

érdekes geometriai díszes domborműveket fognak közre, melyek koronapárkányszerűen futnak végig az egész épületen, hanem még a homlokzat falán felül áttört erkélyszerű mellvédet hordoznak. A középső kiugrás a legdíszesebb. Ennek földszintje három nyitott ajtós átjáró, pompás kocsifeljáróval. Oromzatán fent, az erkélyszerű mellvéd felett a Karátsonyi-cimer, tetején a grófi korona. Ennek ágai a kommunizmus idejében különösen bánthatták a kommunizálók izlését, mert sorba mind a tizenegyet letörték. Az oszlopnyalábok tetején álló két nőalakot, valamint a kettős cimer érdekes szírel-alakjait, bikát és üllő medvét ábrázoló cimereit nem bántották és így rémuralmuk után csak a korona ágait kellett ismét pótolni. Az épületnek ez a középső része már kívülről is sejteti, hogy ezen belül van a palota legnevezetesebb része. Valóban idevezet fel a vörös márványoszlopos földszinti kis előcsarnokból a hatalmas lépcső, mely a félemeleten jobbra-balra kettéválva, hatalmas üveges ajtón és két ablakon keresztül a kastély udvari terraszára és az elhanyagoltságában is festői parkra engedí pillantani a lépcsőkön járókat. Ezek a multban inkább a főúri világ tagjai közül kerültek ki. Alig egy éve és most azonban, a nyári hónapok tikkasztó, aukciós napjain a nagy tömeg is eláraszthatta a szép kastély lépcsőházát és termeit.

A palotának ugyanis majdnem minden műtárgya, könyve és berendezése eladásra volt hirdetve. Boldogboldogtalan megnézhetette — katalógussal a kezében mindazt, ami össze volt halmozva a palota belsejében. Az árverés idején pedig ott gyülekezhettek az érdeklődők a középső rész dísztermében, melynek remek üvegcsillárai, zenélő angyal-

kákkal díszített domborművei és két zeneerkélye a palota építetőjének, Karátsonyi Guidónak a kezdetűivel díszes parkettái nyilvánvalóvá tették, hogy ez a terem a tánc helye volt. Ahol most alig néhány hete árverezők tömege szorongott, hogy még a lépcsőház fülkéjébe állított két alabástromvázát is megvegye, ott a világháború kitörése előtt alig néhány évvel fényes estélyen vett részt a spanyolok utolsó királya feleségével és Ferenc Ferdinánddal, a meggyilkolt trónörökösrel. Akkor még az udvarba behajtó előkelő vendégeket hóféhér Vénusz-szobor fogadta pompás virágágyak közepén. A világháború után kicserélték a Vénusz-alakot egy Herkules-szoborral. Talapzatára márványtáblába római számokkal az 1855-ös számot, a palota születésének idejét vésették. Ezidőben alkotta ugyanis az érdekes épületet az 1844 óta Pest-Budán tevékeny Pan József, aki az abszolutizmus idejében romantikus-stílusban építkező Feszl, Wieser és Máltás mellett ennek a kornak egyik jeles munkása volt. Legszebb épületét annak a Karátsonyi Guidónak tervezte, aki 1858-ban kapott grófi címet és aki nagylelkű adományaival már akkor becsülttette a Karátsonyi-nevet. Herkules-szobrunk felémelt bunkójával az 1855-ös szám felett a lábánál alig észrevehető lernéi sárkány még megmaradt fejei felé készül sujtani, elhanyagolt, már nem eléggé ápolat virágágyak közepette. Úgy érezzük, mintha nem is a sokfejű tengeri szörnyre, hanem ezekre a mai szomorú időkre akar lesujtani, amelyek pusztulással, sőt lebontással fenyegetik az őrizetére bízott Karátsonyi-palotát, melynek fenntartására és megvédésére a Műemlékek Országos Bizottságának is érdemes lenne síkra szállani.

SZUBLIMÁLT SZÉPSÉG KÖLTŐJE ERDÉLYBEN: DSIDA JENŐ.

*«Már leng körülötte
a gyertya:
legyen neki fényes az út.
— Fátylat az arcra!
— A kezébe keresztet!
— Lába elé koszorút!
(Dsida: A költő feltámadása).*

A sorscsapásos időben szükségszerű hirtelenséggel pompázón kivirágzott, új erdélyi líra három legmarkánsabb arcélű művelőjének: Reményiknek, Áprilynek és Tompának a neve túljutott már Erdély hegyein, át a Királyhágón az egyetemes magyar irodalom nyilvántartott értékei közé. A «Tizenegyek» fiatalos mohóságú, a transylvániai égboltra felrakétázó mozgalma is túlsustorgott a zeniten. Az erdélyi irodalom akkor élte «hőskorszakanak» a végét. Akkor már nemcsak erdélyi írók voltak, hanem kifejezetten külön erdélyi irodalom. Kolozsvár, mint irányadó irodalmi centrum, folyóiratok, mint aminő a modernséget a nemes erdélyi hagyományokkal összeegyeztető «Pásztortűz» és az Erdélybe került «emigránsok» szellemi befolyása alá jutott ottani «Napkelet», amely azonban nem ért hosszú életet. A kezdet nehézségein, a talaj megtörésén túllevő, a «Sturm und Drang» korszakot átvészelt erdélyi irodalom most már hozzáláthatott a komolyabb feladatokhoz. Körülbelül 1924 az az idő, amikor a jelszavak, problémák és a nevek körül felkavart viharok lassan leülepednek és megkezdődik a viszonylag nyugodtabb, kevésbé zajtalanabb, de művészi szempontból annál termékenyebb és értékesebb periódus.

A «Tizenegyek» lelkes kezdeményezéséből nőtt ki a báró Kemény János által összehívott marosvécsi Helikon 1926-ban. Ekkor már olyan szilárdulási folyamat mutatkozott az erdélyi irodalomban, hogy a költőket és az írókat a művészet égíse alatt a kollektív célok érdekében lehetett tömöríteni. A régi értékek mellett ott voltak e táborban már az erdélyi «második nemzedék» költői, akik között mint a legreményteljesebből beszéltek, a húszesztendőss Dsida Jenőről.

Dsida Jenő első költeményét már itt Budapesten, a trianoni gránic innesső oldalán olvastam először egy kolozsvári folyóiratban, úgy emlékezem: «A Hírnök»-ben. A kolozsvári derék ferenceseknek ez a szépirodalmi folyóirata a többiek, nevezetesen a «Pásztortűz» mellett, amelynek szinte döntően ítélkező fórum szerepe volt Erdélyben, hasznos és érdemes hivatást töltött be. Ez a finom hangú költemény, amelyet az akkor nyolcadikos szatmári gimnazista Dsida Jenő küldött be a folyóiratnak, igen megkapott. Nemcsak azért, mert akkor még igen szorosán, hús-vérrel odatapadónak éreztem magam Erdélyhez és azért sem, hogy még akkor nem voltunk olyan túlsokan, hogy ne kelthetett volna egy-egy új név magában is feltűnést. A költeményt megjegyeztem, el is tettem, mert később nemcsak ott, hanem másutt is, ahová közösen dolgoztunk: így a «Pásztortűz»-ben is találkoztam a nevével. «A Dsida-

verseknek már pénzértékük van, Erdélyben igen jól fizetik» — mondotta 1925-ben fiatalos önérettel az egyik budapesti irodalmi hetilap befolyásos tekintélyű szerkesztőjének egy Budapestre egyetemi hallgatónak felkerült fiatal erdélyi költő, amikor a szerkesztő atyai hangon kijelentette neki, hogy a verseiért nem tud honoráriumot fizetni, ellenben majd másként «rekompenzálja». Ez a fiatalember — neveket most nem írok — együtt indult el Dsidával az erdélyi Parnasszuson. «Mi hárman alkotjuk az új erdélyi költői triáoszt» — mondotta az ifjúság lelkesen túltengő önérettel a jóakaratóan mosolygó budapesti szerkesztőnek. Nos, tizenhárom év után hármuk közül Dsida az, aki nem él, de ő számít egyedül igazi költőnek. Kettőjük: neki és még egy társának, akit akkor szintén említett, működése és foglalkozása lényegesen elkanyarodott a költészettől. A szelektálásban Dsida Jenő maradt felül és hogy földi élete elmerült, még annál inkább felszökkent a csillaga az erdélyi égboltra.

Most, hogy a pünkösöd utáni napokban Kolozsvárott egy fiatal költő: Dsida Jenő koporsója után mentek a gyászolók, akik benne az erdélyi irodalom — mi mondjuk: az egész magyar irodalom — reménységét és értékét siratták, felszínre dobódott a közelmúltból az emlékezetembe ez a szerkesztőségi jelenet. Fiatal költő munkáját ilyen korban — az elhalálozott Dsida Jenő mindössze harmincegy éves volt — nem szokás komolyhangú értekezésben méltatni. Hiszen előtte áll a beteljesülések, a sikerek sorozata. A művészi ítélkezés azonban még sem ismer határidőt, főként azzal szemben nem, akinek földi élete immár bezárult. Azt úgy kell venni azzal, amit adott, amije megmaradt. S még azt sem lehet tekintetbe venni, hogy mennyit adhatott volna, s nem szabad számára «aránylagos» mértéket felállítani. A kritikusként mind egy: huszonhat év, harminchat év, vagy nyolcvanhárom év. Ő nem ismeri, mert nem ismerheti a nyárspolgár eszközeit és méricskéléseit. Aki nála a mérlegre kerül, az vagy könnyűnek, vagy nehéznek találtatik minden mentegető vagy magyarító melléktekintet nélkül.

Dsida Jenő a maga harmincegy esztendejével — úgy ahogy elköltözött — megméretett és súlyosnak találtatott.

Felesleges most arra kitérnem, hogy a magyar irodalom — de vegyük csak most az erdélyit — mennyire gazdag torzóknban, fiatalon eltávozott tehetségekben. Sipos Domokos, a fajsúlyos kiváló fiatal novellista, Kuncz Aladár a «Fekete kolostor» európai híró szerzője, az agilis, fanatikus Balázs Ferenc és a markáns, kulturált tehetségű Kovács József után most Dsida Jenő hullott ki a sorból. «Bizony mind hős az, ki itt élni és törekedni mer» — írja Tompa László Sipos Domokos halála alkalmával egy komorhangú versében. Áprily Lajos szerint «a hűség Krisztus szege tartja» a költőt és a nevelőt, aki ott pusztul el «az erdélyi Thermophilében némán, büszkén, örökké névtelen».

Dsida Jenő, aki utolsó, de sajnos nem a legutolsó az erdélyi irodalom hősi halottai sorában, vállalta ezt a sorsot, ha nem is hangoztatta ezt a végzetserű hivatást a hangjában olyan fekete szomorúsággal, mint a zord székely hegyek közé zárt Tompa László. És a «névtelenség» helyett a törékeny fizikumát felemészítő küzdelmekben a költői hírnév csillant meg lázas szeme előtt. Őt nem nyűgözték, nem görnyeztették le annyira a havasok, a renegetegek, a sziklák. Szatmári volt, vagyis Partium-beli: lelke félig a hegyek, félig a síkság felé hajlott. Erdélyben és mégis Erdélyen kívül. A hegyeknek vetette meg hátát és szembenézett a pusztai nappal, s olykor, vagy talán nagyon is gyakran nyugat felé irányult tekintete. Az erdélyi lelket, minden, a csapásokban és

megpróbáltatásokban is megnyilvánuló nyugalmassága ellenére is, bizonyos nehézkesség jellemzi. Ez a «nehézkesség» úgyszólván teljesen hiányzott Dsida Jenőből. Ennek a megállapítása nem fölösleges szörszálhasogatás. Budapesti bennszülőtnek szeme talán elsikkadna rajta, de aki tapasztalta, hogy az erdélyi irodalom keretén belül is milyen lelki-, felfogás- és stílusbeli különbségek nyilvánulnak meg az «erdélyi magyar» és az úgynevezett «székely» írók csoportja között, az egy költői pálya megítélésében fontosságot kell tulajdonítani a származási helynek is. Az udvarhelymegeyi Farkaslakán született Tamási Áronnál természetes és ösztönösen magától adódó ennek a környezetnek rajza, a székely tájszavak használata, mert gyermekségétől fogva abban élt, vérévé vált. Viszont annál, aki bár közvetlen-közelben, de mégis városban született és nevelkedett, ez természetellenes, erőltetett és modoros. S ennél fogva hatástalan. Igazán hivatott író nem is szánhatja magát ilyesmire.

Dsida Jenő 1907-ben született Szatmáron. És meghalt 1938-ban Kolozsvárott . . . Lexikonba való adatokból mennyi fér a két határköz közé? A szatmári diákévek után Kolozsvárra kerül jogi tanulmányai végett, de már korán kapcsolatba jut az irodalommal és az újságírással. Kolozsvárott már ismerik a nevét. S nemcsak a nem közönséges tehetségű költőt, hanem az alaposan kiművelt, több nyelvet értő komoly esztétát is honorálták benne, amikor a «Pásztortűz» helyettes szerkesztőjének hívták meg. Évekig viselte ezt a tisztséget és az ő kifinomult kritikai ízlése tartotta fenn nem csekély mértékben a «Pásztortűz» régi tekintélyét és színvonalát az erdélyi olvasó közönség előtt. Újságíróskodott is. Dolgozott a nagyváradi «Erdélyi Lapok»-nak, s később Kolozsvárott a «Keleti Újság»-nak, a magyar párt hivatalos lapjának lett a segédszerkesztője. Meg is nősült, de családi boldogságát alig élvezhette egy néhány hónapig, mert a fiatalokora óta benne lappangó betegség kínos szenvedések után elvitte. Sápadt, vékony, szemüveges és finom arca eltűnt a kolozsvári utcákról. S amit itt hagyott? Két verskötet s egy útleírás : «Magyar karaván Itálián keresztül . . . » Ez utóbbi inkább újságírói munka, egy társasutazás élményeit foglalta össze. Amit ő igazán komolyan vett, szolgált, s amiben fanatikusán hitt : az a vers volt.

Ha valakit, úgy Dsida Jenőt igazán megrohanták az irodalom felületesei és snobjai, hogy «mikor ír már valami komoly dolgot?» Az európai irodalmat tökéletesen ismerő, magasan fejlett ízlésű Dsida Jenő mégis vállalta a laikusok előtt kevesebbet, a «komolytalanabbat». Megmaradt csaknem kizárólagosan lírikusnak. Nem olvastunk tőle idegen idézetekkel bőven telítüzdelt nagyképű tanulmányokat, ellenben a műfordító igenis versenyre kell benne a költővel. Latin, francia, német és román fordításai becsületesen megállják a helyüket és nemcsak hézagot pótolnak, hanem egyik-másik darab a maga nemében utólérhetetlen. Magától értetődik, hogy a különböző európai irodalomba való belemélyedés — Dsidának különös fogékonysága volt a latin kultúra iránt — bizonyos erős színezést adott költeményeinek. Ez a különféle árnyalatok azonban csak még erősebben kihozták költői egyéniségének markáns, eredeti alapszínét. Nem érezzük meg bennük a tudós hidegségét. Dsidában az intuitív elem, az érzés, a szív volt az uralkodó, a mindig kizengő humánus és fölnyész kultúrájú, bravuros formakezelése mellett sohasem fenyegette az, hogy *poeta doctus*-sá merevedjék.

Két verskötete közül az első a «Leselkedő magány», amely 1928-ban jelent meg a «Minerva» kiadásában, inkább mégcsak alapvonalait adja Dsida magasba ívelő tehetségének. Színkeverést kapunk. A költő lelke, a mondani-

valói még nem tudták egészen lehámozni magukról a szavak, a jelzők, kifejezések burkolatát. Itt még határozottabban dominánsan jelentkeznek a különféle idegen hatások. A formaművészete tökéletes, de kicsap mögüle a költő nyugtalanul vibráló érzése. Még nem talált magára ebben, a tartalom és a forma közötti küzdelemben hol az egyik, hol a másik jut túlsúlyra. De mégis : inkább mintha a túlságosan zárt forma diadalmaskodnék.

A második verskötetében, a «Nagycsütörtök»-ben már kiegyenlítődnek ezek az ellentétek és a fiatalsága ellenére is csaknem kész költő profilja alakul ki előttünk a maga kiforrottságában. A kezdeti harc már eldőlt a mondani-való és a belső tartalom javára.

Kitűnő formakészsége egyik helyütt óklasszikus versformában jelentkezik, a másik helyütt («Bútorok» című kollektivista verse) a tartalom széttöri a forma korlátait. De ez az expresszionista hangszerelésű és szavalókórusra kínáló költemény is bizonyíték arra, hogy szabadverset csak azoknak szabad írniok, akik mesterei a formának. A költő minden lelki adottságánál fogva elefántcsonttoronyba kívánczik és mégis önmaga rombolja szét ezt a menedéket, elvegyül a tömegben. Úgy érzi, hogy vállalnia kell a többiek sorsát, szenvednie kell mindenkivel és mindenkéért és belül mégis egyedül kell maradnia. A legpregnansabban a címadó «Nagycsütörtök» című verse mutatja ezt a hangulatot. Hogyan tudja a költő egy vasúti váróteremben való sivár várakozás pállott ízű valóságát egyetemes érzéssé megnöveszteni és meg-nemesíteni.

*«Nem volt csatlakozás. Hat óra késést
jeleztek és a fullatag sötétben
hat órát üldögéltem a kocsárdi
váróteremben nagycsütörtökön.»*

A költő rosszul érzi magát a mozdonyoktól zakatoló éjszakában, a savanyúszagú váróteremben, ahol csak ő van ébren.

*«Körülnéztem: szerettem volna néhány
szót váltani jó, meghitt emberekkel,
de nyirkos éj volt és hideg sötét volt,
Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak . . .»*

Ezt a nagycsütörtököt, a váróteremben eltöltött rossz éjszakát s egy másik, az első : a Megváltó nagycsütörtökje árnyékolja be. A kettő között mennyire tökéletesen érezzük a költő lelkében kialakult összhangot. Zsánerkép lenne ez és Dsida e műfajban ugyancsak kiváló, mint ezt több kisebb versében látjuk Finom, halk és erőteljes. De ő nem elégszik meg ennyivel, a lelkét kivetíti a milió holt tárgyai közé. Verset ír az öreg postásról, aki nem kapott borraivalót és szomorú, s a kishivatalnokról, aki súlyos lázzal betegenedgy a hivatalába :

*«Egyszerű józan és kérlelhetetlen,
mint a kenyér,
mint a zárszámadás,
mint a kötelesség.»*

(Amundsen kortársa)

Sorsának előérzése gyakran kísérti : «Elalszom — írja — mint a meg-

hajszott őzek a bozótban, napkeltekor», pedig boldogságra vágyik, s ezt reméli:

*«Holnap fehér abrosz mellett ülök
s piros alma, sárga körte
koppan a verenda tetejére,
s aranybort iszom ezüst-pohárból.*

*Fiam is lesz, hogy meg ne haljak
s ha sárga levél hull lassan gyásszal,
bölcse mosolyog tömjénszagú szívem:
Milyen jó lesz a mennyországban!»*

Ez a költőnek a vágyódása, amiről tudja, hogy nem érheti meg. A köznap embernek kijáró nyugalmas boldogságot. Mennyire élesebb ő nála az a vízió, amikor igazából a saját elmúlását és apoteozisát látja meg:

*«Bomlad a test már,
barnul a hulla,
a tömjénfüst gomolyogva
kicsap, sirva köhögnek,
felnyöszörögnek,
torkát köszörüli a pap.*

*És akkor
lám fölemelkedik
Ő.
Ajtóhoz tántorog
és kimegy Ő.*

*A tártólú fenyves alatt
mellébe özönlík
a hús levegő,
meghajlik a szirti fenyő,
a sok suhogó
fa-titán.*

*S Ő
elrohan alkonyi fényben
egy lángszínű lepke után».*

Az erdélyi és a korszerű problémákon túl itt a költő szólal meg. Dsida Jenő mindenekelőtt igazi költő volt. Egyéni szín, maradandó érték. Egy-magában a l'art pour l'art megnevesített és testet öltött fogalma.

Mihály László.

Fannie Hurst: A nagy kacaj.
Fordította: Görög Ilona. (Athenaeum kiadás, 1938.)

Ez a bizonyos «nagy kacaj», amely inkább szimbolikus, mint valóságos, egy öregasszony aszottá fonnyadt ajkáról hangzik el. Cambell özvegye, a nagymama, már három nemzedéket látott felnőni épségben, s nemcsak teljes szellemi és testi frissességben élte meg ezt a nagy időt, hanem cselekvően belefolyt a család életébe, irányított, parancsolt, mai kifejezéssel: Ő volt a Neal Cambell családnak egy személyből álló agytrösztje és diktátora. A terebélyes százfelé

ágazó skót familia — bár a regényben irónikusan hivatkozás történik a fél százalék zsidó vérré is — szálaít tartja kezében.

Neal Cambellék bár nem jöttek Amerikába a «Mayflor» hajóval, mindazonáltal éppen olyan tipikus yenkik, mint az Új Világ első gyarmatosai, akik pár évszázaddal ezelőtt telepedtek meg itt. A XVII. század idevándorolt kalandvágyó angol puritánjai, akik a biblia mellől puskázva vigyáztak a farmjukra és telepeikre a támadó indián törzsek ellen, késő utódaikban is megőrizték azt a kincs-szomjat, ami ide hajtotta őket, azt

a hideg fanatizmust, amely nem ismert akadályt, ha a cél eléréséről volt szó: verítékeztek, erdőt irtottak, építettek, mocsarat szárítottak, s ha kellett — ölték is. Megőriztek magukban valami hajthatatlanságot, szertelenséget céljaikban, s a váltogatás nem ismerését a célokhoz vezető eszközökben — azt, ami előttünk, európaiak szemében gátlás-nélküliségnek tűnik föl — s valami gyermekesen csodálkozó hallatlan naivitást. Az utódok csak visszautóttak az ősapákra, akiknek számára otthon forró volt a talaj, s vérük vagy más kényszerítő körülmények hajtották őket oda, ahol korlátlan lehetőségek között törhettek maguk számára megfelelő világot az őserdőkben.

Ezzel körülbelül meg is van adva a newyorki Szent Lukács-téri házban lakó Neal Cambell család általános jellemzése. Mert a nagymama ugyan öt éves korában az óhazában, a skóciai Calmechieben, fogta le haldokló anyja szemét 1839-ben, de ugyanolyan vért és nevelést kapott otthon, mint Amerika szintén innen kivándorolt puritán honalapítói. Már korán sok megpróbáltatást ért. Egyik bátyját a takács-sztrájk alkalmával lötték agyon, kiömlő vére hugára freccsent, a másik bátyja szintén tragikus módon halálozott el a sztrájk következtében és ő strázsált mellette. Ahogy később is; holtaknál, nehéz betegéknél. A calmechiei takácsoknak inséges volt a soruk s ezért vették nyomorúságos helyzetükben Amerikába az útjukat. Köztük a nagymama is az urával. Ez a sok viszontagságot megért életerős és egészséges gondolkozású öregasszony törzse, fenntartója, s felvirágoztatója a terebélyes családnak. Az első oldalon úgy ismerkedünk meg vele, hogy nyolcvanhat éves és lázas betegen fekszik. Az utolsó oldalon pedig az immár százesztendősné nagymama a

tiszteletére összegyűlt családi lakomán kijelenti, hogy még 10 évet akar élni, mert a mai nemzedéknek szüksége van reá. Vissza akarja szerezni a dollár-krisis által megvékonyodott, de a család fantáziájában még mindig több milliót képviselő vagyon. Zsarnokságát lázadás nélkül viseli el a család, mert úgy érzi, hogy a gúnyos szemű, szárazon fel-felkacagó öregasszony nélkül szét hullanának. Lám, egyetlen leánya, az özvegygé vált Linda, aki tíz gyermeket szült a világra, milyen gyámoltalan, tanácstalan és öszülő hajával is sirvafakadó, szepegő leánygyermek. Igaziból nem is ő neveli a gyermekeit, hanem a nagymama, akitől még menyei is félt tisztelettel tartanak. Másik gyermeke, a rajongva szeretett Vally nincs közöttük, azonban az ő távolléte, mint nyomasztó fekete felleg sötétlik felettük. És a nagymama az éjszaka csendes óráiban, amikor visszavonulhat, árkus papirokat ró teli öreges betűivel — a Neal Cambell-család krónikája ez — néha maga elé dermed egy-egy pillanatra, mert a távollevő Vally képe merül fel előtte. Ez kísérti őt ébren, s ez bukkán fel lidérces, verejtékeztető álmaiban. Közben számolja a napokat. Már negyvenhárom éve s néhány hónapja eltűnt Vally, aki igen rossz, pajkos fiú volt, furcsa, nyugtalanító hajlamok jelentkeztek benne már igen korán. Serdülő korában rendőr hozta haza, mert bicskával lefeszítette egy madárnak a csőrét. Megnevelni nem lehetett. Valami súlyosabb ballépés után búcsút mondott az otthonnak és elmerült a világváros forgatagában. Aztán egy esős nyári este bekopogott valósággal tolvaj módra fellopokodva a családi házba Vally, a rossz fiú. A hatvanegy éves, megtört arcú férfi mint valami remegő gyermek omlik a nagymama mellére és sirja el magát, feltárva azt a rettenetes bűnt is, hogy

álnév alatt élt s két embert megölt. Menedéket kért. A nagymama elgondolkozott, feltámadt benne a fiát védő ösztön, aztán józansága legyűrte ezt és amikor a megrögzött, bűnös fiú reájön élete céltalanságára, visszaadja neki az előbb elvett revolvert, hogy végezzen magával.

Vally elmegy, végrehajtja a tettet. A nagymama az ujságokból értesül erről, de nem árulja el érzéseit, belső felindulását. Fő a becsület, ami a több-kevesebb szeplővel is, de mégis csak ott sugárzik a Neal Cambellek arcán. Az unokák? Paul a világháborúban esett el, Larry ott szerzett tüdőbajában hátrahagyva feleségét, a déli származású Carmellát, akinek napsugaras szépsége, kedvessége lebilincseli az egész családot. Titkon mindenik kicsit szerelmes belé. Aztán a család tekintélye és esze Chauncey, aki benn van a politikában. Látszatra gondosan ügyelő, fölünyes és szép karrier várakozik reá. John, a másik hangversenyénekes, az amerikai városokban turnézik és csak néha rándul be a Szent Lukács-téri házba. Harvey fogorvos, aki feleségül veszi Elsiet, ezt a felvilágosult, emancipált nőt, akiből a házasságban mégis egyszerre olyan boldog és gyermekének örülni tudó igazi anya válik. Cox, az ügynök, feleségével, Mabellel únja magát, céltalannak látja életét a szűk családi portán és állandóan farmról álmodozik, míg egy alkalommal nagymama értesül erről s hozzásegíti őket, bár tudja, hogy Cox és felesége nem farmra valók, elveszítették a földdel való kapcsolatukat. A tapasztalatok őt igazolják. May, az örökké pattanásos arcú, békés May kozmetikus lesz, majd érett korában belebolondul egy egészen szimpla és fiatal fiúba, feleségül megy hozzá a család felháborodása ellenére is. Josie, a szép, kreolbőrű, okos hivatalnoknő főnökének, Costain Japenak, a híres

bankvezérnek válik szeretőjévé és a puritán gondolkozású család, amelyet mint szörnyű istencsapás ér ez a felismerés, kénytelen szemet hűnyni. Végül az ikrek: Luis, a tanító, majd igazgató és Abbey tanítónő a maguk külön, szélsőségesen modern felfogásával nyugtalanságot keltenek. Luisban rendellenes sexualis hajlamok ébrednek, ami boldogtalanná teszi, Abbey pedig kivágyik Amerika gépies rendjéből Szovjetországba. Onnan bizonyos kiábrándulással számol be más-más megfogalmazásban a család tagjainak ottani sorsáról.

Ime, mennyi széthúzó indulat, törekvés. Ennek a megrendszabályozásához bizony a nagymama keze kell, meg a Szent Lukács-téri ház, amelyből kivágnak, de a bajok és a családi ünnepek alkalmával visszavágnak mint valami familiáris Noé bárkájába. Itt védve vannak, itt megnyugosznak. Ez Amerika? — kíváncsiskodhatik az olvasó. A választ úgy lehetne megfogalmazni: talán nem ez, de *ilyen*. A Neal Cambell-család egy csöpp víz az Új Világ tengeréből, de e csöppben benne morajlik az egész Océán. Az írónő művészi vegelemzése sikerült. Egyben megemlíthetjük a gondos, a tartalomhoz simuló, zökkenő nélküli, artistikus fordítást.

M. L.

Halász Gyula: Édes anyanyelvünk. (Nyugat kiadása, Budapest.) Nyelvünk közismert és általánosan méltányolt gondozói között érdekes és hálás szerep jutott Halász Gyulának. Nem tudományoskodó, tehát nem is unalmas. A közbeszéd mindennapi gyakorlati szükségleteit tartja szem előtt, azaz nem szigorú a kérlelhetlenségig és nem is szörszálhasogató. Mindenki által elismert sikerének titka az a szelíd, mondhatnám bájos előadási mód, mely adomát, megrovást, kioktatást, érdekes adatot, csil-

logó példát a magyar ember természetének legmegfelelőbbben kever egymásba. Mintha csak beszélgetne velünk asztal mellett vagy séta közben; mindenre van szellemes észrevétele és okultató esete. Földrajzi íróból nyelvészeti íróvá vált, lelke, ösztönösen vitte ebbe az irányba; az *Édes anyanyelvünk* termékeny nyelvészeti munkásságának betakarító-ünnepe.

Azt mondja előszavában, hogy a nyelvrontás és nyelvszegényítés ellen való hadjáratot ráhagyja a nyelvészhadvezérekre, maga csak összeszededetett példáival «segít egy kicsit» a nyelvvédelemben. Mi Halász Gyulát a szellemi honvédelem arconalán rohamcsapatvezetőnek látjuk s ez több, fontosabb minden hadvezérségnél. Aki végigolvassa az *Édes anyanyelvünk*-et, lépten-nyomon érzi ezt a rohamravezetést. Nem robbant. A szelid gúny visszaverhetetlen fölényével ver agyon hibákat, nyelvészeti babonákat, fattyúsarjakat és — nyelvészkedő zabhegyezéseket. Tartalommutatója negyvenkét fejezetről ad számot s abban jeleskedik, hogy pompás kivonata az egész könyvnek. Tessék ezt a tartalomjegyzéket átnézni: minduntalan megáll az ember, elgondolkozik és fellapozza a fejezetet. Az ilyen böngészés — a szellem emberének legnagyobb gyönyörűsége — véget nem érő Halász könyvének kézbebevésésénél, mindig újra meg újra akad valami, amire még kíváncsiak vagyunk. Ideirok néhány ilyen csalogató címet, önmagukban is bírálatot mondanak ezek:

«Mindenki nyelvművelő, aki ír. Nem mindenért az újságok felelősek. Bicegő mondatok. Nyelvhitigítás. A rossz hírbe kevert határozatlan névelő. Szavainkat nem mind Ázsiából hoztuk. Az idegen szavak szemérmetlen szaporasága. Tétlenségre kárhozott magyar szavaink. Üres szavak. A méltóságos halott úr. Diffikultá-

lom a purifikáció konszolidációját. A furfangos ígекötő. Az autóprincessz randevúja. Ajaknégerék. Azonos vagyok önmagammal. A göregáboros ragozás. Ha már «happy end», írjuk helyesen! Összekevert szólások, félreértett közmondások. «Utolsó» divat és ember. A bébi nörsze. Maradéktalan magyarok. Gróf Bethlen István Bástyá Sétány».

Mennyire érdekes tükre a könyvnek ez a pár találomra kiszedett cím! Mai kérdések halmozódnak bennük egymásra valami tiszteletreméltón hatalmas magyar és mégis nyugati műveltséggel. Az idegenmajmolók e korában, mikor a helyes magyarságot sokan már nem is értik, sőt fölényesen üldözik, helyénvalóbb könyvet alig gondolhatunk. Tele van a magyar közélet idegenek által nevelt, idegenben sokat élt vezetőkkel, akiknek garasára magyar műveltségük nincs, mégis irányítani akarnak. Ezeknek nem ártana hivatalból kezükbe nyomni Halász Gyula könyvét. És hivatalból oda kell állítani az *Édes anyanyelvünk*-et minden közönyvtár polcaira, minden középiskola könyvtárába. Siralmas, szánalmas a magyar «művelt» férfiak és nők magyar nyelvi öntudatlansága! Elszomorítón sok olyan embert ismerünk, akinek semmi magyar nyelvi műveltsége nincs, minduntalan át-gagyog idegen nyelvekbe, melyekben megintcsak nem ért el semmi mélyet, igazit. Édes anyanyelvünket csekély szókinccsel, siváruul beszél ez a «gondosan nevelt» réteg és felszisz-szen minden magyaros szófordulatra és magyaros kifejezésre. Eljut-e az ilyen üdvös könyv hozzájuk? Aligha! Az azonban bizonyos, hogy a kialakuló, valóban magyar közszellemet, a várvavárt mélyszántású magyar műveltséget segíti. Erkölcsi és szellemi emelkedés felé visz, de nemzeti tartalmú emelkedés felé, mely nem torpan meg többé az idegen hang-

lemezen és rosszul beszélt idegen nyelven édelgő fölényeskedés és ki nyilatkoztatás előtt.

Szellemi gerincet ad Halász Gyula kitűnő könyve, több érdemet nem is kell róla mondanunk.

Kilián Zoltán.

Báró Szurmay Sándor: «Vadász- emlékek — Horgászélmények». Impozáns méretű kötettel lép a nyilvánosság elé a világháború hős hadvezére, hogy beszámoljon közönségének egy nemes sportokban eltöltött hosszú élet páratlanul érdekes, értékes és gazdag emlékeiről. Az első olasz vadász-halász könyv ez a rengeteg terjedelmű írás, amit bátran vehet kezébe a laikus is, nem kell félnie, hogy számára kínaiul írott szakkönyv bonyolult fejtegetéseibe téved.

Érdekes világba vezet Szurmay tábornok könyve. Első része vadásztörténetek sorozata, amelyek pontos adatokkal, dátumokkal és a lehető legtárgyilagosabb hangon, akárcsak valami vezérkari jelentések, a természettel való izgalmas találkozásoknak, a különböző vadon élő állatoknak szokásait, természetrajzát örökítik meg. Bizonyos, hogy vadászembernek komoly studium ez a beszámoló, de még bizonyosabb, hogy a természetpuska nélküli kedvelőinek is sok mindent érthetővé tesz, amitől előbb idegenkedve fordul el. Színes leírások és kiagyalt «vadásztörténetek» helyett egyszerű, emberi hangon ad hírt az igazi vadász örömről a szerző. Nem ír a szónak szépirodalmi és művésziértelmében. Megtörtént eseteket mond el az élő beszéd mindennapi nyelvén. Szabatos, katonás mondataiban nem is keresünk mást, mint ezeknek a történeteknek lényegét, a *szándékot*, amiért íródtak és amiért ez a hatalmas fóliáns megjelent a magyar könyvpiacon: a nemes sportok megkedveltetését a legszelebb rétegekkel s a fiatal vadász- és halász-

nemzedék eligazítását a változatosságok és lehetőségek tarka útvesztőjében.

Különösen érdekes a vadászatról szóló résznek az a fejezete, amely az orosz fronton és a front mögött a világháború alatt lefolyt vadászatokról emlékezik. A csapatok körletében természetesen nem lehetett rendszeres vadászatról szó. Ott, ahol mindenkinek állandóan töltött fegyver van a kezében az állandó figyelemben megfeszített idegeknek valószínű pihenés volt egy-egy apróbb, vagy nagyobb vad felbukkanása a lövészárkok előtt. A legénységet mindig felvidítették az ilyen jelenetek, nem is szólva arról, hogy néha a konyhát is sikerült kissé változatosabbá tenni. Bizonyos, hogy sok vad pusztult így el, de ezt nem lehetett megakadályozni. Egészen más volt a helyzet a csapatok mögötti területeken, ahol magyar földön és Galiciában épúgy, mint orosz területen, több rendszeres vadászatot is lehetett rendezni.

Itt kell megemlékezni arról a 95 pompás felvételtől, amely a könyvet díszíti. Két karikatúra is van ezek között *Schramm* főhadnagy vázlatkönyvéből: bennük a véres háború nehéz megpróbáltatásaiban is örök emberi, sőt gyermeki készség a humorra, amely nélkül nem a háborút, de a legigénytelenebb életet sem lehetne elviselni. Két pompás rajz, nem lehet elfelejteni, mindig visszavissza lapoz az olvasó, hogy újabb derűs részleteket keressen bennük. A vadászról és puskájáról szól ennek a résznek utolsó fejezete. Bizonyos, hogy vérbeli vadász számára talán ez a fejezet lesz a legérdekesebb és a legtanulságosabb.

Ezzel, az eszközök és módok ismeretével kezdődik a könyv második, nagyobbik része, a horgászatról szóló. Több, mint háromszáz nagy oldalon beszéli meg a szerző olvasójával a

sporthorgászat ezernyi kérdését. Kiderül, hogy műléggel, műkukaccal, műhalacszkával sokkal jobb eredményeket lehet elérni, mint a valódival és mindennek előtt kiderül, hogy a horgászás nem naplopás, hanem egyike a legizgalmasabb, legváltozatosabb és legélvezetesebb sportoknak. Ha elámultunk előbb azon, hogy mennyire nemcsak jó puska és biztos kéz kérdése az eredményes vadászat, hanem ezernyi tapasztalat, gondos előrelátás, a különböző vadak kifogyhatatlanul változatos szokásainak ismerete is kell hozzá, akkor most, *Szurmay* tábornok könyvének horgászattal foglalkozó részében ez az elismerő ámulat csak fokozódik. Mennyi ravaszság, kitartás, ötlet, minden helyzetben önmagát feltalálnitudas kell a sporthorgászathoz! Mi mindent tudnak ezek a látszólag buta hüllők és mi mindent kell tudnia annak, aki nem a halcsarnok akváriumából, hanem a maga ügyességével akar hozzájutni a különféle pompás halakhoz! Kimerítőbb alapos-sággal megírt, a horgászat minden fontosabb kérdését magábafooglaló könyv magyar nyelven még nem jelent meg. Történeti áttekintést kapunk az elején: hogyan lett az ősidők foglalkozásából — sport, amelynek csupán az eszközeit 500 oldalas árjegyzékben hirdeti ma már az egyik horgászfelszereléseket készítő angol gyár.

Röviden ismerteti a szerző a horgászatra és általában a halászatra vonatkozó hazai és külföldi törvényeket, amelyek nemcsak a tilalmi időket, de az egyes kifogható halfajták nagyságát és súlyát is pontosan meghatározzák.

Nálunk a külföldhöz, különösen Angliához és Németországhoz képest igen csekély még a vérbeli sporthorgászok száma. Pedig a horgászat olyan sport, amelyet mindenki, férfi és nő, gyermek és aggastyán egyformán üz-

het. Nálunk a köztudatban a sportok között még mindig utolsó helyen áll, de miért? Mert a legtöbb ember azok után ítéli meg a horgászatot, akiket valamely víz partján lát, amint órákon, napokon át üldögélve csendesen nézik a vizet. S ha történetesen semmit sem fognak, hamar kész a néző ítélete: «hát, ez halálosan unalmas». Más azomban a kép, amikor a folyó partján lopakodva tovahaladó horgászt figyeljük meg, amint könnyedén dobja horgát sok méter messzire s lassan maga felé húzva lesi a ráakadó halat. A sziklás partok közt tovarohanó patakokban történő horgászásban már egyesül a horgászszenvédély a hegymászó alpinista ügyességével és bátorságával. Nem véletlen, hogy Angliában, ahol legmagasabb fokon áll a sporthorgászat, hétszázéves szakirodalma van ennek a sportnak és ott senki sem nézi le a horgászt, hiszen a királyi család tagjaitól kezdve minden második ember műveli. Amerikában mintegy tizennyolcmillió ember horgászik. Kaliforniában külön horgászok számára tervezett kirándulóhajókat építettek, Németországban pedig százötvenezer szervezet híve van a sporthorgászatnak.

Külön kötetnyi része a könyvnek az, amely a vizek lakóiról számol be. Nagy tudományos felkészültséggel mutatja be a szerző a víz és a vízi állatok életét és ismerteti azokat a törvényeket és természeti erőket, amelyek olyan csodás egyensúlyban tartják ezt a páratlanul dúcs életet. Nyomon követi a halak életének minden fázisát, vándorlásainak titkos útjait, szaporodásának egyes állomásait. Ismerteti a hal egész természetrajzát. Kiderül, hogy a halaknak nem öt, hanem hat érzékük van: a hatodik az oldalukon található, hihetetlen érzékenységgű idegvégződés. Megtudjuk, hogy milyen hatással vannak az időjárás és a légköri viszonyok a halak életére, majd részletes útmuta-

tás következik a különböző halfajok fogásának módjairól.

A könyvet a Franklin-társulat adta ki — külön címlapot is érdemelt volna! (s. m.)

Weinek László: Hamlet rejtelmének titka. (A szerző kiadása.) A rejtelmes dán királyfi tragédiája mindenkor izgatta azok fantáziáját, akik a lehetetlent akarták megközelíteni. A szkeptikusok bőséges anyagot lelnek a Hamletben meditálásra s annak megértésére, hogy vannak olyan problémák az életben, amiknek igazságát csak megközelíteni lehet és sohasem végérvényesen elérni. Az a 335 év, ami a mű megjelenése óta eltelt, kevésnek bizonyult még mindig ahhoz, hogy Hamlet aktái véglegesen lezáruljanak. A világirodalomban bőséges anyag foglalkozik e kérdéssel s bár a magyar irodalom érdeklődése miatt nem kell panaszkodnunk, most mégis örömmel üdvözljük a szerzőt s vas-kos kötetét. Weinek László nevét hiába keressük irodalmi lexikonokban. Hivatása elszólította az irodalom tájairól, de a hamleti komplexum kezébe adta a tollat. Szinte egy élet koronája ez a mű, a szerző mérészen és öntudatosan fog hozzá feladatához s a műből magából indul ki. Ez a kiindulás helyes, nem zavartatja magát azokkal a kitaposott utakkal, amelyek végeredményben zsákutcába vezettek. Ha olyan nagy szellem, mint Goethe a Vilhelm Meister megjelenése után 30 évvel bevallotta, hogy «körültapogatta» Shakespearet, de a probléma továbbra is sötét és komor, ilyen előzmények után érthető kíváncsisággal böngészünk át a szerző Hamletjét. Nyilvánvaló, hogy sok ellentmondással kellett megküzdenie, hiszen a mű hemzseg a disszonáns hangok tömegétől. Ami Wagner a zenében, az Shakespeare a Hamletben s a többi halhatatlan művében. Weinek különös gondot fordít művé-

ben ezekre a látszólagos ellentmondásokra, miket az eddigi kutatók kényelemből kifelejtettek és számításán kívül hagytak. Éppen ezeken keresztül óhajt eljutni az igazsághoz, amelyről már eleve megállapítja, hogy ott rejtőzik valahol a középben. Ezzel a vallomással máris megnyerte érdeklődésünket s az önmaga hitelét. Bizonyos, hogy tanulmányában nem a végletek játékának fogja fel mindazt, ami ebben a kérdésben hamleti, tehát megfejthetetlen, hanem az emberfeletti ész izzásának s célszerűségének. A szerző szakít a Hamlet kutatók hagyományaival és olyan újabb lélektani kutatásokat is beállít eszközei közé, amik véleménye szerint közelebb hoznak a probléma megoldáshoz vagy legalább is megközelítéséhez.

A szerző, aki szinte egy emberéletet szánt ennek a problémának, elszabadult mindattól, ami eddig a Hamlet körül felburjánzott s mint magános, de öntudatos kutató indul «a shakespeare-i kosmos legzordonabb hegyóriásának» meghódítására. Weinek stílusa meglepően kiforrott, tiszta és értelmes, okfejtése pedig mindenkor olyan, hogy nem engedi ki kezéből az olvasót, állandó kapcsolatot tart fenn vele s biztos kezekkel vezet a maga taposta utakon. Aki jól ismeri Hamletet s ideje van a hamleti komplexumban való elmerülésre, az keresve sem talált volna jobb vezetőt Weineknel. Induljon bátran az útra, két oldalt rejtelmes, de magasztos tájai vonulnak el az emberi bölcseségnek. Ha az igazságot nem is sikerült megtalálni a dán királyfi históriájában, a vizsgálat közben annyi bölcsességet lel, ami bőven kárpótolja őt a fáradságért és a múlt időért.

Marék Antal.

Halász Gábor: Az értelem keresése. (Kultúra és Tudomány. Franklin-Társulat kiadása.)

Halász Gábor tanulmányköteté-

nek megjelenése nemcsak azért fontos, mert minden új könyv irodalmi esemény. Ha meggondoljuk, kötetbe gyűjtve Péterfy Jenő tanulmányai is csak halála után jelenhettek meg, Halász Gábor viszont aránylag fiatal fejjel könyvben látja meg a Napkeletben és Nyugatban közölt tanulmányait, akkor le kell vonnunk a tanulságot: meg kellett változnia a korizlésnek. Már sokat emlegették a tanulmány mostani divatját, e divat forrását: az értelem, a gondolkodás újra elfoglalt vezető szerepét az irodalomban, ahol olyan sokáig tombolt az érzelem és szenvedély. Bizonyos, hogy a tanulmány műfajának terjedése — amit Halász Gábor kötete is bizonyít — egyik legbiztosabb jele az értelem uralmának, az irodalmi klasszicizmus fellendülésének.

Ez a mostani fellendülés alapjában véve a magyar klasszicizmus gyökereiből táplálkozik. Gyulai, Kemény, Csengery magas színvonalú essai-it Péterfy és Riedl közvetítették Horváth Jánoshoz és Babits Mihályhoz, akiknek tanítványa Halász Gábor is, mint több kortársa. Azonban egyénisége annyira erős, hogy minden tanítványi kapcsolat mellett is eredeti.

Ahhoz az erősen ritkuló típushoz tartozik, amelyik gondosan, de keveset ír. Ennek egyik oka minden esetre a jól meggondolt klasszikus felfogás következménye: egyensúlyozott alkotást csak óvatosság, lelkiismeretesség hozhat létre. A másik — s talán még erősebben ható — ok az, hogy Halász Gábor igazában nem írónak, hanem olvasónak született. Kazinczyról írja: «Szenvedélyes olvasó. Ismeri a legveszedelmesebb csábítást, amint az idegen gondolatok és idegen megvalósítások, mások eredményei ráfonódnak az agyra magukat kellett, elcsitítják az új vállalkozás kedvét, elfojtják az önbizalmat, a birtoklás élvezetét nyújtják az

alkotás gyötrelme helyett.» Kazinczyra nem illenek annyira ezek a sorok, mint Halász Gáborra.

A klasszikus stílus leglényegesebb vonását a «difficulté vaincue»-ben látja. A klasszikus költő annál szebbnek látja művét, mennél több nehézséget sikerül legyőznie alkotás közben. Innen erednek a ravasz rimjátékok, a sorfejekbe rejtett nevek, a rejtvényekhez hasonló utalások. Halász Gábor számára már maga az írás is legyőzendő nehézség. Érzékeny lelkű műélvező, finom ízlésű esztéta, akinek ízlése állandóan küzködik kifejező képességével. Az író mindig attól fél, hogy az olvasó Halász Gábornak nem tetszik majd, amit ír. Ez az aggódo gondosság teszi stílusát is nehézkessé. Sokszor az igazi mondánivaló a mellékmondatba csúszik át, a főmondat csak magyaráz, bevezet. Ezért menekül sokszor a hasonlatba, melynek képes nyelve nem kényszeríti a gondolkodást a szabatosabb, de esetleg hamis kifejezésre. Más fajta, az értelmi, játékos klasszicizmust képviselik a tanulmányaiban sűrűn felbukkanó aforizmák.

Azonban nemcsak stílusa árulja el a klasszikus ízlés képviselőjét. Egyike az ujjászülető klasszicizmus legrégebb és legöntudatosabb hirdetőinek. «A líra halála» című tanulmányát a klasszicizmus újraébredésének jeleivel fejezi be: «Ma a romantikus csömör együtt jár az arisztokratikus ízlés ujjáéledésével. Mert a korlátok vállalása, a formatiztelet, a játék, az érzelmi túlaradástól, minden szentimentalizmustól irtózás, a mértéktartás, a szolgálat tudata, a tradíciókra ügyelés, az én háttérbeszorítása arisztokratikus vonások életformában és költészetben egyaránt.» Halász Gábor itt arisztokratizmust mond, hiszen 1929-ben írta ezt a tanulmányt, tehát négy évvel azután, hogy Maurrast olvastuk Párisban, de igazában klasszicizmust gondol.

Évek multával önmagában mindjobban tisztázza a klasszicizmus fogalmát. Vizsgálódásait mindig több és több részletre terjeszti ki, mindig világosabban, élénkebb színekkel és határozottabb körvonalakkal látja a klasszikus stílust. Legjobb tanulmányai is azok, amelyekben e stílus egy-egy képviselőjének lelkébe merül el: A fiatalosan zsúfolt, dogmatikus és határozott «Kazinczy emlékezete», amelyben még az érdeklő inkább, ami Kazinczy egyéniségében övével közös és az érettebb, hajlékonyabb «Bihari remete», amelyben már nem elveihez keres megfelelő egyéniséget, hanem a valóság, az ember gazdagítja az elméletet.

Halász Gábor a francia szellem keresztlutót jutott el a klasszicizmus elvrendszerehez. A legfegyelmesebb kutatót is eltérítheti céljától az út valamelyik érdekes szakasza. Néha úgy téríti el, hogy azt hiszi, azzal is céljához jut közelebb, amikor valamilyen mellékösvényt tapos. Az elemzés finom művészete egyik tartozéka a francia klasszicizmusnak. Viszont az elemzés egyoldalúsága bontja fel a klasszikus regényt Proustnál. Megható Halász Gábor erőlködése, amely a fiatalágának bálványát, Proustot bele akarja keverni klasszicizmusába.

E fölülleg mellett bizonyos hiányt is érez az olvasó. A XVII.—XVIII. századi francia klasszicizmusból elvont elméletéhez Halász Gábor a magyar irodalomban keres példákat. De csak a XVIII. században és a jelenkorban. A «Fiatal Széchenyi» és egyéb e kötetbe fel nem vett tanulmányai azt mutatják, hogy a szerző érdeklődése a XIX. század felé fordul. Talán remélhetjük, hogy találkozik a magyar klasszicizmussal, Arany—Gyulai—Kemény izlésével és világnézetével. Érdekes lenne, ha a franciás műveltségű, finoman elemző Halász Gábor elemezné ki klasszicizmusunk sajátos magyar ízeit. F. I.

Heszke Béla: Brüsszeli délután. (*Sziget-kiadása. Brassó.*) Az író és a mű egymáshoz való viszonyát vizsgálja Heszke Béla a Brüsszeli délután című művében. A francia Duhamel, Mauriac, Claudel és Proust mellett a szüntelenül a halál felé vágyódó angol Quincey, a poésie pure német mestere Rilke finom gonddal, de lelkes hirtelenséggel megrajzolt arcképeit kapjuk. A francia írók dominálnak a műben s ezzel máris jelezzük a szerző szellemi rokonszenvét.

Heszke Béla brassói tanár írásai eddig elszórtan jelentek meg erdélyi folyóiratokban, egy-két tanulmányra emlékszünk is futólag. Lelkes és tiszta szemű ember, aki meghatottan áll azok előtt, kiknek emberi és írói arcképének megfestéséhez néhány esetvonalal hozzájárult. Látszik, hogy mindegyik írótól kapott valami élményt s most őszinte vallomásaiban kutatja a varázslat titkait. Aggódva kutatja lelkükben a vallásosságot anélkül azonban, hogy ezzel fontosabb momentumok fölött elsiklana. Szeretett íróinak lelkisége, annak békéje vagy bizonytalansága személyes ügye, amire minden válasz elsősorban érdeklő. Ezenkívül van minden íróról valami egyéni mondanivalója. Duhamel «kiskertes francia polgár» ugyan, de Heszke érdeklődését elsősorban felkelti. Duhamel nagy vívódásai a béke, az öröm, a halhatatlan lélekbe vetett hit körül felébreszti szánakozását s megállapítja, hogy a vallást elveti ugyan, de azért annak elemeivel él. Ez a kettőség adja majd mind egyik regényének lüktetését, hullámhegyeit és völgyeit. Duhamel bár vérbeli író volt, orvosi oklevelet szerzett s a háborúban egyik kötőzőhely főorvosa volt. A test szenvedése mellett meglátta a lélek vergődését is s ez elengedő volt számára, hogy a civilizációba vetett hitéből mielőbb kigyógyuljon. Rilke, sorrendben a második író, az anyagiatlan, sápadt nőies, sze-

gény, betegköltő. Rilke misztikus volt, ellentéte Valérynek, aki az ész költője. Mauriac katolikusságát kihangsúlyozza a szerző s utal arra, hogy míg kortársai Chesterton, Huxley, Papini a nihilizmus bizonytalanságából léptek a «katolicizmus tiszta és örök bizonyosságába», addig Mauriac kezdetől hívő katolikus volt. Heszke megállapítja, hogy regényei minden vizsgálatosságuk ellenére reményt keltenek az olvasóban. Már pedig erre a reményre sohasem volt nagyobb szükség, mint éppen ma. Claudel látzólagos érthetlenségét abban látja a szerző, hogy az olvasó nem ismeri az alexandrinus vers tizenkét húrjának titkát. Proust szellemi világát nehezebben érti és elemzi, a transzcendentális távlatok felé mutató író továbbra is relytély az irodalomtörténet számára. Quincey hálás téma s a szerző a róla szóló részt mesterien s érdekesen oldotta meg.

A kötet végén húzódik meg szerényen egy novella, amelytől a kötet címét kapta. Tulajdonképpen útirajz, amelyben a lélek utazik s a tárgyak állanak mozdulatlanul körülötte. A prózairó Heszke számtalan hatást mutat ebben a rövid prózai műben, egyben azt is bebizonyítja, hogy mint prózairó is jeles s tehetséges. Az írás mélységes tisztelete és megbecsülése sugárzik ki minden betűjéből, egy tiszta lélek vallomása írkról és könyvekről. Az erdélyi irodalom büszke lehet erre a nagyvonalú s az essay-írás minden szépségét visszatükröző kötetre.

Marék Antal.

A hetvenötéves Erdélyi Múzeum Egyesület emlékkönyve. Szerkesztette: dr. György Lajos. Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása, Kolozsvár.

A nagymúltú, 1859. évben megalakult Erdélyi Múzeum Egyesület

1934-ben ünnepelte fennállásának hetvenötödik évfordulóját. A jubileumi közgyűlés ebből az alkalomból megíratta az Egyesület történetét. A könyv impozáns, háromszázötvenoldalas terjedéssel «Az Erdélyi Múzeum Egyesület háromnegyedszázados működése» címen most jelent meg és a szerkesztő dr. György Lajoson kívül dr. Balogh Ernő, dr. Oberding József György, dr. Pataki Jenő, dr. Rajka László és Valentini Antal működött közre. Az Egyesületet annak idején gróf Mikó Imre alapította Kolozsvár székhellyel, az Erdélyi Magyar Múzeum társadalmi úton való létesítése, másrészt a szellemtudományok ápolása érdekében. Az emlékkönyv részletesen ismerteti az Egyesület tudományos működését a különböző szakosztályokban. A bölcsélet, nyelv- és történelemtudományi szakosztály különösen a magyar irodalomtörténetet, történelmet és régészetet művelte nagy sikerrel. A természettudományi szakosztályban munkálkodott és indult ki a tudományos világhír felé Herman Ottó. S itt dolgozott Koch Antal is. Az orvostudományi-szakosztály szintén nemcsak országos, hanem európai viszonylatban is kiváló nevekkel dicsekedhetik. A jog- és társadalomtudományi szakosztály 1906-ban alakult meg, de már azóta is jelentős eredményeket tud felmutatni és több téren végezte el az úttörés nehéz munkáját. A háromnegyed század alatt az Egyesület összesen 3285 előadást rendezett. Az Egyesület félszázados évfordulója alkalmából, 1909-ben, az akkor tervezett emlékkönyv megírása anyagi okokból elmaradt. Ez a munka, egy újabb jubileumon, sokkal rosszabb és válságosabb körülmények között egy másik nemzedéknek jutott. S ők ezt elvégezték! Mindennél beszédesebb bizonyítéka ez a jeles mű, amelyet néhány sorban lehetetlen érdeme szerint méltatni, annak, hogy az erdélyi magyar kultúra és tudományosság élete fölötté nehéz viszonyok mellett sem szakadt meg, hanem éppen ellenkezőleg, vitalitása növekvőben van. Dicsőségére azoknak, akik az Erdélyi Múzeum Egyesületben a nemes alapítókhoz és az eddigi fényes multhoz méltóan munkálkodnak.

Mihály László.

FILM.

Kispéter Miklós: A győzelmes film.

(Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1938.)

A filmirodalom örömmel ismerheti el magáénak ezt a könyvet és túl rajta a nagyközönség is úgy üdvözölheti, mint ami — még adataiban és hivatkozásaiban is — száraz szakszerűségtől mentes, tiszta és átfogó szemléletet nyújt a filmről. A közönség, irodalom és kritika köréből megoldott és megoldatlanul maradt kérdések, viták anyaga torlódott és megrekedt vagy eliszaposodott feldolgozatlanul. Joseph Gregor az első, aki a film egységéből nézett és látott, azt önálló területnek érzékelve. Bizonyos, hogy szükség volt nálunk is olyan könyvre, amely a filmet mint őmaga egységét, valóságát állítja a kör középpontjába, s onnan figyel — mint szektorokat — kultúrtörténetét, művészi értékét, hivatását és alkotóelemeit. Kispéter Miklós hiánytalanul igyekszik feldolgozni hatalmas és szétfolyó anyagát. Széleskörű olvasottsága és búvárkodása garancia arra, hogy semmi sem kerüli el figyelmét, aminek bármilyen vonatkozásban is a filmmel lenne kapcsolata. A munka szép elrendezettsége, szerves tagolása, a szerző alapos elmélyedése és tárgyszeretetére mutat.

Kétségtelen, hogy a történések kifejezésének vágya egyidős a képi kifejezés vágyával. Nemcsak sajátmagának és a dolgoknak térben való beállítását kívánta szemlélni az ember, hanem a térrel, környezetével való viszonyát is kifejezésre akarta juttatni. Történéseket akart tehát rögzíteni. Ennek nyomát a természeti népek kezdetleges kultúrájában meglátjuk. Joseph Gregor még az óskori altamirai sziklabarlangok vésetében véli fölfedezni. A kifejezés azonban itt még mozgásfázisok lerögzítésében szegényül el a későbbi már miliőt is éreztető egyiptomi domborművek mögött. Az egyiptomi művész öntudatosan állította egymás mellé a kifejező mozdulatok sorát, hogy mozgást, ritmust próbáljon érzékeltetni. Ime a jóval későbbi, filmi kifejezés lényegének megsejtése.

A képi kifejező jeleket ránk hagyó kort megelőző időből írásjeleket nem ismerünk. A stilizált képirás ezeknek a képjeleknek leegyszerűsített formáiból alakult. A primitív ember kifejezésében tehát képiségre törekedett. Látása szertelenül gazdag és élettellenesen színes vizuális érzékelés volt. Egységben élt önmagával és a világgal. Ha arra emlékezett: víz, nem a víz jelent meg előtte, hanem egy víz, amivel kapcsolata volt, fürdött benne, vagy ivott belőle. Minden dolog önmaga eleven tárgyi valóságában létezik. A képiségtől megfosztott matematikai jegy, amivel beszéd és gondolkodás közben mit számolunk, a dolgok meztelen jegye, a fogalom számára annyira elvont, a valóságtól elszakadt, hogy üresnek érezhetné. Híven tükröződik vissza az eleven jelentését kifejező kép lassú elszakadása a konkrét képi jeltől az egyiptomi írásban. A kép, például a madár jele konkrét madarat jelentett. Ahogy egyszerűsége törekszik, a jel veszít önállóságából, sok-

szerűségéből, egyikét vonal s elvont, kihűlt fogalmi jel lesz belőle, ami egy-
 gesít, amivel matematikailag számolni lehet: a Madár.

Nem volt ez más tulajdonképpen, mint hősi küzdelem, hogy a kép is,
 mint a nyelv, mozgékony és szemléletes legyen. De az írásban a szemléltetés
 elveszett. A küzdelem a szemléltetésért sokáig tartott. Az anyag ellenállásá-
 nak legyőzését annyira, hogy folyamatos képeket lehessen egymás mellé
 állítani a történés ritmusérzését keltve, csak ennek a kornak technikája és
 zűrzavarban kereső lendülete hozhatta meg, mint a kornak egyik legnagyobb
 vívmányát. Jelentősége ma már áttekinthető. A nyelv elégtelen a kifejezés-
 hez, torz és hiányos fogalmakat szülhet s ha ismeretlenről van szó, a kép-
 alkotás lehetetlen. Elsősorban a tudomány területe kívánja meg a hűség
 és valóságot lehetőleg legpontosabban visszaadó megjelenítést.

De rámutat a film egyéb értékeire is Kispéter Miklós. Nyilvánvalóvá
 teszi a színpadi és filmi elemek keveredését, ellentmondását és szétválasztja
 azokat. Világosan látja a zűrzavart a hangosfilm megjelenésével, amikor a
 tőke újraéledt mohósága s a közönség érdeklődése adtak lendületet a film-
 gyártásnak, de a teljes tájékozatlanság a hangosfilm belső problémáit ille-
 tően, sodorták válságba. Rámutat arra, hogyan emelkedik ki a film művészi
 létrehozóinak sorából a rendező s a filmet olyan új képzőművészetnek látja,
 amelynek művészi építője, alkotója, az érzékivizuális kifejezés adottságai-
 ban otthonos rendező. A szerző filmlátása egységes és tiszta, felismeri a filmi
 elemeket és felismerteti azokat. Most, amikor a közönség annyira nincs még
 filmre nevelve, szinte kevésnek érezzük, amennyit kitűnő filmanalíziseiből ad.

A könyvet gondosan összeválogatott, gazdag képanyag teszi vonzóbbá.
 A szép technikai kiállításáért a nyomdát külön elismerés illeti.

Soós László.

JOACHIM MAASS.

Joachim Maass az elmúlt és a mai német világ között áll, — a multhoz egész írói nevelése köti, a mához a német helyzet felismerése és a nosztalgia egy belsőbb németség után. A század elején született, legtöbb könyve 1933-ig, a német sorsfordulóiig jelent meg és ez az egyszerű dátum nála valóban és őszintén vízvonalzó. Régi regényei a ma már emigrációban élő német iskola hatását mutatják, s nem is a legjobbat. Természetesen előtte is ott állnak az igazi példák: Thomas Mann mindenekelőtt, akinek hatása alól senki a multban és senki a jövőben nem térhet ki, — de a példák már egy megromlott atmoszférán keresztül érkeztek hozzá. A kortársírók magukra erőszakolták pártállásuk kellemetlen színeit, s erőszakos szembehelyezkedésük egy erőszakosan és ugyanakkor valahogyan mégis szükségszerűen előkészülő új Németországgal, óhatatlanul befolyásolta alkotásaik tartalmi értékét. Mintha egy abszurdumhoz ragaszkodtak volna, a népiséggel szemben a hamis humanizmushoz, amelyben rengeteg volt már a passzivitás, az elernyedtség, a párt-színezetű pátosz — s míg a humanizmus eszményét hirdették, nagyon messze távolodtak Thomas Mann európaiságától, előkelő, gerinces és mindig európai humanizmusától.

Az atmoszféra rányomta bélyegét Joachim Maassra is. Első könyve, a «Bohème ohne Mimi», egy meglehetősen savóttan Bohémélet-karikatúra, a légkör erőszakoltságával, legtöbbször sikertelen nagyvonalúsággal. Írói eszközei hibátlanok voltak már ekkor is, szinte hiánytalan a teljes írói fegyverzet, csak a téma lógott valahogyan a levegőben. Jó képet nyújtott a korabeli német fiatalságról, de ezt önkénytelenül adta, rációfólva önmagára. A «Der Widersacher» fokozza első könyvének erőszakoltságát: teljesen kiábrándult és ideáltalan világot mutat be, jelképek közé hullva, ahonnan nem tudja kiverekedni magát. Mindkét könyve mélyén a lelkiismeret jelentkezik, s ez teszi aztán könyveit annyira nehézkesé. A teljes elmerüléshez, a vakmerő grimaszhoz nincs mersze, időszerűtlennek érzi, messze van tőle az igazi vidámság, a komoly rosszmájúság, amely akár Hermann Kesten, akár Erich Kästner hasonló nyugtalanságú és törekvésű regényeit olyan bájossá, formássá, dokumentum-értékűvé teszi. Joachim Maasst valami mindig megakasztja, nem találja meg a forma graciózus könnyedségét, a hang vidámságát, a kedély fölénységét, — nyugtalan, lelkiismeretes, s túlságosan nagy apparátussal próbál megoldani kis dolgokat, silányabb minőségű témákat. De hogy mennyire nincs megelégedve a helyzettel, mennyire távol áll végeredményben mindentől, amit nyújtott, esszéista-nyugtalanosága mutatja, egy elmélkedése a «Die Tat» lapjain a modern német szépirodalomról. Ami tehetetlenség a regényeiben, az nyugtalanságként, szorongásként csap ki az esszéből, — a régi Joachim Maass és az új között talán ez a nagy esszé az átmenet.

Ez összekötő esszé nélkül hirtelen és megmagyarázhatatlan lenne harmadik regénye, a «Die unwiederbringliche Zeit». Mint a szökőár sugarai csapnak ki innen már a német elbeszélés ősi hagyományai. A regény: nevelés-regény, ébredés-regény, nosztalgia-regény — melyik irodalomban van több őse, több társa ennek a regény-fajtának, mint éppen a németben? A vissza-

hozhatatlan idő : az ifjúság — s Joachim Maass most már az emlékezés felől nyúlt az ifjúság felé. A modern bohémek, a «Widersacher» is az ifjúság álmát és traumáját akarta megközelíteni, de közelről, józanul, a nagyító leleplező éberségével. És az ifjúság is más volt, zaklatottabb, tisztátalanabb, s a kíváncsi, vizsgáló lélek is tétovább. Most a gyökerénél fogja meg a témát, fölbreszti a gyermekkor bozótosát és a gyerekkor meséje valóban mese lesz, csodálatos nyáréji álom, tündérekkel, koboldokkal, felzendült fénylő és zizegő bogarakkal. A német lélekben mélyen és kiolthatatlanul ott van ez a nosztalgias, emlékező, elmosott nyáréji álom — Joachim Maass ezt a valóságot fedezte föl, fajtája karakterének egyik lényeges jegyét. Egy család és egy kisfiú történetét mondja el, végig félhangokon, egy különös világban lebegve. Nem a történetet dolgozza föl, a masszát — csak éppen jelez, egy-egy párbeszéd-töredéket hangszerel meg, s a regény állandó hangja a fölriasztott emlékeké. Szinte csodálatos, elúnthatatlan, a színeknek, a rejtett mozdulatoknak, a varázsos hangoknak, a lírának, az illatoknak ez az áradása, amely nem takar el mégsem mindent, amely tiszta és éles arcéleket mutat meg, kerek sorsokat, kinyíló jellemeket. Mint egy különös áriában : a fioriturák zengenek, csaponganak, a magashangok tűzijátékában kivirágzik a dallam, kivirágzik a mély, salaktalan motívum, amelyre minden díszítés lerakódik. Varázsos könyv és különös folytatása egy pályának : a hős — milyen szegény, kis hős Borbe ! — slemiségén kívül semmi sem köti elődjeihez, se stílus, se hang, se indulat.

A közhangulat ihlette meg az író? A politika szólt bele és a szükség az alkotó műhelyébe? Soha sikeresebb és szebb példája nem volt a sorsfordulat elé állított világ ihlető szerepének, mint a Joachim Maass munkásságában. Aki «megtérést» lát fordulásában, okvetlenül csak tévedhet. Joachim Maass nem a parancsolt eszmények felé fordult, hanem önmaga lényege felé, fölfedezett magában valamit, amit addig elnyomott a kor-atmoszféra. Kortárs volt, engedelmesen átvett egy stílust, amihez semmi köze — az 1933-ban valóban magárahagyott német irodalomban aztán megcsinálta útját : önmagából önmaga felé. A «Die unwiederbringliche Zeit» nem áll egymagában, Joachim Maass új könyvei már teljesen ennek a hangján szólalnak meg, kisebb-nagyobb eltéréssel. «Auf den Vogelstrassen Europas» : útleírás, egy kezdő repülő kalandjai és repülő gépmadara alatt a képeskönyvként kitérülő Európa látványa. Joachim Maass csúfondárosan elmélyülő kedélye, amit talán nem is lehet igazi belső vidámságnak nevezni, felszabadul ebben a személyes hangú útikönyvben. Ami a nyugati útikönyvekben az intellektus kutatókedve, helyzet-tisztázása, mint Larbaud párizsi hangulataiban, Máraiban vagy Cs. Szabóban — az Joachim Maassban a kedély szikravezése, csúfolódás a szituáció fölött, áhítat a teremtett világ csodái előtt. Mennyire német ebben is, mennyire őszinte ebben is ! Egy apró könyve is élesen belevilágít egyéniségébe : a «Stürmischer Morgen» afféle regényes életrajz-skicc, egy nagy német színész torz, gyötrelmes ifjúságának vázlatja. Joachim Maass elkanyarodik az életrajztól, a modell ifjúságának szenvedései és próbái a legmélyebb lírát fakasszák belőle, — s amikor egy idegen életbe ereszti bele fűróját, meglepetés-szerűen eltakart, lüktető mély rétegeket talál önmagában. S így a «Stürmischer Morgen» írói sikere szinte tükörképévé lesz Joachim Maass pályája második szakaszának is.

Thurzó Gábor.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.
Stephaneum nyomda. Felelős: IFJ. KOHL FERENC.